

ਗੁਰੂ ! ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਫੇਰਾਂ ?

ਸੁਘਣ —
ਅੰਸੀਪਰ ਕੁੰਦਗਿਰ

ਫਿਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ —
ਪ੍ਰੋ. ਐਸ. ਐਸ.

ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਡਾ. ਹੰਦ-੩

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીગ્રાફી વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૨૩૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ લગ્ન ! દિલનાં કે દેહનાં !

નિામ ૩ : ૨

આ નાટકના સર્વે હુકમ લેખકે પોતાને સ્વાધિન રાખ્યા છે, તેમની રજા સિવાય કોઈએ છાપવું, છપાવવું, ભજવવું કે ભજવાવવું નહિ.

ॐ

तमसोमाम् ज्योतिर्गमय

लग्न ! हिलनां के देहनां !

सामाजिक त्रिअंकी

न। ट. उ

(जायन तथा भाषण साये)

लेखक अने प्रकाशक

वनभाणीदास यकुभाई पडिया
(उई)

“अंसीधर कुंडलाकर”—कराची.

“राष्ट्रो हमीर”, “देश दीपक”, “परिवर्तन”, “मेवाड बानु”
विगेरेना कर्ता

हरिलास वाला ठाकरे

हितेच्छु प्रिन्टींग प्रेस—कराचीमां छायुं.

वि. संवत् १९८६

किंमत रु. १-८-०

आवृत्ति पुस्तकी

प्रत १०००

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૨૩૨

પ્રસ્તાવના

કચ્છર કપાએ રસમ વાંચકવર્ગ સમક્ષ મ્હારી આએક વધુ નાટ્યકૃતિ પુસ્તક રૂપે બહાર પાડવા ભાગ્યશાળી થયો છું તેને કષ્ટ રીતે વધાવી લેવી એ કદરદાન વાંચક વર્ગનું કામ છે.

. પ્રસ્તુત કૃતિ “હિતેન્ધુ” પત્રમાં ટુકડે ટુકડે છપાઇને આજે આપની પાસે પુસ્તક રૂપે રજુ થાય છે. એ બધો સુયોગ્ય અવસર લાવવા માટે મ્હારે તો હિતેન્ધુ પત્રના તંત્રી અને પ્રકાશક રા. હરિલાલભાઈ નોજ આભાર માનવો જોઇએ.

વિશેષમાં આ કૃતિ કંઈક અસ્થિર પ્રકૃતિમાં નેમજ ઉતાવળથી લખાયેલ હોવાને લીધે તેમાં ક્ષતિઓ રહેવા સંભવ છે, અને એ ઉપરાંત વ્યવસાયને અંગે પ્રુદ્ધ પણ ભરાબર તપાસાએલ નથી, જેથી તેમાં રહેલી ખામીઓ તરફ નહિ જોતાં, ઉદાર વાંચક વર્ગ હંસક્ષીર દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરશે એવી આશા રાખું છું.

. અંતમાં રહેલી છુટો માટે ક્ષમા માગી, જે પ્રમાણે મ્હારી આગળની નાટ્ય કૃતિઓને પ્રેક્ષક સમાજે વધાવી લીધી છે તેવીજ રીતે આ પુસ્તક-કૃતિને પણ વાંચક-વર્ગ અપનાવશે, એવી શ્રદ્ધા સાથે વિરમું છું.

કરાચી
તા. ૨૭-૫-૩૦
મંગળવાર

શ્રી. નાટ્ય રસિક
પ્રજનો ઋણી
અંસીધર કુંડલાકર

પાત્ર પરિચય

પુરૂષ પાત્રો-

વધકુંઠરાય—રાજનગરનો એક શ્રીમંત સદગ્રહસ્થ, રજનીનો પિતા.

નીતિસેન—રાજનગરનો એક નીતિયુક્ત શ્રીમંત, અરવિન્દરાયનો પિતા.

અનિલકુમાર—ભારત બેન્કનો કેશિઅર.

અરવિન્દકુમાર—ભારત બેન્કનો મદદનીશ કેશિઅર, અનિલકુમારનો મિત્ર,
એક પરમજી તેમજ સેવા ભાવી યુવાન.

શ્યામાકાન્ત—શ્રીમંતાઈના બેરથી પ્રતિષ્ઠિત થએલો સમાજનો શાહુચોર.

પ્યારેલાલ

શ્યામલાલ

જમાલખાન

શ્યામાકાન્તના દારૂખાજ દોસ્તો

રમેશ—શ્યામાકાન્તનો સદગુણી પુત્ર, રમાનો ભાતી ભરથાર.

મોહન—શ્યામાકાન્તનો તોફર, પાછળથી શ્રીમંતોના જીવમોને લીધે વિપ્લવ-
વાદી બનેલો ધાડપાકુ.

જમમોહનદાસ—રાજનગરનો માનપાન બ્રૂખ્યો શ્રીમંત શહેરી, વિલાસીનીનો
પિતા.

કવિ વિદ્યાધર—નામ પ્રમાણે સર્વે વિધીમાં પારંગત એક લેખક.

પોપટ—ત્રીજા વર્ષની સતિ મેનાનો નવ વર્ષનો પતિ.

હજમ

વણિક

પાનવાળો

જમાલખાન

વિલાસીનીના હાથના ઉમેદવારો

જો સિવાય જોપ્રભવ સંકટ નિવારણ ફંડના સ્વયંસેવકો, ભારત બેન્કનો
મંદ; પેબલિસ ઇન્સેપેક્ટર, ન્યાયાધીશ, જ્યુરીના ગ્રહસ્થો, પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર,
રકુનો, વકીલો, પટ્ટાવાળા, જેલર, વિપ્લવવાદીઓ અને સિપાઈઓ વિગેરે વિગેરે.

શ્રી પાત્રો

રજની—વધકુંઠરાયની પુત્રી, અરવિન્દરાયની વાગ્દત્તા પત્નિ, પછીથી અનિલકુમાર સાથે લગ્ન થવા છતાં અરવિન્દને જ પતિ તરીકે માનતી એક સંસ્કારી બાળા.

રમા—અનિલકુમારની બહેન, રમેશની પ્રણય પાત્રી.

લલિતા—હિન્દુ સમાજની રૂઢિઓનો ભોગ; બની યુવાનીમાં વધધવ્ય આવતાં શ્યામાકાન્તની મોહજાળમાં ફસાએલી પરંતુ પાછળથી શ્યામાકાન્તે આબરૂની બીકે તણ દીધેલી એક અભાગી વિધવા.

મોહીની—લલિતાની કુંજે તેણીની વધધવ્ય દશામાં શ્યામાકાન્ત સાથેના વ્યભિચારથી ઉત્પન્ન થએલી અને પાછળથી ત્યજાએલી એક બાળા કે જે વેશ્યાને ત્યાં હિછરીને શુષ્કિડા બને છે.

ગંગા—મોહનની સ્ત્રી, કે જે શ્યામાકાન્તથી બ્રૂટ થાય છે.

સરલા

તરલા

નિર્મળા

કમળા

રજની તેમજ રમાની બાળ સખીઓ
તેમજ સાહેલીઓ

વિલાસીની—જગમોહનદાસની પુત્રી, કવિ વિલાધરની પ્રેમ પાત્રી.

મેના—નવ વરસના પતિગાજની ત્રીજા વર્ષની સતિ, જે વિધવા બનીને જગમોહનદાસને ત્યાં નોકરીએ રહે છે. એ સિવાય દાસ દાસીઓ વિગેરે વિગેરે—

સ્થળ.—રાજનગર

સમય.—ચાલુ જમાનો.

Fine Work,

Moderate Rates,

Quick Delivery.

WE MAKE BLOCKS

On Zinc and Copper of Various Qualities

Please Send Your Orders to:—

Messrs. JESHTANAND BROTHERS

PHOTO ENGRAVERS

119/25 BUNDER ROAD-KARACHI.

તમારા ફોટોગ્રાફને અમર કરવા
હોય, તમારા ચિત્રોને કાયમના
બનાવવા હોય, તો હવે તમારે
મુંબઈ, કલકત્તા, અમદાવાદ,
લાહોર કે એવા મોટા બહાર
ગામોમાં જવાની જરૂર નથી.

કોઈ પણ નમુનાના બ્લોક
અમે બનાવી આપીએ છીએ.
એક વખત પધારી પાત્રી કરો.
જસ્તા લાવે અને સફાઈદાર
કામે ગ્રાહકોને સંતોષ આપવો
એજ અમારી ફતેહની ચાવી છે.
આજેજ લખો યા તો રૂબરૂ મળો.

મેસર્સ જેષ્ઠાનંદ બ્રદર્સ

બ્લોક બનાવનાર
૧૧૯/૨૫ બંદર રોડ-કરાચી.

અમારી મરિગરી

—અદતરાજ કંવર—

શારદા સ્તુતિ

શાંતિ મુચશ દાચિની
બ્રાંતિ બય સંહારિણી
હે માતા—મુખદાતા
તું નવરસ જ્ઞાતા
વાણિ વિધાતા—મુહાસિની—શાંતિ૦
ઠરધારી રમઝારી
તુજગાને યશપાને ઉપમાને
પારન પામે, મતિ વિરામે
મયૂર વાહિની—શાંતિ૦

વંદે માતરમ્

ભારત અને ક'ંગાલ આજે વિદેશી વ્યાપારથી
હિન્દી થયો મોહતાજ પરદેશી તણા કરે ભારથી
સંપતિ આ દેશની પરદેશ ચાલી જાય છે.
હુન્નર અને ઉદ્યોગ ભારતના હણાતા જાય છે.

—માટે—

દરેક હિન્દવાસીએ યાદ રાખવું કે તમારો પદસો તમારાજ દેશમાં રહેવો ઘટે. પરદેશી
નો અહિંકાર-તેનોજ અર્થ દેશનો હિંકાર. તમારે માટે દેશી માલનું
એકજ ખાત્રી લાયક માનીતું મચક છે, કે જ્યાંથી શુદ્ધ સ્વદેશી મીલની
તેમજ હાથ કંતામણી અને હાથ વણાટની ખાદી, ખાદીનાં ધોતીયાં,
અમદાવાદી મીલની તેમજ ખાદીની સાડીઓ, ટોપીઓ, રેશમ
જેવા સુંવાળા ભર્યી રૂની પુણીઓ, તકલી, દેશી
અનાવટના સાણુ, તેલ, તથા ચાદીનાં મીનાં કામનાં
અદન વિગેરે ધણીજ કિફાયત ભાવે મળશે.
એક વખત પધારી ખાત્રી કરો. ગ્રાહકનો સંતોષ એજ અમારો સાચો નફો છે.

નવજીવન સ્વદેશી સ્ટોર્સ

જાનીમલ પ્રધાન એન્ડ કુંપનીની સામે
જોડીયા બજાર—કરાચી.

AN INDIAN MUST REPAY TO INDIA

Why then go and buy your requirements from other stores
whence your money goes to foreigners ?

Pay your visit once and you will never go
else where !

Stockists in hand woven and hand spun khaddar, dhotties,
Ahmdabadi sarries, Ghandhi caps, Indian made hair
oils, toilet requisites, Proach cotton, taklies, silver-
bottoms ect.

The only guaranteed house for Indian made goods

Navjiwan Swadeshi Stores

Opposite:—Jaimal Pradhan & Co.

Joria Bazar—KARA HI.

લગ્ન ! દિલનાં કે દેહનાં ?

એક સામાજિક ત્રીઅંકી

નં. ૮૩

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

પાપની આગ

સ્થળ:—શ્યામાકાન્તના મકાનની પાછળનો બગીચો.

પાત્રો:—શ્યામાકાન્ત, પ્યારેલાલ, શ્યામલાલ, જમાલખાન, રમેશ, અરવિંદ, રમા, મોહીની, લલિતા વિગેરે.

શ્યામાકાન્તના પુત્ર રમેશની આજે વર્ષગાંઠ હોવાથી શ્યામાકાન્તે ગાર્ડન પાર્ટી ગોઠવી છે; ત્યાં શ્યામાકાન્તના મિત્રો રમેશને ભેટ સોગાદો આપે છે.

(પડદો ઉપડે છે)

પ્યારેલાલ:—અહા ! આનંદની અવધી ખુશીને દિવસ છે આજે નવ: તુજ ખેમતા વર્ષે અભિનંદન તહેને છાજે

શ્યામલાલ:—પૂગા સો વર્ષનું આયુ વિતાવીને સુખી થાજે અમારી એજ અલિલાયા સવાયો આપથી થાજે.

રમેશ:—(વિવેકથી) તમારી સર્વ આશીષો સ્વીકારું છું વિનય ધારી વડીલો આપની શુભવાંચનાથી બન્યો આભારી.

શ્યામાકાન્ત:—બહાલા મિત્રો રમેશની આજે સોળમી વર્ષગાંઠ છે. પંદર વસંત પૂરી કરી રમેશ આજે સોળમી વસંતે પ્રવેશે છે.

પિતા કેરી ફર્જ મહારી આજ પૂરી થાય છે
આજથી આ પુત્ર મહારો મિત્ર તુદય ગણાય છે
એ મિત્ર દાવે ભેટ ધરવા ખાસ લાગ્યો મુદ્રિકા
શોભાવશે તુજ હસ્તને જયમ ગગનશોભે ચંદ્રિકા

રમેશ:—આપણું હજી સુધી રમા કેમ નહિ આવી હોય ? આમંત્રણ તો આપ્યું છે છતાં, શું મહારા જન્મ દિવસની એને સ્મૃતિ પણ નહિ આવી હોય ? પિતાજી બોલા હોય તો હું તેને બોલાવી લાવું.

(૨)

સ્થામાકાન્ત:—બલે ખેટા ખુશીથી ખોલાવી લાવ.

(રમેશ રમાને તેડવા જાય છે)

હીકજ થયું કે રમેશ રમાને તેડવા ગયો. નહિ તો એની હાજરીમાં શરાખ અને સુંદરીની મજા જેવી જોઈએ તેવી તો નજ નમત.

પ્યારેલાલ:—ખરું છે દોસ્ત.

ન શીશા જ્યાં શરાખોના, ન જમને ત્યાં કદી મેહરીલ
ખુલે જ્યાં ખૂચ ખોટલનાં ખીલે છે ત્યાં મધુર દિલ

જમાલ:—ખસ અખી તો,

પીલાવો જમ ભર ભર કે, મીલાવો હાથ અય દોસ્તો
ખુલાવો સનમ દિલખરકો છડ્યો ખર્ચ ગાલ અય દોસ્તો

સ્થામલાલ:—ખુશ રહો ! મીયાં જમાલ ! તુંને પણ ખાત ખાતમે કરદી કમાલ ! સુંદરી વિના શરાખ નહિ ઔર શરાખ વિના મહેરીલ નહિ. પ્યારેલાલ જવ પેલી મોહીનીને ખોલાવો, નાયરંગ જમાલો અને ખૂમ કાંસી કાંસીને શરાખની પ્યાલીઓ ગટગટાવો.

(પ્યારેલાલ મોહીનીને ખોલાવી લાવે છે.)

મોહીની:—(પ્રવેશીને મુજરો કરતાં) અર્જ આદામ ! કદરદાનોની ખીજમતમાં આ નાચીજ લોંડી પોતાનું સર જુકાવે છે.

જમાલ:—આઇએ, આઇએ, સરકાર કુચ્છ હોને દીજીએ સંગીતકી ખહાર.

પરવા નહિ ગર આજ સારા ઝમાના ખિલાફ હય
કીજીએ ખસ મોજ પ્યાલી સેં કલેખ સાફ હય.

—ગા ય ન—

મોહીની:—(શેઅર)

યાદ હય વો દિન તુજે જામ હુસ્નમેં શોકી નથી.
આંખમેં જાદુ નથી લખપેં હંસી આઇ નથી.
ખે કરારી કયું ન હો તાજ શિકારે ઇશક હું
ચોટ વો ખાઇ હય દિલમેં જો કખી ખાઇ નથી.

તીરછી (૨) નજરોં કે જાદુમેં

કયાં રંગત ઔર નિરાલી હય

ખીસ્મીલ (૨) મેરે દિલ તડપનમેં

તુંને કયોં કર ખુશી મનાલી હય.

(૧)

(૩)

ગુલ કે પહેલું મેં ખાર રહે

ક્યો કર ગુલ ગુલ હુશિઆર રહે

વો ફંસ કર ફિર લાચાર રહે

તેરી કલિયાં જન્મ મતવાલી હય. (૨)

જાતી મેં ખંજર છીપવાકર

તુંને મહોખતકા અંજમ કિયા

ફિર આશક (૨) સેં કયું મોડ લીયા ?

વો અખિયાં જો અનિયાલી હય. (૩)

બધા:—વાહ વાહ ! વાહ વાહ ! ક્યા ખાત કહેના ?

શ્યામાકાન્ત:—વાહ શી ખુબી સંગીતની શો કંઠ છે ગુલજરનો.

લેતે કદરવાની બદલ આ ચેક બે હજરનો.

મોહીની:—આફ્રિન આપની કદરવાની પર મારા શ્રીમંત સરકાર !

(ચેક લઇને મુજરો કરી બેસી જાય છે, ત્યાં અરવિન્દ સ્વયંસેવકો

સાથે પ્રવેશ કરે છે.)

અરવિન્દ
તથા
સ્વયંસેવકો

} (નેપથ્યમાંજ બોલતા પ્રવેશ કરે છે) દરિદ્રાન ભર કાન્તેય !

અરવિન્દ—શ્યામાકાન્તભાઈ વદેમાતરમ.

શ્યામાકાન્ત—ખીસા કાતરમ ! કહો કેમ પધરામણી થઇ ?

અરવિન્દ—આપના પુત્ર રમેશના જન્મ દિવસની ખુશાલીમાં આજે આ જળ પ્રલય સંકટ નિવારણ ફંડ માટે યથા શક્તિ મદદ યાચું છું. આશા છે કે આવા પરમાર્થના કાર્યમાં આપ આપનો ઉદાર હાથ લંબાવશો.

વરસાદ થાતાં ખૂબ આજે દેશ બહુ દુખીયો બન્યો.

માનવી પર આજ કુદરતનો ગજબ ફટકો પડ્યો.

સેંકડો માનવ કને ખાવા મુડીભર અન્ન નથી

ધર નથી રહેવા અગરતો ટંકનું બોજન નથી

પહેરવાને બદન પર કપડાં નથી કંગાલને

આ ફંડમાં ફાળો ભરીને પોષણ બેઢાલને ?

શ્યામાકાન્ત—શું તમે લોકોએ ફક્ત મહારંજ ધર જોયું છે કે પછી ગામમાં બીજા શ્રીમંતો પણ મરી ખૂટ્યા છે ?

(૪)

વરસાદ ઝોઝો થાય તો કહેશે તુરંત ફાળો કરો
ખૂન વરસે તહાય કહેશે જલ પ્રલય ફાળો કરો
ગામમાં કંઈ રોગ ફાટે તુરંત બસ ફાળો કરો
ઝરમી પડે શરદી નડે ત્યાં વાત બસ ફાળો કરો
ફાળા તણા ચાળા કરીને ખૂન ફાળ્યા આપ છો
તવંગર પર તમે લોકો ખરેખર મદા પાપ છો.

અરવિન્દ—પરંતુ આપ જેવા શ્રીમંત પાસે યાચના નહિ કરીએ તો પછી
અમે જમએ ક્યાં ?

શ્યામાકાન્ત—જહનનમમાં જવ ! અમે શું તમારા માટેજ શ્રીમંત થયા
છીએ કે જ્યારે ને ત્યારે આવા લકર્યાં લખને દોડ્યા આવો છો ?

અરવિન્દ—શ્રીમાન ! આપનાં આવાં તીર જેવા શબ્દોથી નિરૂત્સાહ બનીને
જો અમે અમારી ફરજ છોડી દઇએ તો પછી આવા પરમાર્થના કાર્યો પુર્ગંજ
કંઈ રીતે થાય ? શું આપને એ ગરીબોની જરા પણ દયા નથી આવતી ?

શ્યામાકાન્ત—એટલે શું હું મ્હારું ધન એવા બીખારીઓને લુટાવી દઉં
એમ ?

દયા કરવાની અજબ આ પણ તમારી રીત છે !
હર કોઈ ખ્દાને બીખવું એવી નથી આ રીત છે !
જ્યાં દેશ છપ્પન લાખ બિખારી જનોને પોષે
ત્યાં તમે માગોદાનને ખ્દાને અજબ એ રીત છે.

અરવિન્દ—પરંતુ શ્રીમાન, જ્યારે આપ આવા જલસામાં દનજરોનું
પાણી કરી શકો છો ત્યાં શું આપણા આ દેશગાંધવ માટે સો બસો રૂપીઆ
પણ આપને બારી પડવાના હતા ?

વેશ્યા અને દારૂ મદિં જ્યાં લાખ ખર્ચો હોંશથી
ત્યાં સો બસો પણ ફંડમાં આપી શકો સંતોષથી
શ્રીમંતના સંતાન છો પરમાર્થમાં પગલું ભરો
પુલ નહિ પુલ પાંખડી દઇને અમર કીર્તિવરો.

શ્યામાકાન્ત—બસ એક વખત કદયું નહિ કે એક પાછ પણ નહિ મળે.
છતાં હજુ ક્યાંસુધી માયાંઝીક કરતી છે ? જવ ચાલ્યા જવ ! ઝાઝી ટકટક
કરશે તો હકકો દઇ ખ્દાર કાઢવા પડશે.

અરવિન્દ—પરમાત્મા ! શ્રીમંતાઈ શું આવા વૈભવ વિશ્વાસે પોષવા અર્થેજ
સરજાઈ હશે ? ભારત વર્ષ ! ત્હારા મુડી વાદી સંતાનોએ શું દયા અને માનવ
તાનું દિવાળું પુકું દીધું છે ?

મોહીની—(જે અત્યાર સુધી આ બધું સુખચાપ સ્વાભાવિક હતી તે ઉભી થઈને આગળ આવે છે) શ્રીમાન, આજના શ્રીમંતો મરીબોને મદદ કરવા માટે નહિ પરંતુ તેમને કચરીને પગ તળે છુંદી નાખવાજ સરળતા છે. એમની સંપત્તિ દેશના હિત ખાતર નહિ પરંતુ અમારા જેવી માયાની પ્રતિજ્ઞા ખરીદવાને માટે નિર્માણ થઈ છે. માટે દાનની આજ્ઞા આરા વાસનાના મુલામો પાસેથી રાખતી જે રેતીના રણમાં પાણીની આજ્ઞા રાખવા બરાબર છે. ભાવો, તમારા હાથમાં મ્હારે પોતાનેજ મથા શક્તિ મદદ કરવી છે. (ફાળાનો ખરડો લે છે અને તેમાં બે હજારની રકમ ચડાવી ખરડો અને એક અરવિન્દને પાછો આપે છે) લ્યો મહાશય આ એક હું આપના ફાળા ખાતે જમા કરાવું છે.

અરવિન્દ—અભાગી હિન્દ ! ખરેખર ત્હારા શ્રીમંત સંતાનો આજે એક વેશ્યાથી પણ ઉતરતા થયા છે ! દેરી ! આપનું કલ્યાણ થાવ. જે મરીબોની આશિષો આપના ઉપર અમી વરસાવે. ભાઈજો ચાલો હવે.

શ્યામકાન્ત—મજુર કયાં જાય છે? અરવિન્દ એ એક મ્હને પાછો આપો.

અરવિન્દ—શ્રીમાન, એમની રજા સિવાય એ એક આપને મારાથી કેમ અપાય ?

શ્યામકાન્ત—મોહીની, મ્હારી બેટ તું આ ભામટાને આપીને મ્હારું હડકડતું અપમાન કરે છે. પરંતુ યાદ રાખ કે જ્યારે શ્યામકાન્ત ઝીદમાં આવી જઈ છેડેડાય છે ત્યારે શયતાન પણ તેનાથી ડરી જાય છે.

મોહીની—શેઠ માહેજ, ત્યાંજ આપની બૂલ થાય છે. આપે આપેલી બે હજારની રકમ એ કંઈ બેટ નહોતી. પરંતુ મ્હારા મુજરાની ઠરાવેલી રકમ હતી. જેનો હું મ્હાય તે પ્રમાણે ઉપયોગ કરી શકું છું.

શ્યામકાન્ત—મોહીની, મોહીની, એવી ફલીલો મ્હારી પાસે નહિ ચાલે, ચાલ અરવિન્દને હુકમ કર કે મ્હારો એક મ્હને પાછો આપે.

મોહીની—તે મ્હારાથી નહિ થાય ? દીધેલું દાન મ્હારાથી કદાપિ પણ પાછું નહિ જ લેવાય !

શ્યામકાન્ત—હીક છે તું એમ માનવાની જ નથી. શ્યામલાલ શું બુઝો છે. આ ઉદ્ધત રંડીને તેનાજ ચોટલાથી બાંધી લ્યો. અને આ ભામટાને—

અરવિન્દ—ખજરદાર, આટલો વખત હું જ્ઞાન્ત હતો પરંતુ જ્યારે હવે જોઉં છું કે એક અમળા ઉપર તમાગ જેવા ખાનદાનો હાથ ઉપાડવા તમ્યાર થાય છે ત્યારે અરવિન્દ પણ કાળ બનીને સામે થાય છે તાકાત હોય તો મોહીનીને હાથ લગાડો જોઉં.

(૬)

શ્યામાકાન્ત:—(પાસે પડેલી સોડાની બાટલી ઉપાડીને) લે ત્યારે તું તો લેતો જ. (અરવિન્દને મારવા જાય છે ત્યાં લલિતા દાખલ થાય છે.)

લલિતા:—સચ્ચર શ્યામાકાન્ત ! (શ્યામાકાન્તનો હાથ બાટલી સાથે થંભી જાય છે. બાટલી નીચે પડે છે.) પિશાચ લીલાનો કયો પ્રવેશ જન્મવાય છે ?

શ્યામાકાન્ત:—કાણુ છે તું ? મારી રજ સિવાય આ જંગલમાં પગ મૂકનાર ?

લલિતા:—ન ઝોળખી ? આખી દુનિયા આ દિવાનીને ઝોળખે છે છતાં તેં ન ઝોળખી ?

શ્યામાકાન્ત:—(બરાબર જોઈને) કાણુ...લ...લિ...તા...? તું અત્યારે અહિં આ કેમ આવી ?

લલિતા:—હું કેમ આવી ? હું આવી છું આ બધા રાક્ષસોનું તાન્ડવ જોવા !

શ્યામાકાન્ત:—એટલે ? અહિંયા ત્હારું શું કામ હતું ? જા ચાલી જ નહિ તો ધકકો મારીને બહાર કાઢવી પડશે.

લલિતા:—ખરું છે ! હવે તો ધકકોજ મારીશ ને ? અરે ઝો બેવફા આશક ! ત્હારી પાસેથી ધકકો સિવાય બીજી કંઈ આશા રાખું ?

શ્યામાકાન્ત:—લલિતા લલિતા કહું છું કે આજે ચાલીજા. લે ત્હારે જોઈતા હોય તો ચોડા પપ્પસા લઈ જા, પરંતુ અહિંયા હવે ત્હારા માટે સ્થાન નથી.

લલિતા:—ક્યાંથી હોય ? ત્હારી વાસનાની તૃપ્તિ કરતી વખતે, ત્હારા મિત્રની વિધવાને ફસાવીને તેની મીલકત હજમ કરતી વખતે ત્હારે માટે અહિંયા સ્થાન હતું. પરંતુ ત્હારું પાપ જાહેર થતાં જ આ સ્થાન ઉપરથી તેં મને સમને માટે દુર કરી છે. છતાં યાદ રાખજે કે મને એમ દુર કરવાથી આ લલિતા તારો પીછો છોડવાની નથી ! અરે ઝો પ્રતિષ્ઠિત પાપાત્મા ત્હારું લોહી પીધા સિવાય આ લલિતા ત્હને કોઈ પણ કાળે મૂકવાની નથી.

શ્યામાકાન્ત:—લલિતા લલિતા તું દિવાની તો નથી થઈ નાં ?

લલિતા:—હા હું દિવાની થઈ છું ! વેરની ધુનમાં હું પાગલ મન મન છું ! પરંતુ તેં તારા વિચાર ક્યો છે ? ત્હારા પાપોની ગણતરી કરીને તેનો કેવો ભુરો ફેજ આવશે એ વિચાર કદિ તેં હૃદયમાં ધર્યો છે. સંભાર ! સંભાર એ શ્યામાકાન્ત ત્હારા કુકર્મેને સંભાર !

તુજ પાપ કરા બારથી પૃથ્વી હવે ત્રાસી રહી
બોળે ઉપાડી પાપનો તુજ પીઠ આ એસી ગત
જ્યતાન પણ તુજ કર્મથી શરમાઈને છુપાય છે
તુજ કૃત્ય કાળાં જોઈને આ સૂર્ય ઝંખિા થાય છે.

(૭)

શ્યામાકાન્ત:—તેનો વિચાર મારે કરવાનો છે. લલિતા, મ્હને !શ્યામામણ દેવા જતાં ક્યાંક તુંજ મ્હારા ક્રોધનો બોજ ન થા, તેની સંભાળ કરજે.

લલિતા:—ત્હારો ક્રોધ ? ત્હારા ક્રોધથી હું અજાણી નથીજ તો. ! ત્હારી મર્દાંધ મ્હારાથી છાની નથી જ તો !

દગો દધને મિત્ર માર્યો એજ તુજ મર્દાંધ છે.
તેનો જ તું દ્રસ્ટી થયો એ પણ ખરી મર્દાંધ છે,
એ મિત્ર પત્નિને ફસાવી પાપ કરા પંથમાં
કીધી રખડતી આખરે બસ એજ તુજ મર્દાંધ છે.

શ્યામાકાન્ત:—બસ ! કહું છું કે હવે બોલતી બંધ થા. નહિ તો હમણાં જ તારૂં ગળું દબારીને તને આ દુનિયામાંથી રવાના કરીશ.

લલિતા:—ખુશીથી રવાના કર. મ્હારે પણ પ્રભુ પાસે તારાં કુટિલ કર્મોનો ઇન્સાફ માગવો છે. એક મિત્ર પોતાના બીજા મિત્રને દગો દધને મારી નાંખે, અને પછી તેની વિધવાને ફમારીને તેની મીલકત હજમ કરે તેના માટે કમ સગ છે એ મ્હારે જાણવું છે. માટે ખુશીથી મારૂં ગળું દબારીને મારો પ્રાણ લઇ લે.

અરવિન્દ:—(વચ્ચે પડીને લલિતાને શાંત પાડતાં) બાપ જરા શાંત થાવ. આમ ઉશ્કેરાય ન જાવ.

લલિતા:—દુર થાવ ! તમે પુરૂષો બધા નીચ કાગ્ગસ્તાની છો. બોળી નારી જાંતીને ફસાવનારા નર રાક્ષસો ! તમાગ સ્પર્શ માત્રથી હું કમકમી ઉઠું છું ! શ્યામાકાન્ત ! શું જુએ છે ? મર્દ થા ! હાથ અજમાવ ! !

શ્યામાકાન્ત:—એમ ? જે મરવાજ આવી છે તો લે ! (ક્રોધમાં શ્યામાકાન્ત પીસ્તોડનો ખદાર કરે છે. લલિતા ખસી જાય છે. સામેથી રમેશ અને રમા દાખલ થાય છે. શ્યામાકાન્તે ડોડેલી પીસ્તોલ રમેશને વાગે છે. રમેશ ધાયલ થાય છે.)

રમેશ:—આપુજી, રમા આ...વી...(રમેશ બે બાન થાય છે. તેને શ્યામાકાન્ત ઝીલી લીએ છે.)

શ્યામાકાન્ત:—કોણ ? રમેશ ? હાય ! સત્યાનાશી ! !

અરવિન્દ:—પાપની આગ સુકાં સાથે લીલાંતે પણ બાળી મુકે છે.

—ટે બ લો.—

પ્રવેશ ૨ જો.

ધર જમાઈ

સ્થળ:—જગમોહનદાસ જી. પી.નો અંગનો.

પાત્રો:—જગમોહનદાસ, વિલાસીની, કવિ વિદ્યાધર, મેના, પોમટ, વિગેરે.
યોવનને આંગણે પગ મૂકતી વિલાસીની કવિ વિદ્યાધરના સ્નેહ સ્વપ્ના
સેવતી પ્રવેશ છે.

—ગા થ ન.—

વિલાસીની:—હેલરાજ છાનો છુપાઇ મઢને છેતરે

છેતરે, અંતરે અમી ભરે...હેલરાજ.

ભાડિલો લટકે થી લલના લોભાવતો
ભૂગડી નાંખીને ભોળી બાળા ભરમાવતો
નયનો માં હેતની સુધા ઝરે...હેલરાજ.

કંઈક કંઈક મીષ કરી મુજને બોલાવતો
નયનાંથી નયનાંની મીટને મીલાવતો
વાણી જેનીમાં પુલકાં ખરે....હેલરાજ.

(ગાયન બાદ)

આગ લાગી હોય તો પાણી થકી ખુબય છે
દુશ્મન બચંકર ચઢાય તેવો બળ થકી વશ થાય છે.
અંગની વ્યાધિ તણો ઉપાય વૈદ્ય ગણાય છે,
પણ પ્રેમની પીડા નહિ કહેવાય કે સહેવાય છે.

અહા ! પ્રેમ ત્હારી અજબ ખુમારી છે. યોવનનાં અંકુરો પુટતાં હૃદય
રસધેલું બને એજ ખરી પ્રેમની ખિમારી છે. ક્ષાધરથી છાનો કવિ વિદ્યાધર સાથે
પ્રેમ આંધ્યો ત્યાં કીરમતે નવીન જ લાગ સાંધ્યો. આજે તો મ્હારા ભગ્ન માટે
ક્ષાધરે ધર જમાઈની જાહેર ખબર છપાવી છે. અને એ જાહેર ખબરે કંઈક
જાહેરી લાશાઓના જીગરમાં ધ્રુષ્કની આગ લગાવી છે. હવે જેવા તો દે કે મ્હારો
પ્રેમ જીતવા કાણુ કાણુ બહાર આવે છે ?

કવિ વિદ્યાધર:—(પ્રવેશ કરતાં સ્વગત.)

પ્રેમના પથે જતાં કાંટા તણો નહિ પાર છે.
છે વિકટ રસ્તો પ્રેમનો એ વાત પણ નિરધાર છે,
ચોરી છુપીથી આવવામાં બહીક પારાવાર છે,
પણ લાય પાકો જોઇને ધુસી જવામાં સાર છે.

ઓહો ! આવતાં વેંતજ દિલ્લખરનાં દર્શન થયાં ને શું ? લાવ જરા નખરો
તો કરાવું ! (પાસે જઇને પાછળથી વિલાસીની આંખ દાખે છે.)

(૯)

વિલાસીની:—(ગભરાઈ જતાં) વોય રે મા !

કવિ વિદ્યાધર:—ન ગભરા મ્હારી દિલરૂપા. !

વિલાસીની:—કાણુ તમે હતા કે ? મ્હેં તો જાણ્યું કે કોઈ બદમાશ મ્હને ઉપાડી જવા આવ્યો.

ક. વિદ્યા:—વાહ શીરપાવ તો સારો મળ્યો ! આવતાં વેંત જ બદમાશ હોયો ! પરંતુ મીઠી ! આમ છુપી રીતે હવે આપણાથી તો નહિ અવાય; મારા જેવા એક ખાનદાનથી આવા ચોરી છુપીના ધંધા તો હવે નહિજ થાય. માટે હવે ત્હારા કાધરને સમજાવ. અને આપણા બન્નેના લગ્નની ગોઠવણુ કરાવ.

જગમોહનદાસ:—(પ્રવેશ કરતાં હેલ્લું વાક્ય સાંભળે છે.)

હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? હું અદિયા છોકરી માટે વરની તપાસ ચલાવું છું ત્યાં તો આ બન્ને લગ્નની ગોઠવણુ કરવા તૈયાર છે. આજકાલના ટીંચણુ જેવડાં છોકરાને પ્રેમમાં પડતાં ક્યાં વાર છે ? (કવિ વિદ્યાધર અને વિલાસીની પોતાની વાતોમાં મશગુલ છે તેમને જગમોહનના આગમનની ખબર નથી એટલે જગમોહન આગળ વધી કવિ વિદ્યાધરને ગળચીથી પકડે છે) અરે ! આ ઉરાંગ ઉટાંગના સગદાર, પારકા ઘરમાં ધુમીને પારકી છોકરીને ફેસલાવે છે કેમ ? સજુર કર હું ત્હારી હમણાં જ ખબર લઈ નાંખું છું.

(જગમોહનદાસ લાકડી લેવા જાય છે, એ તક શોધીને કવિ વિદ્યાધર ન્હાસવાનું નકકી કરે છે)

કવિ વિદ્યાધર:—વિલાસીની ! અત્યારે તો પસાર થવામાં જ સાર છે, નહિ તો હમણા ત્હારો કાધર મ્હાણું એક પણુ હાડકું સાળું સાઈ નહિ રહેવા દ્યે,

અચ્ચા ગણો, હો પાંચ આજે ગૃહ દશા લાચાર છે.

વખત વિચારી વિલાસીની ધુસી જવામાં સાર છે.

(પમાર થાય છે જગમોહનદાસ લાકડીને લઈ આવે છે.)

જગમોહનદાસ:—છે ક્યાં ? એ બદમાશનો સરદાર, શું ચર્ધ ગયો એટલીવારમાં પસાર. હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ?

વિલાસીની:—(પાસે જઈને પટાવતી) પપ્પા આપ એ કવિ ઉપર આટલા બધા નારાજ કેમ થાવ છો ?

જગમોહનદાસ:—હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? (વિલાસીનીના આજ્ઞા પાડતાં) પૂછે છે કે નારાજ કેમ થાવ છો ? અરે ! નારાજ ન થાય તો શું એવાની પૂજા કરે ? ખબરદાર ! આજથી ત્હને સાફ કહી દઉં છું કે ત્હારે એ બેળગેપની સાથે વાત પણ ન કરવી. જા ઘરમાં જા, નહિ તો એ કવિની દાઝ ક્યાંક ત્હારી સાથે ઉતરી પડશે.

(૧૦)

(જગમોહનદાસ લાકડી ડિગામે છે અને વિલાસીની ઘરમાં ન્હાસી જાય છે.)

છોકરી એકદમ ઉદ્વિગ્ન થતી જાય છે. એટલા ખાતર તો મહેં આ પેપરમાં ઘર જમાઈની જાહેર ખબર છપાવી. હવે કોઈક સારો યુવાન ઉમેદવાર તરીકે ખબર આવે એટલે જલ્દી લગ્ન કરી નાંખું.

(મેના બારણામાં પ્રવેશ કરે છે)

મેના:—એ...જગમોહનદાસ ઘરમાં છે કે ?

જગમોહન:—હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? આ પછુ કોઈ કુદરતનો નવો નમુનો લાગે છે. (બારણા તરફ) એ. હા કહો શું કામ છે ?

મેના:—આ ચોપાનિયામાં જાહેર ખબર તમે છપાવી છે ?

જગમોહન—હા બાપ મહેં છપાવી છે. કેમ, તમારી પાસે એ છોકરીને લાયક કોઈ સારા ઉમેદવારનું મુખતિયારનામું છે ?

મેના—અરેરે જ્યારથી એ તમારી જાહેર ખબર એમણે વાંચી છે ત્યારથીજ ખસ એમણે તો પરણવાની હઠ લીધી છે.

જગમોહનદાસ—કોણે હઠ લીધી છે ? શું એ તમારો ભાઈ છે કે જે મ્હારી દિકરીના હાથનો ઉમેદવાર છે ?

મેના—અરે નારે ના ! એતો મ્હારા ભરથાર છે.

જગમોહન—હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? ખૂદ ધણી પોતાની ઐરીને કહે કે જા મ્હારા માટે બીજી ઐરી લઈ આવ એવું તો મહેં આજેજ સાંભળ્યું ! પછુ બાપ એ તમારા ધણી છે ક્યાં ?

મેના—એ અહિંયાંજ સામેની ગલીમાં આંખ મીંચામણી રમતા હશે. તેડી લાવું એને ?

જગમોહન—લઈ આવો જવ. વરને જોયા વિનાની વાતો કરવાથી શો ફાયદો ?

મેના—ઉભા રહો; લઈ આવું છું હોડે ?

(મેના પોતાના વરને તેડવા જાય છે)

જગમોહન—હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? આતે ઐરી છે કે બેસ ! જે ચાલી જતી હોય અને વાગે ઠેસ તો હડફેટમાં આવે તેના તો ભુકાજ કઢાડી નાંખે. ઐરી જ્યારે આવી મતારી છે ત્યારે ધણી તો ખબર નહિ કેવોયે હશે પહેલવાન !

મેના—(બગલમાં તેડીને પોતાના વરને લઈ આવે છે) 'હ્યો મહેરબાન ! આ મ્હારા નાવલિયા નવજુવાન. બોલો છે કંઈ ખાંપણ કે ખોડ ?

જગમોહન—હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? આ હેડબાનો અવતાર અને ના

મેના સૌભાગ્યનો શણગાર ! વાહ જોડી તો છે અબજ રોનકદાર ! (પોપટને સંબોધીને) અરે જુવ્યાજી શું તમારે પરણવું છે ?

પોપટ—ના જી પરણવું નથી પરંતુ ધરધવું છે; કારણ કે ત્રણ ત્રણ વખત તો હું પરણી ચુક્યો છું.

પ્રથમ પરણ્યો ગર્ભમાંદિ નવ વરસની નારને
બીજી વખત કીધાં લગન પણ નવ ગચ્છું કિરતારને
પહેલી અને બીજી સીધાવી જ્યાં હતું શમશાનમાં
ત્રીજી કરી નિરધાર આ મેના નવેલી નારને.

(પોપટ દોડીને મેનાને બાજી પડે છે. મેના તેને તેડી લે છે)

જગમોહન—લ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? છોકરા આ શું ત્હારી ત્રીજી વખતની બેરી છે ?

મેના—તે હવે આમ સવાલ જવાબ ક્યાં સુધી કરવા છે ? જો મુરતીયો પસંદ હોય તો બોલાવો તમારી દિકરીને અને કરી દો હસ્ત મેળાપ. નહિ તો અમે આ...ચાલ્યાં !

જગમોહન—લ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? આતો આ ઠીંગણું કરતાં હેડંબાને મિળજી વધારે છે. પરંતુ ધારો કે હું મ્હારી દિકરીને પરણાવું, પણ પછી તમારું શું ?

મેના—એટલે ? તમારી દિકરીના આ મ્હારા ધણી સાથે લગન થાય કે તુરતજ મ્હારે તો છુટાછેડા કરીને તમારી સાથે ઘર માંડવું છે.

જગમોહન—લ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? આતો આવ બલા કે પકડ ગલા જેવી વાત થઈ. અરે એ જોગમાયા હું તો તમેને અત્યારથીજ નવગજના નમસ્કાર કરું છું. માટે તમે બન્ને જણા અત્રેથી રવાનાજ થઈ જાવ, અને એ વામનજી તમે પણ આ તમારી નવેલી સાથે રકુચકરજ થઈ જાવ નહિ તો બાહાં કાઢવા પડશે.

મેના—તે એમ કાં ? હું શુ રૂપાળી નથી કે.....

જગમોહન—લ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? પણ હું ક્યાં કહું છું કે તું કાળી છે. મહેરબાની કરીને હવે જમણ અદિંથી !

મેના—(પોપટને) લ્યે હાલ્ય હવે હાલ્ય. પીટયા ત્હારા નસીબમાંજ જ્યાં મ્હારા સિવાય કોઈ બીજી બેરી નથી ત્યાં હું તે કરું શું ?

જગમોહન—તોબા પ્રભુ આ બલાથી તો જામ મારી !

(એવામાં એક શાસ્ત્રી પ્રવેશે છે)

શાસ્ત્રીજી—ખલિહારી ! ખલિહારી શેઠજી આપની ભુદ્ધિની પથ્થુ છે અજબ
ખલિહારી ! શી સુંદર છે જાહેર ખખર તમારી ? સ્વીકારશો કે આપની કન્યા કાળે
મ્હારી નમ્ર ઉમેદવારી !

જગમોહન—હ્યો આ આવ્યો એક ભામટો બીખારી.

ત્રિપુંડ તાણીને ઉતરને લગ્નના મયદાનમાં
ભામટા બેગા થશે આ શાસ્ત્રીજીની જનનમાં
મુકુર્ત જોતાં દ્રેધન ફરે ટાપમ ભુલી જાય જે
વાત કરતાં શબ્દ બોલે “ મુળ જે કહેવાય તે ”

કહો શ્રીમાન, શી લાયકાત છે તમારી ?

શાસ્ત્રીજી—હું એક શાસ્ત્ર વિદ્યા વિચારક છું. કર્મકાન્ડ મહામાંન્ડ ફોડ
દાન્ડ છું. ગીતાના એકવિશ અધ્યાયનું પ્રવચન કરું છું. શ્રીમદ્ ભાગવતના
અઢારે પર્વ મ્હારે મોઢે છે. અને મહાભારતના યોગવિશ્વ રકષ મ્હેં કંઠસ્થ કર્યા
છે. મ્હારા મરૂડ પુરાણના શ્રવણ માનથી કષ્ટક પાપી સ્વર્ગે સીધાવ્યા છે. આપની
શ્રીમતિ પુત્રીને પથ્થુ હું સદેહેજ સ્વર્ગમાં મોકલાવીશ.

જગમોહન—દુર થા વેદીયા ઢોર. મ્હારી યુવાન દીકરીને મ્હારી નાંખવા
માગે છે કે ? ચાલ નીકળ જ્ઞાર માગ ધરમાંથી !

શાસ્ત્રીજી—ખલિહારી ખલિહારી આપના ગુસ્સાની પથ્થુ ખલિહારી !

જગમોહન—અરે જાય છે કે પછી જ્ઞાર કહાડું ધકકા અને ભાત મારી ?

શાસ્ત્રીજી—યઃ પશ્યાતિ સઃ જીવતી. (શાસ્ત્રીજી જાય છે અને એક વાણિયો
પ્રવેશ કરે છે.)

એક વણિક—વિચારી વિચારી વિચારી જે કંઈ કામ કરીએ તે કરીએ
ખરાખર વિચારી. “ વિચારીને ચાર ઉચ્ચાર વાણી. ” શેઠ સાહેબ. જુદાર !
આ સેવક છે આપની પુત્રીનો ઉમેદવાર.

જગમોહન—કહોકે ત્યારે આપ કેવાક હો હુશિઆર ?

વણિક—જુઓ શેઠ સાહેબ, આજકાલ મોંઘવારીનો જમાનો છે. માટે
સોદો જોઈ વિચારી કરવો. આપની પુત્રીની કિંમત ખીજ કરતાં મ્હારી પાંચસો
વધારે. કહો છે કણુલ ?

જગમોહન—જેટ આઉટ યુ જલ્દી પૂલ ! મ્હારી દીકરીને શું તું અમદા-
વાદની મુજરીમાં મુકવા લાયક પુતળી સમજે છે ?

વણિક—નહિ શેઠ સાહેબ વાણિયો કોઈ દિવસ મગનું નામ નજ પાડે !
માટે સમજી જાય.

જગમોહન—જવ દુર થાવ નહિ તો હમણાં.....

(જગમોહન હાથ ઉગામે છે ત્યાં વાણીયો રુચક થઇ જાય છે.)
પાનવાળો આવે છે.

પાનવાળો—ખુમારી ખુમારી મ્હારા પાનમાં છે અજબ ખુમારી ।

કપૂરી પાનની સાથે ચુનો કાથો મીઠાવીને
મસાલેદાર સોપારી મહિં નાંખી સમારીને

હ્યો સાહેબ આ આપની પુત્રીને કાળે પાનની પટ્ટી લાગ્યો છું. અને સાથે સાથે આપની પુત્રીના હાથની ઉમેદવારી તોંધાવવા આવ્યો છું.

જગમોહન—દુર થા મમાર. આને ખાનદાનનું ધર છે કે વેશ્યા બજાર ?

પાનવાળો—અરે આનો મુદત્તમાંજ મોચડાનો માર. બચ્ચાજી હવે તો અત્રેથી નાસવામાંજ લાગે છે સાર. (પાનવાળો નાસી જાય છે.)

જગમોહન—આજ તો પાનવાળા અને ફોટલવાળા પણ બેશ્વરમાં બનીને દોડ્યા આવે છે. (હજમ પ્રવેશ કરે છે.)

હજમ—શેઠ સાહેબ રામ રામ. સેવકનું નામ ભગલો હજમ. લખી હ્યો તમારી ડોકરીના ધણી તરીકે મ્હારું પણ નામ.

જગમોહન—ખ્હાર નીકળ મુરખના જમ !

હજમ—અરે પણ શેઠ સાહેબ આમ ગુરસે થા માટે થાવ છો ? આપની ચોટલી અમારાજ હાથમાં છે એ કેમ ભુલી જાય છો ?

જગમોહન—અરે નીકળ ચોટલીના સમા ! હજમના મગા ! નામના ભગ્ગા ! નહિ તો જોડે જોડે ટાક પાડી નાંખીશ.

હજમ—પણ શેઠ હવે પલાળયું તો મુંડાવો તો ખરા. નામ તો લખો.

જગમોહન—જાય છે કે લાત ખાવી છે ?

હજમ—અરે પણ જઈ છું તે બધું સ્થાય. (હજમ જાય છે.)

જગમોહન—તૌબા ભગવાન.

આતે રાફડો ફાટ્યો કે શુકરવારનું બજાર છે
એકને બદલે બુઝો તો એકત્રીસ ઉમેદવાર છે
હે ભંસના એ બાંધ સધળા કોઇને ઇજ્જત નથી
એ બેશ્વરમથી વાત કરવાની મ્હને પુરસદ નથી.

બસ હવે તો દરવાજો તાળું લગાવીને ભઈયાને કોઇપણ માણસને અંદર નહિ આવવા દેવાનો હુકમ કરી દઈ. નહિ તો મ્હને લાગે છે કે એ બધા ઉમેદવારો આજે મ્હને પાગલ બનાવી દેશે.

મુખા બધા આ મામનાં મ્હારેજ ત્યાં આવી ચડ્યા ?
 વોન્ટેડ છપાવી પેપરે તો સર્વ અહિં મુજને નડ્યા.
 આ મગજભારીથી હવે તો મગજ ચકકર ખાય છે.
 શું ખબર ? જાહેર ખબરથી આ મુશીબત થાય છે.
 હવે બસ આરામ લેવાનો કયો વિચાર છે.
 હાં શીર પર સ્વાર થઈ, ને ખિસ્તરા તકયાર છે.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જે

તવંગરની તદવાર

સ્થળ—શ્યામાકાન્તનું દિવાનખાતું.

પાત્રો—રમા, રમેશ, શ્યામાકાન્ત, શ્યામાકાન્તનો નોકર મોહન અને મોહનની સ્ત્રી મંગા.

રમા—કેમ છે રમેશ હવે તો આરામ છે ના ?

રમેશ—ઈશ્વરનો પાડ માનીએ રમા કે સુળીની ઘાત સોષથી સરી ગઈ ! નહિ તો ઝખમ એવો જીવલેણ હતો કે આજે ત્હારો રમેશ જીવનો પથ ન હોત.

રમા—આપુજીએ પણ તે વખતે હિસ્કેરાઈ જઈને કેવું અલટિત પગલું ભર્યું ? ત્હારા જન્મ દિવસની ખુશાલીના પ્રસંગે આનંદને બદલે એમણે કોહને જ શ્યા માટે નિમંત્રણ કર્યું ?

રમેશ—એમાં આપુજીનો વાંક નહોતો રમા, તે દિવસે એક દિવાની ઓરતે આવી આપુજીના રંગમાં ભંગ કર્યો. એટલે આપુજીનો ગુસ્સો કાણુમાં નહિ રહેવાથી, એમણે પિસ્તોલનો બહાર કર્યો; પરંતુ મ્હારાં આવી પહોંચવું અને એ દિવાની ઓરતનું ખસી જવું એટલે એ પિસ્તોલ મૂકે વાગી.

રમા—ખરેખર રમેશ ત્યારે તો પ્રભુ કૃપાએ કરીનેજ આપણે એ અણુ-ધારી આક્રમમાંથી બચી ગયા છીએ. નહિ તો નાહક ખુનની ખાનાખરાખીમાં બધાને સંડોવાવું પડત. હા પરંતુ હવે ત્હારો જખમ તો રૂઝા જવા આવ્યો છે નહિ વાર ?

રમેશ—હા, શરિરનો ઝખમ તો હવે સાવ રૂઝાઈ ગયો છે પરંતુ રમા તે સાથે આ હૃદયના કોઈ અદ્રશ્ય ખુણામાં એક નવો, ઝખમ હાથે આબે છે.

રમા—(સ્વગત.) અરે વાહરે રમેશ ત્હારી હુમ્મયાઈ ! (પ્રકટ) બતાવ નેઉં એ વળી નવો ઝખમ ક્યાંથી હાથે આબે ?

રમેશ—મ્હેં કહ્યું નહિ કે એ ઝખમ તો મ્હારા હૃદયના કોઈ અદ્રશ્ય ખુણામાં પડ્યો છે. પરંતુ ત્હને ખબર છે રમા, કે એ ઝખમના જંતુ ધણીએ એપી હોય છે.

(૧૫)

રમા—વોય મા ! ત્યારે તો એ ચેપી રોગ કહેવાય ! દુર રહેજે રમેશ નહિ તો ક્યાંક ત્હારો રોગ મ્હને પણ લાગુ પડશે !

રમેશ—એટલે શું હું એકલોજ એવા ઝખમથી પીડાઉં ? ના, ના, રમા મ્હને તો ત્હારી તન્દુરસ્તીની ધર્ષા આવે છે, માટે એવો ઝખમ તો ત્હારા હૃદયમાં પણ બલે પડે અને એવા ઝખમથી ત્હારું હૃદય પણ બલે ધરાય ! આ...જે ! એ ઝખમ ત્હને પણ ચાંટ્યો; અને એવા ચેપી દર્દે આ જો ત્હારું હૃદય પણ ધરાયું.

(રમેશ, રમાને પાસામાં લપ્પને ચુમી લઇ દ્યે છે)

રમા—હં હં રમેશ, તું બહુજ લુચ્ચો છે. ફરી અજબ યુક્તિ કરીને મ્હને ફસાવી ? આખરે મ્હને પણ પ્રેમમાં જખમી બનાવી !

રમેશ—મુઝે ! મનમાં તો ભાવતું હતું છતાં ત્હોં પણ કેટલીયંચી આજ્ઞાકી ચલાવી ?

—ગાયન—

(સાખી)

રમેશ— પ્રેમ દર્દે જીગર ધાયલ આ બન્યાં
પ્રિયતમે જાદુ કર્યાં.

રમા— નેહ થકી નિભાવજો
વાલમ મીઠાં વહાલ—

રમેશ— પ્રણયભર્યાં વચનોમાં ભૂલી હું ભાન
સુખકર શ્યામા સલુણી સોદાવતી.
શીદને લગ્નથે મૂક મુઝા તું માન
પ્રણય૦

રમા— અંતર ઉર્મિના મોજાથી જલક્યાં સરવરીયાં

રમેશ— પ્રેમ પિયુષોથી ભરીયાં દહેરા...તાં.

રમા— એ તરંગના ઉમંગ

રમેશ— અંગે અંગ વાહ વાહ
પ્રેમ પિયુષોથી ભરીયાં દહેરા...તાં.

પ્રણય૦

(ગાયન બાદ જન્ને પ્રણય વાનીમાં મસ્ત છે, ત્યાં શ્યામાકાન્ત પ્રવેશ કરે છે)

શ્યામાકાન્ત—(સ્વગત) વાહ બુદ્ધુલ તો આબાદ ફસાવ્યું ?

શીકારી છે તાત તેનો પુત્ર તિરંદાજ છે.

તોપખી ઉસ્તાદનો શાગિર્દ ગોલંદાજ છે.

આજ સુધી એમ ધાયું છોકરામાં દમ નથી

આજ સમજ્યો પૂર્ણ કે મ્હારોય એ શીરતાજ છે.

(૧૬)

(પ્રકટ) રમેશ, (રમેશ શરમાય છે) હવે એમાં શરમાઈ જાનો નય છે ?
(જરા અટકીને) શુ મોહન આજે કામ ઉપર નથી આવ્યો ?

રમેશ—નહિ જી એ બિચારાનો છોકરો બિમાર થઈ ગયો છે !

શ્યામાકાન્ત—છોકરો બિમાર થઈ ગયો એટલે શું નોકરી ઉપર પણ ન આવવું ? એ હરામખોરોનો તો હાડકાંજ હરામનાં થઈ ગયાં છે. આજે છોકરો બિમાર છે, કાલે આયડી બિમાર થશે, પરમ દિવસે મા મરી જશે. એટલે શું અમારે તેમને હરામનો પગાર આપી દેવો ? ખસ આજે ને આજેજ તેને નોકરી ઉપરથી લાત મારીને બહાર કાઢીશ.

(ગુસ્સામાં જવા ધારે છે ત્યાં સામેથીજ મોહન આજીજી કરતો પ્રવેશે છે)

મોહન—દયા કરો ઓ શેઠ સાહેબ. પુત્રની બિમારીથી લાચાર બનેલા એક ગ્રીબ બાપ ઉપર દયા કરો.

પુત્ર મ્હારો પ્લેગથી પટકાઈને બેઠોશ છે.
આજે પ્રભુનો અમ ઉપર ઉતર્યો મજબૂતો રોપ છે.
દુઃખ ઉપર દયા બદલે જીવન આવો કાં કરો ?
લાચાર છું ઓ શેઠ મુજબર રહેમ કંઈ દિલમાં ધરો.

શ્યામાકાન્ત—રહેમ ? કોના ઉપર રહેમ ? એ બદામના નોકર ઉપર રહેમ કરવા બેસું તો કાલેજ હું પણ ત્હારી માફક બીબ માગતો થઈ જાઉં.
હરામખોરો ! કામ કરવું નથી અને મફતમાં પગાર જોઈએ છીએ એમ ?

મોહન—શેઠ સાહેબ, આટલા નિર્દય ન થાવ. આટલા દિવસમાં આજેજ ફક્ત એક કલાક મોડો આવ્યો છું, અને તે પણ મ્હારા બચ્ચાની બિમારીને લખતેજ. આજે ચાર દિવસ થયાં મ્હારો છોકરો તાવમાં તરફડે છે. ટીપાં દુધ માટે વજ્રખાં મારે છે. એ દિવસ થયાં ઘરમાં અનાજનો દાણો પણ અમોએ જોયો નથી. ગયા માસનો આખો પગાર દવાદાઈમાં ખર્ચાઈ ગયો છે, એટલે લાચારીએ આપની પાસે દવા ચાચા આવ્યો છું. મ્હારા ખાતર નહિ તો મ્હારા બિમાર બચ્ચાની દવા ખાતર ફક્ત એ રૂપિયા આપો, ઓ શેઠ ફક્ત રૂપિયા બે...

શ્યામાકાન્ત—એ પુટ્ટી બદામ પણ નહિ મળે. છોકરાની ચાકરી જો ત્હારાથી ન થાય તો જ તેને દવાખાનામાં મૂકી આવ.

પુત્ર જીવે કે મરે તેનું મને શું કામ છે ?
મફતનાં નાણાં નથી મહેનતતણા અહિં દામ છે.
નોકરી કરતાં તમારા છોકરાં માંદા પડે
જીવ બેસો ઘેર જઈ મુજને નહિ એ પરેવડે.

રમેશ—પિતાજી, શ્રીમંતાઈએ શું આપને આટલી હદે લાગણી હાલ્યા બનાવી

(૧૭:)

દીધા છે ? એ બિચારો આટઆટલા કાલાવાલા કરે છે તેની શું આપને જરાએ અસર નથી થતી. પથ્થરને પણ પીગાળી નાંખે એવી આ ગરીબની હાય તમારા વજ્ર હૃદયને જરાયે અસર કરતી નથી ?

પિતા કેરું હૃદય એનું પુત્રના દુઃખે રહે.

જુઓ તો એ તાત એની આંખથી આંસુ પડે.

એક બાળુ બાળ એનું તાવમાંદિ તગડે

એ દુઃખ દેખી તાત કેરું હૃદય ભયથી ફડકડે.

આ દ્રશ્ય આવું કરજી શેં તમથી અરે જોવાય છે ?

જે દ્રશ્ય દેખી વજ્ર પણ પાણી બની વહી જાય છે.

શ્યામાકાન્ત—ઢોકરા એવી નાદાતીયતની વાતો સાંભળવાની મહેને પુરસદ નથી. ત્હારા જેવું કદાપણ જો મહેં ચક્ષાચું હોને તો આજે મ્હારે પણ બીખ માગવા નીકળવું પડે. માટે ખમરદાર, આજથી કામ દિવસ પણ મ્હારા કામની વચ્ચે આવીશ તો પરિણામ માહું આવશે એ યાદ રાખજે. જા ધરમાં જા, રમા એને અંદર લઇ જા.

(રમા અને રમેશ હતાશ ચાલેને અંદર જાય છે)

મોહન, અહિં આવ. નાલાયક નિમકહરામ ચોરીસે કલ્લાક નોકરી ઉપર હાજર રહેવા માટે તો મહેં તને બાજ બંગલામાં ઝોરડી કઢાડી આપી છે; તેના બદલામાં ત્હારી સ્ત્રી મ્હારી ઇચ્છાનો અનાદર કરે છે કેમ ? બદમાસો તમારી સાથે તો દયાને બદલે આ કારકાથી કામ લેવું ઘટે. બોલ હજી પણ માની જાય છે ? તું બે રૂપિયા માગે છે તેને બદલે હું ત્હને પાંચ રૂપિયા આપવા તૈયાર છું પરંતુ જો તું મ્હારો હુકમ માનીશ તોજ નહિ તો પછી.....

મોહન—ખુશીથી માનીશ. એ મહેરબાન, મ્હારો ઢોકરો બચતો હોય તો આપ જેમ કહો તેમ કરવા હું તૈયાર છું.

શ્યામાકાન્ત—વાર ત્યારે આજે રાત્રે મોકલીશ ?

મોહન—રાત્રે મોકલું ? કાને ?

શ્યામાકાન્ત—ત્હારી ઝોગતને.

મોહન—ઓહ ! પ્રભુ, ધર્મ સંકટ ! પુત્રની કિંમત મ્હારી પત્નિની પવિત્રતા ! હાય ? પરમાત્મા તવંગરની તસ્વાર અમારા ઉપર આજે બેધારી ફરી ગઈ છે ! (વિચાર કરે છે) ત્યારે શું કરું ? આખરે જતી કરું અને પુત્રને બચાવું ! નહિ. આયુષ્ય હશે તો ઢોકરો બચશે અને આયુષ્ય નહિ હોય તો ઉપાય નકામા છે. હાં પરંતુ—ધર્મ ઇજ્જત—નીતિ ! એ ગુમાવી તો તો પછી...

શ્યામાકાન્ત—કેમ શું વિચાર કરે છે ? બોલ કાં હા કહે અગર તો ના કહે.

મોહન—શેઠ સાહેબ. (સંકોધ સ્વસ્થ થઇને) નરાધમ નરપિશાચ ! અમારા

(૧૮)

લોહી તો ચુસી લીધા છે, અને હવે ઇજ્જત પણ મુટવી લેવી છે ? નહિ !
નહિ ! તે તો નહિજ થાય !

શ્યામાકાન્ત—એમ મ્હારી સાથે આટલી ઉધ્ધ-તાર્છ ? સચુર કર ત્હારી
ઇજ્જતનો ત્હને પુરેપુરો બદલો આપું છું.

(શ્યામાકાન્ત ચાલુકથી મોહનને ફટકાવે છે મોહન જુમો મારે છે.)

મોહન—હાય...ઓ...બાપ...રે...ઓ...બચાવો...

(મોહનની ઓ મંગા તેની જુમો સાંભળીને દોડતી આવે છે.)

મંગા—ન મારો. ઓ થોડ તમારે પગે પડું છું એને વધુ ન મારો.

શ્યામા—બોલ મ્હેં કહ્યું તે કયુલ છે ?

મંગા—હા મારા બચ્ચાંની ખાતર.

મોહન—મંગા મંગા એ ત્હારું શિયળ માગે છે.

શ્યામા—ચુપ હરામખોર.

(વળી તે ચાલુક લગાવે છે.)

મંગા—લાચાર છું નાથ ! ફુખના ઝાડ હવે જોવાતા નથી.

મોહન—હત કુદટા ?

શ્યામા—ચુપ બદમાસ.....

(ચાલુક ઉગામે છે)

મંગા—હયા સરકાર.

[મોહન મંગા તરફ ક્રોધ દર્શાવે છે. શ્યામાકાન્ત મોહન ઉપર ચાલુક ઉગામે
છે. મંગા આજીજી કરતી શ્યામાકાન્તના પગ પાસે અને બન્નેની વચ્ચે રહીને
શ્યામાકાન્તને મારતો અટકાવે છે.]

(ટેબલો.)

પ્રવેશ ૪ થો

અરાજકતા

સ્થળ:—જાહેર રસ્તો.

પાત્રો:—લલિતા અને મોહન.

(લલિતા કરેલા પાપોના પ્રાયશ્ચિતથી બળતા જીગરે ગાતી ગાતી પ્રવેશે છે)

—ગા ય ન—

અંતરની આગ ન ક્યાંય જુલ્ય
આંખમાંહિ નહિ નીર જરાય સુકાય. અં

દેહમાંહિં દાવાનળ સળગ્યા

સળગ્યા જીવન તાપે રે

બળતીને પણ દુનિયા બાળે

કેમ કહો સહેવાય— અંતરની

(૧૯)

નયનનાં આંસુઓથી હૃદય કેરી આગ યુગ્મની નથી
કરે છું યત્ન ભૂલવાનો છતાં એ વાત ભૂલાતી નથી.
એ પ્રેમ, એ આનંદ જે માની લીધો તો મહે
ખમર નહોતી કે એ આનંદ આજે આ દશા કરશે.

શ્યામાકાન્ત, મહેને નહોતી ખમર કે ત્હારી મીઠી જીભાનમાં આવું કાનિષ્ઠ
વિષ હશે ! હું નહોતી ધારતી કે તું આટલોખધો દગાખાજ અને નીચ હશે !

પહેલી ફસાવી ને પછી કોધી રખડતી ત્હેં મહેને
પુરો પીજાન્યો આજથી ઓ એવફા આશક ત્હને
દ્રુસ્ટી બનીને સર્વ મીલકત હજમ કરતા નવડ્યો
ઓ પ્રતિષ્ઠિત પાપાત્મા શયતાન તું પુરો ક્યો.

ચેતો ! ચેતો ! ઓ દુનિયાંની નારી જાત, પુરૂષોના સ્વાંગમાં છુપાયેલા
સમાજનાં શયતાનોથી ચેતો.

હોંશે કરી નિજ હસ્તમાં અંગાર ધગધગતા ગૃહો
(યા) ખુશીથી કરમાં વક્ષ્ય બદલે ભૂજંગોને ગૃહો
સીના મહિં કાનિષ્ઠ કટારી ભોંકના ડરશે નહિ,
પણ પુરૂષ જાતિનો કદાપિ સ્પર્શ કામ કરશે નહિ.
મૂખમાં ઝરે અમૃત છતાં જેના જીગરમાં ઝહેર છે
સંસારમાં પુરૂષો તણો બસ ઝુલમ કાળો કહેર છે.

) મોહન પ્રવેશ કરે છે.)

મોહન—લ્યાનત હો એ નારી જાતને કે જેથી પુરૂષની જીંદગીમાં ઝહેરનાં
બીજ રોપાય છે. કમજાત કુલ્દાએ, એ દુષ્ટ શ્યામાકાન્તની ઇચ્છાને આધીન
થમને મ્હારી જીંદગી બગાડી નાંખી. મ્હારો અવતાર ધૂળમાં મેળવી દીધો.
શીયળને ભોગે છોકરાનો જન બચાવવા નીકળેલી માતા જીવતી રહે તે કરતાં તો
તેને મારી નાંખવી સારી. સારું થયું કે છોકરો પણ અમારા જેવા પતિનોથી
છુટ્યો; નહિ તો એ રંડાની માથે મ્હારે તેનું પણ ખુન કરવું પડત. હાય ગરીબી
તું અમારા હાથે ન કરવાનાં કામો કરાવે છે. (અચાનક તેની નજર લલિતા ઉપર
પડે છે) અરે આ વખતે વળી અદિયા રસ્તામાં કેાણુ સ્ત્રી જેવું જણાય છે ?
(નજીક જઈને) કેાણુ છે તું બાઈ ?

લલિતા—ત્હારા જેવી એક દુખી સ્ત્રી છું ભાઈ ! ત્હારા બધા ઉદગારો
મહે સાંભળ્યા છે.

મોહન—શું ત્મારે હું ખુની છું ? તું મહેને પકડાવી દેશ ?

લલિતા—નહિ, દુખીને વધુ દુખો દેવા કરતાં દિલાસો દેવાનું મહેને વધારે
ગમે છે. ભાઈ બોલ તો ! ત્હેં ત્હારી સ્ત્રીનું શા માટે ખુન કર્યું ?

મોહન—શું કહ્યું ? શા માટે ખુન કર્યું ? જે સ્ત્રી પોતાના સ્વામી સમક્ષ,
અન્યની થાય તેનું ખુન ન કરે તો શું પુણ કરે ?

લલિતા—એટલે શું શ્યામાકાન્તની બદનબરનો એ ભોગ ખની ? એહ
પ્રભુ એ શયતાન ખખર નહિ હજી કેટલાંયનાં જીવન બરબાદ કરશે !

મોહન—શું ત્યારે તમો પણ શ્યામાકાન્તને ઝાળખો છો ? એ શયતાન શું
કઈ તમારો સગો તો નથી થતો ને ?

લલિતા—સગો ? એક વખત આ લલિતાનો એ ઘણોજ નિકટનો સંબંધી
હતો પરંતુ એ સંબંધ હવે વૈરમાં પલટી ગયો છે.

પ્રેમને બદલે હવે તો દ્વેષની જ્વાળા ઝરે
સ્નેહ બદલે નબરમાંથી વેરના તણખા ખરે
સંબંધાળે પહેલાં હતો, સંબંધ તે આજે નથી
પણ આજ મ્હારું હૃદય તેના ખુનની ઈચ્છા કરે.

મોહન—જેન, એ પાપીનું ખુન કરવા માટે તો મ્હારા પણ હાથ સજવળી
રહ્યા છે, પરંતુ એના એકનાજ ખુનથી આ હૃદયને શાંતિ મળે એમ નથી
લાગતું. આજે એક શ્યામાકાન્ત મરશે તો કાલે ખીજે પડદા થશે. આજનો
શ્રીમંત સમાજ ઘેર ઘેર એવા શ્યામાકાન્તોને પોષી રહ્યો છે માટે એ મૂડીવાદી
સમાજનોજ જ્યાં સુધી નાશ ન થાય ત્યાં સુધી આ મોહનને શાંતિ મળવાની
નથી.

લલિતા—ત્યારે હવે તું શું કરીશ, અને ક્યાં જઈશ ?

મોહન—જપ્તશ જ્યાં મ્હારો પ્રભુ મ્હને લપ્ત જશે ત્યાં, અત્યારે તો પોલિસ
પાછળ પડે તે પહેલાંજ અહિંથી પસાર થાઉં છું. (મોહન જાય છે)

લલિતા—ખરેખર સંપત્તિ અને વિપત્તિનું સંઘર્ષણ એનુંજ નામ
અરાજકતા.

(લલિતા ખીજી બાજુ રવાના થાય છે)

પ્રવેશ ૫ મો

ખરેખર અજબ !

સ્થળ—વૈકુંઠરાયના બંગલાની પાછળનું ઉદ્યાન.

પાત્રો—રબીની, અરવિન્દરાય, અનિલકુમાર, વૈકુંઠરાય, સરલા તરલા અને
મોહન.

(૨૧)

(સરલા તથા તરલા સાથે ઉલાનમાં વસંતઃકૃતે રજની હિંચી રહી છે અને પડો ઉપડે છે)

ગા થ ન

સરલા
તરલા :

રસવાહીએ તન ડાળીએ
હાં...હિંચે સલુણી સ્થામા.
યૌવન કૃતે હિંચન હિંચી
સ્નેહ સુધા રસ હિંચે સિંચી
લહેરાતી મલકાતી મિલેતી વિસામા-(૨)-
હાં...હિંચે૦

સાખી

તન તરવરને હિંચકે મન કૃતે મરતાન
મદન લહરમાં માનુની કૃતે નિજનું બાન
હિંચ ચહે નહાવાને રસ સરિતામાં-(૨)
હાં...હિંચે૦

સરલા- અનુપ યૌવન તણી ડાળે સખી ત્હેં હિંચકા બાંધ્યો
પરંતુ મદન કૃલાનો રસિક કૃલાવનારો કયાં ?
તરલા - મદન મદ અંગમાં વાંધ્યો મનોહર મુગ્ધ લલનાને
પરંતુ માનુનિનો મદન મદ ઉતારનારો કયાં ?

રજની-સખી તરલા ત્હને તે આખો દિવસ આવી મદનનીજ મરતી મુજે
છે કે શું ?

સરલા-જ્હેન તરલાનાં તેજ તો હવે ઉતરવા આવ્યાં. હવે તો રજની
જ્હેનનુંજ યૌવન હિલ્લોળે ચડ્યું છે એટલે-

સ્નેહ સુધાના શીકર થકી ન્યાં અંગ મહિં રોમાંચ થતાં
તસ તસતી તન કંચુકી ફેરાં બાંધન અતિશય તંગ થતાં.
સરલા- રસભર રામા રમણિય વદને, રમણ રમણમાં બાન કૃતે
એવું યૌવન આવે ત્યારે રમણી કૃષ્ણતી મદન કૃતે.
સરલા- કૌયલના ટહુકાર સમું અલખેલું યૌવન ન્યાં આવે
વસંતના ચમકાર સમું રસ ઘેલું મુખડું મન લાવે.

તરલા-અલિ એ કોનું મુખડું ?

રજની-હાં કહેને કોનું વળી ?

સરલા-ખીજ વળી કોનું ? અરવિન્દરાયનુંજ તો !

રજની-વાહ !

તરલા-વાહ શું ? ગાલ ઉપર શરમના શેરડા કેમ પડે છે ?

(તરલા રજનીના ગાલે એક ધીમે તમાચો મારે છે)

(૨૨)

રજની—હોડો મસ્તી ! આવું નાટક માંડી બેઠાં છો તે !

તમારા બોલમાં હરદમ ભરી છે કંઈ ગજબ મસ્તી
વદન મસ્તી બધું ને આંખમાં પથ્થુ છે અજબ મસ્તી
તમારા શબ્દ શબ્દે ચાતુરીમાં હોય છે મસ્તી
અગણી છું સતાવો શીદને આવી કરી મસ્તી ?

ગાયન

રજની— બેળર હું છું તમથી ઓ બહેની બેળર.
મસ્તી સહેવાય નહિ
તમને કહેવાય નહિ

હારી હું થઈ છું લાચાર—બેળર૦

સરલા— થાય છે અગણી પથ્થુ વાણી કંઈ ઓર છે.

તરલા— મુખની છે એક વાત દિલની કંઈ ઓર છે.

બંને— ચાહે દુલારી દિલદાર—બેળર૦

(ગાયન સાથે સખીઓ સહ રજનીનું પ્રસ્થાન; બાદ અનિલકુમાર, અરવિન્દ

અને વૈકુંઠરાય વાતો કરતા કરતા પ્રવેશ કરે છે)

વૈકુંઠરાય—છતાં ફર્જ એતો ફર્જ ! સમજ્યા કે અનિલકુમાર ! બેન્કને તમારા ઉપર ચ્હાય તેટલો વિશ્વાસ હોય તો પથ્થુ તમારી ફર્જ હતી કે એ રકમ તમારે એજન્ટને સોંપી દેવી ઘટે. ન કરે નારાયણ ને એ પચ્ચાસ હજારની રકમ તમારા ખીસામાંથી ગુમ થાય તો જીંદગીભરની કાળી ટીલી બેસે.

અનિલ—પરંતુ વડીલ. હું હજુ કેશ મેળવતો હતો ત્યાં તો સાહેબ ચાલ્યા ગયા. અને વળી જતાં જતાં એટલું પથ્થુ કહ્યું કે આજની કેશ તમારી પાસે ભલે રહી. બેન્કને તમારામાં એટલો તો વિશ્વાસ અવશ્ય છેજ.

અરવિન્દ—અનિલ, એવી ભલમનસાઈ તો ખાસ કરીને આપણને વધુ જવાબદાર બનાવે છે.

વૈકુંઠરાય—બેર, done is done ! હવે એ બધું જોખમ અત્યારે અંદર આપણી તીજેરીમાં રાખો, અને આપણે સહુ જલ્દી બંગલામાં ચાલો કારણ કે રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે. રજની..... (રજની પ્રવેશ કરે છે.)

રજની—જી. (શરમાઇને નીચું જોઈ રહે છે.)

વૈકુંઠરાય—શરમાય છે કે ? અનિલકુમાર અરવિન્દરાયને લખતેજ આવ્યા છે. હવે ખુશી ને ? અનિલકુમાર આ બધા આપણા જીનાં સંસ્કાર.

(રજની ચાલી જાય છે.)

અનિલ—વડીલ, એ મર્યાદામાં પણ માધુર્ય છે. લે અરૂ ચાલ.

અરવિન્દ—જીવન નભમાં પુનઃ આજે પણ વિજ્ઞાનચમકી અને અદ્રશ્ય થઈ.

(સહુ જાય છે; અને લપાતો છુપાતો ઘાડપાડુ બનેલો મોહન પ્રવેશે છે.)

મોહન—ગરીબીમાં પીસનારો કરૂં મુડીવાદ છે

શ્રમ જીવિએને ચુમનારો અધમ મુડીવાદ છે

પુન્ય ને નીતિ તણો ભક્ષક મહા જડવાદ છે

નિર્જળ જનોને મારનારો અધમ મુડીવાદ છે.

જે શ્રીમંતોની સેવા અર્થે મહેં મહારા લોહીનું પાણી ક્યું તેજ શ્રીમંતોએ મહારા પચ્યાને જન લીધો ! મહારી સ્ત્રીનું શીયળ લું યું. હવે એ શ્રીમંતોને જ્યાં સુધી આ પૃથ્વી ઉપરથી જળમૂળથી ઉખેડી ન નાંખું ત્યાંસુધી મહારૂં વૈર નહિ વળે. અમારાજ પરસેવાના એકેક ટીપાંએ પેદા કરેલા પછસા ઉપર મોટરોને બંગલામાં મોજ કરના । એ મુડીવાદીએને ધુળ ફાકના નહિ કરૂં ત્યાં સુધી મહારા દિલને શાંતિ નહિ વળે. પચ્યાસ હજારની નોટોને તીજેરીમાં ગળીને એ મૂર્ખાએ જમવા ગયા છે, પરંતુ આ ઘાડપાડુ મોહન એમની જસુસી કરતો ફરે છે તેની ક્યાં એ બેવકુફોને ખબર છે ? (ખીસામાંથી ચાવીને જુડો કઢાડે છે.) એની ઠાઠ પણ તીજેરી નહિ હોય કે જેને આ મોહનના જુડાની ચાવી લાગુ ન થાય. અત્યારે નોકર ચાકર પણ બધા એમની ખીજમતમાં મશગુલ હશે. આવો લાગ શા માટે ગુમાવું ? એકજ તડાકે રૂપિયા પચ્યાસ હજાર !

(મોટી ફલાંગ ભરતો અંદર જાય છે. થોડીવારે એક તરફથી રજની અને ખીજ

તરફથી અરવિન્દ પ્રવેશ કરે છે)

રજની—વાહ નજર ચુકાવીને ન્હાસી આવ્યા કે ?

અરવિન્દ—સૌન્દર્યચુંબકમાં એક આકર્ષણ છે કે પુરૂષ રૂપી ધાતુને તે સદા ખેંચી રાખે છે.

રજની—જો બધા પુરૂષો આ સૌન્દર્ય તરફ ખેંચાશે તો પછી તમોને ધર્ષા નહિ થાય ?

અરવિન્દ—એતો મન મનના કારણ છે. સાચા સ્નેહમાં ધર્ષાને સ્થાન હોતુંજ નથી; પ...ણ હવે આમ દૂર ક્યાં સુધી ન્હાસતી ફરીશ ? જરા નજીક તો આવ.

રજની—અરવિન્દ, સંસ્કાર અને સંયમનાં સુત્રો શું આટલીજવારમાં ભૂલી ગયા ? તમો પુરૂષોની તો જાતજ અધીરી !

(મોહન પચ્યાસ હજારનું બંડલ લઈને છુપાતો છુપાતો આવે છે)

(૨૪)

મોહન—ઈશ્કમાં આંધળા બનેલા માનવી ! છતી આંખે બાર ગાઉમાં અંધારૂં જ દેખાશે.

(પસાર થાય છે)

અરવિન્દ—અમો તો ઘણીય ધીરજ રાખીએ પરંતુ જ્યાં તમારી હાજરી થાય કે ધીરજ ખૂબ નહિ ક્યાંય પલાયન કરી જાય છે.

રજની—એવી ખુશામદથી હું બોળવાઉં એવી નથીજ તો. હ્યો ચાલો ડાહ્યા થાવ. સામેથી પિતાશ્રી સાથે કુમાર.....(અટકી જઈને આશ્ચર્ય પામતાં) અરે, પણ આમ બેગાકળા કેમ ?

અનિલ—અરે, તહે મરકરી તો નથી કરી ? તીજેરીમાંથી પૈસા ગુમ કેમ થઈ જાય ?

અરવિન્દ—તીજેરીમાંથી ?

વૈકુંઠરાય—હા તીજેરીમાંથી ! છતાં ચાવી મ્હારી પાસેથી જરા પણ વેગળી નથી ગઈ !

રજની—એતો અજબ ! બરાબર તપાસી જોયું ? ક્યાંય ખુણે ખાંચરે.....

અનિલ—અરે બહું જ નોંઘ વળ્યા. અરવિન્દ, ત્હારી સાથે મહેમાની માણુવા આવતાં આ આફત આવી ! હવે હું બેન્કમાં સાહેબને શો જવાબ આપીશ ?

વૈકુંઠરાય—પારકાં નાણાં પાસે રાખવાનું આ પરિણામ !

અનિલ—એટલે શું દાઝ્યા ઉપર ડામ ? અરવિન્દ, જો મ્હાગથી પૈસા કાલે બેન્કમાં નહિ ભરાય તો કાંતો ઝહેર ખાતું પડશે, અને નહિ તો આપવાત.....

અરવિન્દ—એમ આકળો ન બન, મ્હને પુરી તપાસ કરવા દે. તમો સહુ આંદ્યાજ ઉભા રહેજો. હું તીજેરી જોઈ આવું.

(અરવિન્દ અંદર જાય છે)

અનિલ—બ્હારનું તો કોઈ નથી આવ્યું ના ?

વૈકુંઠરાય—નહિ, બ્હારથી કોઈપણ આવેલુંજ નથી.

અનિલ—તો પછી આમાં ચોગ કાણુ ?

રજની—એજ સત્તાલ છે ના !

અરવિન્દ (પુનઃ પ્રવેશતાં) તીજેરી સલામત છે. વડિલ, આપે જ્યારે નોટો કઢાડવા માટે તેને ખોલી ત્યારે પણ તે બરાબર બંધજ હતી ના ?

વૈકુંઠરાય—હા, છતાં અજબ થાઉં છું કે ચોરી કેમ થઈ ?

અનિલ—ચોરી તો થઈ પરંતુ હવે મ્હારી આ'પરનું' શું થાય ? કાલે સાહેબને શો જવાબ આપીશ ?

(૨૫)

અરવિન્દ—(અનિલને ખાનુમાં લઈ જઈને) અનિલ, વાતને ચોળીને ચીકણી કરવા કરતાં અત્યારે તો અદિથી જુવું જ નોંધએ. પૈસાનો બદોબસ્ત હું મ્હાય તેમ કરીને કરી આપીશ, પરંતુ વધુ હોદ્દા થશે તો આમાં બધાની ઈજાજત જવાનો વખત આવશે !

અનિલ—તું તારી મરજી પડે તેમ કર મ્હને તો મ્હારા પૈસા નોંધએ.

અરવિન્દ—તે હું આપીશ; પરંતુ અત્યારે તો તું ચૂપ રહે. (વૈકુંઠરાયને) વડીલ, આ આખત ગુપ્ત ગમ્પવામાંજ સાર છે. કારણ કે ચોરી એવી રીતે થઈ છે કે આપણેજ ચોર હરીએ છીએ માટે આટલાજ સિવાય આ બીના કોઈ પણ ન જાણે તેનું વચન આપો.

વૈકુંઠરાય—તમારી સદલાહ બ્યાજબી છે. પણ.....

અરવિન્દ—જસ મ્હારી ખાતર આટલેથીજ વાતને પતાવો. હવે અમો રજા લઈશું, અનિલ, ચાલ.

અનિલ—કઈ સમજાતું નથી કે શા ગોટાળો છે ?

વૈકુંઠરાય—અજબ !

રજની—ખરેખર અજબ !

(અનિલ અને અરવિન્દ જાય છે,

વૈકુંઠરાય અને રજની પુતળાં સમાં સળંગડ ઉભાં છે. પડદો પડે છે)

પ્રવેશ ૬ ઠો

મિત્ર ખાતર

સ્થળ—શહેરી બગીચો.

પાત્રો—શ્યામાકાન્ત અને પાછળથી અનિલકુમાર તથા અરવિન્દ.

(મહેશીલમાં અરવિન્દને લીધે માનભંગ થએલો શ્યામાકાન્ત, અરવિન્દના

ઉપર વેર વાળવાના મનસુખા ધડતો દાખલ થાય છે)

શ્યામાકાન્ત—હર મહેશીલમાં મ્હારું એક વેશ્યાને દાથે અપમાન કરાવનાર અરવિન્દ એકાદ વખત ને આ શ્યામાકાન્તના ઝપાટામાં આવે તો જગતની ઉપાધી વહોરવાની ત્હારી ખોડ એકજ દિવસમાં ભુલાવી દઉં.

છળ કપટની જાળમાં તું જ્યાં સુધી આવ્યો નથી

મુજ આગ ઓલવવા મહિં હું ત્યાં સુધી ફાવ્યો નથી

ડંમ આ દિલનો વખત આવ્યે બરાબર દેખજો

અપમાનનો બદલો લઈશ તે પૂર્ણ રીતે પેખજો

વાહ વાહ ! કિસ્મત જ્યારે સીધું હોય છે ત્યારે સંજોગો પણ અનુકુળ મળી જાય છે. જેને પાયમાલ કરવાની પેરવા કરી રહ્યો છું તે ખુદ નામદારજ સામેથી અનિલ સાથે આવતા જણાય છે. અદિયા છુપાઈને સાંભળવા દે કે બન્ને દોસ્તોમાં શી વાતચીત થાય છે.

(અનિલકુમાર અને અરવિન્દ પ્રવેશ કરે છે)

અરવિન્દ—તું શા માટે ગભરાય છે ? ત્હારી ખાતર આટલો બોગ પણ મ્હારાથી ન અપાય ?

(૨૬)

અનિલ—પણ અર, એ રકમ ન્હાની સુની નથી ના ! પચાસ હજાર રૂપિયા તું આપશે ક્યાંથી ?

અરવિન્દ—બાપુજીની તીજેરીમાંથી.

અનિલ—અશક્ય ! બાપુજી એવડી મોટી રકમ ત્હને કદાપિ પણ નબ આપે.

અરવિન્દ—હું જાણું છું કે એ ન આપે પરંતુ લીધા સિવાય પણ છુટકો નથી. એ દિવસને માટે રકમ આડી અવળા કર્યા સિવાય નહિ ચાલે.

અનિલ—એટલે તું તું તીજેરીમાંથી ચોરી કરીશ ?

અરવિન્દ—હા, બીજો કોઈ રસ્તો નથી.

અનિલ—નહિ નહિ અર, મ્હારું મ્હાય તે ચાય પરંતુ એવું પાપ ત્હને ઘોરવું પડે એમ તો હું નહિ થવા દઉં.

અરવિન્દ—અનિલ, મ્હને એવાં પાપ કરતાં મિત્રની ઈજ્જત વધારે કિંમતી લાગે છે માટે મ્હને તેમ કરવા દે.

વીરની સાચી પગિલા યુદ્ધના મયગાનમાં
તત્વાર પાણી પારખો અરિ દલ તણા સંગ્રામમાં
પાત્ન તણી કિંમત ખરી દુખના દિવસમાં થાય છે
સંકટ સમય સન્મિત્રની સાચી કસોટી થાય છે

વિચાર કર દોરત કાલે સત્તાગમાંજ જો બેન્કમાં પઈસા નહિ બરાય તો જીંદગી સુધીનું કલંક અને જોડની મહેમાની કન્વી પડશે માટે મ્હને મારું ધાયું કરવા દે, પિતાજીને પછીથી હું પોતેજ બધો ખુશાસો કરી દઈશ.

અનિલ—તો પછી અત્યારેજ શા માટે એમની પાસેથી લઈનેજ ગોઠવણ નથી કરતો.

અરવિન્દ—અનિલ બાપુજીના સ્વભાવથી તું અજાણ્યો છે એટલેજ એમ કહે છે. જુલ કરે તે પાંચામ બોગવે એવોજ એમનો સિદ્ધાંત હોવાથી બાપુજી પઈસા તો નહિ આપે પરંતુ હિલડું ત્હનેજ સોંપવું પડશે.

અનિલ—ડીક ત્યારે ત્હારી ખુશીમાં આવે તેમ કર પરંતુ મ્હને તો વૈકુંઠરાયને ત્યાં ચોરી થઈ એમાંજ વિચિત્રતા લાગે છે.

અરવિન્દ—હું પણ એટલેજ અજાણ્યોમાં ગરકાવ થયો છું પરંતુ પ્રસંગ એવો બની ગયો છે કે કોઈને વધુ પુછપરછ પણ ન થાય. લેં ચાલ મ્હારી સાથે હું બાપુજીની ગેરહાજરીમાં ત્હને તીજેરીમાંથી પૈસા કઢાડી આપું.

(અરવિન્દ અને અનિલ જાય છે)

શ્યામાકાન્ત—જાઓ બચ્ચાજી આપનીજ તીજેરી ફાડી દોસ્તને બચાવો. એટલે તુરતજ તમારા હાથમાં જણજણીયાં પહેરાવવાનો પ્રયત્ન કરો.

(શ્યામાકાન્ત પણ તુરતજ તેઓની પાછળ જાય છે)

પ્રવેશ ૭ મો

બાજીગરની બાજી

સ્થળ—જગમોહનદાસ જે. પી. નું મકાન.

પાત્રો—જગમોહનદાસ જે. પી., વિલાસીબી, કવિ વિદ્યાધર અને મેના.

જગમોહન—હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? દિવસમાં હતું કે છોકરીને કોઈ સારા મૂરતિયા સાથે પરણાવીને છોકરાને ઘર જમાઈ તરીકે રાખી લઉં, પરંતુ કોઈ એવો જમાઈ પણ નથી મળતો કે જે મહારા જેવા ખાનદાન દરજ્જાનો અને અપ-ટુ-ડેટ હોય. છોકરીનું દિલ પેલા લકંગા કવિ વિદ્યાધર ઉપર ચોંટ્યું છે પરંતુ એવા કડકાખાલુસ સાથે મહારી છોકરીને પરણાવીને મહારે મહારી આજરના કાંકરા નથી કરવાના તો !

જસ્ટીસ ઓફ ધિ પિસ ને પ્રખ્યાત એડવોકેટ છું
ઉદામવાદિ વિચારોમાં માનનારો That છું
રાજ્યદારી છલ્લુંદરને પકડનારો Right છું
સરકારની સેવા મહિં બાદોશ્ચ એરોનેટ છું
પણ પ્રજાને મુજ સદગુણોની લેશ જ્યાં કિંમત નથી
ત્યાં પ્રજા મતને માનવામાં આપણી ઇજ્જત નથી
મરકારમાં નાણાં ભરીને અમલદારી માણ્યું
થોડી ખુશામત આદરી કે ગવ બહાદુર થઈ જશું

(વિધવાનો સ્વાંગ પહેરીને મેના પ્રવેશ કરે છે)

મેના—શેઠ સાહેબ, આપને એક રસોઈપણની જરૂર છે ને ?

જગમોહન—ઓહો ! તમે આવી પહોંચ્યાં કે ? હું આપનીજ રાહ જોતો હતો. હજી હમણાંજ મહેને આપની ચિડી મળી. કહો જોઈએ આપ સંધ્યા છો કે વિધવા ?

મેના—આંખોથી જોવા છતાં અ પ એવો સવાલ કેમ પુછો છો ?

જગમોહન—કારણ કે આ વિસમી સદીમાં નજરે જોએલું પણ જોડું પડે છે. અને આજની યુવતીને કપાળનો ચાંદ્રો અને હાથનાં કંકણો તો એક બોળ રૂપ થઈનેજ નડે છે.

મેના—મહાં આપને કોની જરૂર છે સંધ્યાની કે વિધવાની ?

જગમોહન—જુઓ જાણે વાત એમ છે કે સંધ્યા રસોઈપણ ફક્ત દિવસનાં ભાગમાં માત્ર રસોઈનુંજ કામ કરી આવી જાય છે. ત્યારે વિધવા, રસોઈ તો કરે

છે પરંતુ તેની સાથે દિવસના ચોતીસે કલાક રહીને ખીખાં પણ ઘરકામ વિના આનાકાનીએ ઉપાડી લ્યે છે.

મેના—ત્યારે શેકજી હું સધનાએ નથી ને વિધવાએ નથી.

જગમોહન—લ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? ત્યારે ?

મેના—હું છું રાંડી માંડી !

જગમોહન—લ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? પેલા અમદાવાદના યુરકોએ સ્ત્રીઓ માટે ગંગાસ્વરૂપ અને સૌભાગ્યવતી શબ્દોને બદલે શ્રીમતિ, શબ્દ રાખ્યો તેના કરતાં આ રાંડી માંડી રાખ્યો હતો તો શું ખોટો હતો ? (મેનાને) હાં પણ રાંડી માંડી એટલે ?

મેના—એટલે એમ કે પહેલાં હું રાંડી અને પછીથી ખીખાનું ઘર માંડી બેઠી છું એટલે થઈ છું રાંડી માંડી !

જગમોહન—ત્યારે તો તમાના ઉપર ધણી પણ જીવતો જાગતો બેઠો છે એમ ?

મેના—જી હાં. છતાં શેક સાહેબ મારા એ ધણીથી આપને બીલકુલ ડરવાનું નથી કારણ કે એતો આફ્રિકા કમાવા ગયો છે.

જગમોહન—એમ કે ? ત્યારે તો તમારી પાછળ કોઈ લકરું નથી ખરું ના ? હાં પરંતુ પાછો એ આફ્રિકામાંથી અહિંયા ન ટપકી પડે તેની શી ખાતરી ?

મેના—એ હવે અહિંયા આવવાનોજ નથી કારણ કે તેણે તો ત્યાં વળી ખીખાનું ઘર કર્યું છે અને મૂંઢે અહિં પારકી નોકરી કરવા માટેજ રાખી ગયો છે. (ગડી પડે છે) એહે...એહે...એહે...

જગમોહન—રડો ના ! રડો ના ! તમેને રડતાં જોઈને મૂંઢે પણ રડવું આવી જાય છે. આજથી તમે તમારી નોકરી ઉપર ચડી ચુક્યાં છો. (વિલાસી નીને હાકલ મારે છે) વિલાસીની, આ વિલાસીની.

વિલાસીની—(પ્રવેશતાં) એ આવી આપુજી.

જગમોહન—જો આ આપણી નવી...

વિલાસીની—(વીરમય પામતાં) આપણી નવી ? નવી વળી કોણ ?

જગમોહન—અરે નવી રસોઇયણ. એમ આંખો ફાટીને જોઈ, શું રહી છે ? જા એને રસોડું બતાવ અને ઘરની તમામ ચીજો સોંપીને જલ્દી પાછી આવ. કારણ કે આજે ગવર્નર સાહેબના એક ખાસ મિત્ર આપણને મળવા આવનારા છે. વળી તેઓ મોટા લાટ સાહેબના સહરજન્દ છે અને વાયસરોય સાહેબની બલામણુ લઈ આવેલા છે. માટે જા જલ્દી કર.

(૨૬)

વિલાસીની—વારૂ હુ ઇચ્છુ !

મેના—(ચાળા પાડતાં) વારૂ હુ ઇચ્છુ ! અરે વાહરે તારો લટકો ? (ચિહ્ન)
શેડહુ આ શું આપની પુત્રી થાય ?

જગમોહન—પુત્રી નહિ ત્યારે શું મા થાય ? જાન આનંદાન ધરના તમારા
જેવા નોકર ચાકરોને ઝાઝી પુછપૂછ કરવાનો હક નથી.

મેના—(સ્વગત) અત્યારે તો હક નથી પરંતુ જો જો તો ખગ પછી હક
સાબીત થાય છે કે નહિ ? પીટયા પોપટને રખડો રાખ્યો તે પણ જો તમારા
જેવા ઉપર અમારો હક સાબીત કરવા માટેજ તો ! આ મેના કઈ કાચી પોચી
નથી.

(મેના અંદર જાય છે)

જગમોહન—ઝોહો શો એનો નખરો છે ? આવળતાં હુંડા જેવો એકાદો
લટ રાખવો એ કરતાં આવી ખટમીડી આંખલી શી ખોટી ? ખરું છે કે જો
ધડા ધડપણે નજર દારવી તો આવી રીતેજ દારવી કે જેથી ધડપણના પોઝિશન
રૂપી ટયુઅ ટાયરમાં પંકચ ન પડે.

કવિ વિદ્યાધર ઈંગ્લીશ પોષાકમાં સાહેબ બનીને આવે છે)

કવિ વિદ્યા—એમ્ યુ બુદ્ધા ! મીસ્ટર જગમોહનડાસ જે. પી. કીલ્ડ હય.

જગમોહન—યસ સર આઈ જગમોહનદાસ ખુદ સેવેક હાજર છે પધારો
સાહેબ વેલ કમ. વિલાસીની, ઓ વિલાસીની ક્યાં મરી ગઈ ?

કવિ વિદ્યા—ઓ આઈ સી દુમ જગમોહનડાસ. બહોટ ખુશ હમ બડા
ખુશ હુ સી યુ !

જગમોહનદાસ—યસ સર. અરે વિલાસીની, ત્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? આ
સાહેબ આગા અને છોકરીનો પ-નો નથી. એ.....ઓ.....વિલાસી.....ની
ઇચ્છુ....!

વિલાસીની—આવી હુ ઇચ્છુ....!

જગમોહન—અરે ક્યાં મરી ગઈની ? આ માફેન પચુ આતી પહોંચ્યા.
ખુરસી લાવ, ટેબલ લાવ, ચડાય લાવ, કેક લાવ, સોડા લાવ, લેમન લાવ, વીસ્કી
લાવ, પાન્ડી લાવ, બોટલ લાવ, હોટલ લાવ, ટોટલ લાવ, બધું લાવ. જશ્દી
લાવ. અરે સખુર તું અહિં સાહેબ પાસે ઉભી રહે હું બધું લાવ આપું છું.

વિલાસીની—નહિ પિતાજી તમે તકલીફ ન લેતા. હું પોતે બધું લાવી
આપું છું.

જગમોહન—ત્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? પણ તું અહિંયા મરી રહે. જોતી
નથી કે સાહેબની આંખ તારા ઉપર હરી ગઈ છે ? સાહેબ તને જોઈને ખુશ

ખુશ થઈ જાય છે. એમની સાથે વાત તો કર; રાવ સાહેબ કંઈ અમથું થવાય છે ?

(જગમોહન જાય છે)

કવિ વિદ્યાધર—મીસ વિલાસીની ! તુમારા ફાધર કું હમારી ખટ મીલા ?

વિલાસીની—રાખો રાખો હવે સાહેબના મતા આવ્યા હો તે.

કવિ વિદ્યા—શું તું મ્હને ઝોળખી ગઈ ?

વિલાસીની—ત્યારે શું મ્હને પણ તમે એ ખુદ્દા જેવી બોટ સમજો છો ?

કવિ વિદ્યા—નહિ રે ત્હને બોટ કહેવાય ?

દિલની ખરી દિલદાર મ્હારા પ્યારની છે ગુલછડી

આ, વેશ પદ્મટાથી બનાવીશ બાપ ત્હારો એ ઘડી

ચાપ દેવામાં પ્રિયા બદો સદા હુશિઆર છે

પણ લાગ સાધી સુંદરી ઘુસી જવામાં સાર છે

વિલાસીની—ઘૂળ પડી તમારા ઘુસી જવામાં ! આઘા રહો, બાપુજી આવે છે.

કવિ વિદ્યા—વેલ મીસ વિલાસીની ! કીટડ હય ચોર ફાધર ?

જગમોહન—(એક ખંબે રટુત તથા બીજે ખંબે ખુરસી અને હાથમાં મ્હાના પ્યાલા સાથે પ્રવેશ કરતાં) સેવક અદિયાંજ છે સાહેબ. ધીસ ટી ઈઝ રેડી, સર.

કવિ વિદ્યા—ઓ થેંકયુ ! આય આપની ડોટર છે ?

જગમોહન—યસ સર. એ બધી આપનીજ મહેરબાની છે. સાહેબ, મ્હં એને ખાસ ઇંગ્લીશ એટીકેટની કેળવી છે. સાહેબ, જુઓ તો સાહેબ કેરી નોખલ અને હંબલ હોકરી છે સાહેબ ?

કવિ વિદ્યા—અત્રાત, મીસ વિલાસીની, યુ આર વેરી વેરી ચાલાક. લેફ્ટિન ટોડા ટોડા શરમાલ બી છે. જુઓ સર સાહેબ, આપણી સુધરેલી સોસાઅટીમાં આવું શરમાલપણું ન ચાલે.

જગમોહન—યસ સર ! આપ સાચું કહો છો, સાહેબ ! (વિલાસીનીને) લે કહેવું છે કંઈ હવે ?

કવિ વિદ્યા—હું ધારું છું કે હજુ એને તાલીમની જરૂર છે. આવી તમારી શરમાલ હોકરીને લખતેજ કદાચ વાયસરોય સાહેબે તમોને રાવ સાહેબનો ખિતાબ આપવો મુલતવી રાખ્યો હશે.

જગમોહન—જસ્ટ પોસીબલ, સર—(વિલાસીનીને) લે કહેવું છે કંઈ હવે ? (કવિ વિદ્યાધરને) શું કરું સાહેબ ? બધુંએ કહું છું પરંતુ માનતીજ નથી.

(૩૧)

કવિ વિદ્યા—એ તમારી હિન્દુ રૂઢિની ધડેકટ છે, પરંતુ કંઈ ફિકર નહિ. હું પોતેજ એને બધી એડીકટ શીખવી દઈશ. કેમ મીસ વિલાસીની તમોને શીખવાની હોંશ છે કે નહિ ?

વિલાસીની—જરૂર આપની મહેરબાની હશે તો શીખી જઈશ !

કવિ વિદ્યા.—વારૂ ત્યારે મ્હારે તમોને દરરોજ એક એક કલાકનું ટ્યુશન આપવું મંડશે

જગમોહન—હાણીજ મહેરબાની સાહેબ—હું આપને તે બદલ સારો પગાર આપીશ. પણ સાહેબ—આ મ્હા ઠરી જાય છે—ગરીબની મીજબાનીનો સ્વીકાર કરો તો હું આભારી થઈશ.

કવિ વિદ્યા—થેંક્યુ આપે હાણીજ તકલીફ લીધી.

જગમોહન—એમાં તકલીફ શેની ? એતો મ્હારી ફરજ બજાવી છે સાહેબ ! આપના જેવા જેન્ટલમેન અમારે ત્યાં ક્યાંથી ?

(બધા મ્હાયને ધનસાફ આપે છે.)

કવિ વિદ્યા—(મ્હાય પીધા બાદ) વારૂ ત્યારે સર સાહેબ હું હવે રજા લઈશ. અને વાઈસરોય સાહેબને આપના માટે જરૂર લાક્ષમણ કરીશ, કે આવતી સાલ આપને રાવ બહાદુરનો ખિતાબ જરૂર આપી દેયે.

જગમોહન—મોટી મહેરબાની સાહેબ—જશે કે સાહેબ—દેયો હું મોટર તકયાર કરાવી લાવું છું. (જગમોહન જાય છે.)

વિલાસીની—વાહરે મ્હાગ બાજીગર વાહ !

કવિ વિદ્યા—અરે બાજીગર તે પણ કેવો ?

વિલાસીની—મર્કટ નચવે એવો !

—ગાયન—

કવિ વિદ્યા—જેયા ખેલ મદારી કરા

માનવ મર્કટ નચવું રે વાહ વાહ !

વિલાસીની—પોલ તમારી થતાં પાણરી

રહેવું થાશે વસમું રે વાહ વાહ !—જેયાં

કવિ—બાજીગરની બાજી ઉપર વાંદરજી બહુ મ્હોશે,

વિલાસીની—વાંદરજીના નાચ નિહાળી લોક તમાસો જોશે,

કવિ વિદ્યા—તું મુજ બંસી હું બાજીગર આવ બેટને હોંશે,

વિલાસીની—હોં તમે, નહિ અડસો અમને, પપ્પા દુરથી જોશે,

કવિ વિદ્યા—જેયા ખેલ મદારી કરા

(ગાયન બાદ બંને એકમાં ઉભા છે ત્યાં જગમોહન પ્રવેશે છે.)

(૩૨)

જગમોહન—મોટર તૃપ્તિયાર છે મર ! (અન્નેને પ્રેમમાં પડેલાં જોતાં) ક્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? આ ડોકરીએ તો સાહેબને પાણી પાણી કરી નાંખ્યા હોય છે ને શું ?

કવિ વિદ્યા—વારૂ ત્યારે મીસ વિલાસીની, સાહેબજી.

વિલાસીની—સાહેબજી ડિયર.

(અને જુદી જુદી બાજુ જાય છે. જગમોહનદાસ કવિવિદ્યાધરની પુઠે જાય છે.)

જગમોહનદાસ—હવે તો હું રાત્ર સાહેબ જરૂર થવાનોજ ! (જાય છે.)

પ્રવેશ ૮ મો

ધર્મ કરતાં ધાડ

સ્થળ—ભારત બેન્કની ઝોરીમ.

પાત્રો—ભારત બેન્કનો એજન્ટ, અનિલકુમાર, અરવિન્દ, નીતિસેન (અરવિન્દનો પીતા) અને સ્વામીકાન્ત તથા વૈકુંઠરાય.

(પડદો ઉપડતાં સ્ટેઈજની ડાબી બાજુએ ભારત બેન્કનો એજન્ટ એક જુદા રૂમમાં બેઠેલો છે. જમણી બાજુએ કાઉન્ટર ઉપર અરવિન્દ તથા અનિલકુમાર બેઠા છે. એજન્ટના રૂમના દરવાજા ઉપર “પ્રાઇવેટ” નું પાટીયું લગાવ્યું છે અને તેની બાજુમાં એક સ્ટુલ ઉપર પટાવાળો બેઠો છે.)

એજન્ટ—(આગેલી ટપાલમાંથી એક કવર ખોલતાં) આ નોન ઓફિસિયો લેટર કોનો હશે ? આનો અર્થ શો ? બોય !

પટાવાળો—સામ ! (બોય અંદર આવી એજન્ટને સલામ કરી ઉભો રહે છે)

એજન્ટ—અનિલકુમાર કું ખુલાવ.

પટાવાળો—અરે સામ. (બહાર આવે છે)

અનિલકુમાર—અરવિન્દ પછસા ક્યાં ? સાહેબ કેશ તપાસે તો શો જવાબ આપું ?

અરવિન્દ—કહેજે કે ગઈ કાલની કેશ અરવિન્દના ચાર્જમાં છે. ગભરાઇશ નહિ. તહારો વાળ પથ્થ વાંકો નહિ થયા દઉં.

પટાવાળો—અનિલ શેઠ આપકું સામ ખુલાતા હય.

અનિલ—ચલો આતા હુ.

(અનિલ સાહેબના રૂમમાં જાય છે)

એજન્ટ—શનિવારની કેશ લાવો જોઈ મ્હારે ચેક કરવી છે. સાથે કેશ બુક પણ લેતા આવજો.

અનિલ—જી, શનિવારની કેશ અરવિન્દરાયના ચાર્જમાં છે હું બુક અને કેશ સાથે એમને આપની પાસે મોકલું ?

એજન્ટ—જવ મોકલો ?

(અનિલ બહાર આવે છે)

અનિલ—(અરવિન્દને) સાહેબ ત્હને જોશાવે છે, ચોપડા તથા ફેશ લખને. ખ્યાલ કરજો કે મહારી ગરદન ત્હારા હાથમાં છે હો.

અરવિન્દ—નકકામો ગમરાય છે શાનો ? કે પછી ગુન્હેગારનું હાથું જ કાચું !

(અરવિન્દ સાહેબના રૂમમાં જાય છે)

એજન્ટ—(અરવિન્દને) ગઈ તારી કેશ તમારા ચાર્જમાં છે ? I mean Saturday's Cash !

અરવિન્દ—જી હા.

એજન્ટ—શા માટે તમારે એ જોખમદારી બહોળી પડી ? હેડ કેશીબર અનિલકુમાર છે, તેને તેજ વખતે સોંપી દેવાની તમારી ફર્જ ન્હોતી ?

અરવિન્દ—ખે-ક અંધ થવાની તકવારી હતી અને કેશ ગણવાનો વખત ન્હોતો એટલે અનિલકુમારના કહેવાથીજ એ રકમ મહેં મ્હારા કબજામાં રાખી.
(અનિલકુમાર બહાર ગમરાય છે)

અનિલ—(બહારથી) આનો મહારીજ ગરદન કાપવા ઉભો થાય છે કે શું ?
Sir I never told him ! Was it not his duty to hand it over to me ?

એજન્ટ—A'right ! સીલીક ફેટલી છે ?

અરવિન્દ—પચ્ચાસ હજાર.

એજન્ટ—બધી નોટો કે સીલ્વર પણ છે ?

અરવિન્દ—નહિજ બધી હજાર હજારની નોટો છે.

એજન્ટ—વારુ બુક લાવો જોઈ !

(બુક તપાસે છે. બુકમાં હજાર હજારની ત્રીશ નોટો, સો સોની ૧૭૦ નોટો, દશ દશની ૨૫૦ નોટો, પાંચ પાંચની એસી નોટો અને સો રૂપીઆ રોકડા લખેલા જોવામાં આવે છે.)

અરવિન્દરાય—કેશ તમારા કબજામાં રહે તેનો અર્થ એ નથી કે આળીશ કક્ષાકની અંદર તમે તેનો મ્હાલ તેમ ઉપયોગ કરો અને પછી તમે તે રકમ તમારા ખાનગી પદ્ધતિમાંથી બરપાઈ કરો. તમારી પાસે હજાર હજારની પચ્ચાસ નોટો છે, અને કેશ બુકનો હિસાબ કંઈક ભુલુંજ ખતાવે છે, એથી સાબીત થાય છે કે બેન્કના પદ્ધતિનો તમારા ખાનગી ધંધામાં પણ તમે ઉપયોગ કરો છો, Is it not ?

અરવિન્દ—સાહેબ, માફ કરશો, પરંતુ આપની સીટીકમાંથી તો એક પાઠ પણ જોઈ નથી જ થયું, છતાં આ કપડો શા માટે ?

એજન્ટ—શા માટે ? આ જુઓ મહારા ઉપર આવેલા પત્રનો આપની પાસેથી ખુશસો માગવા માટે.

અરવિન્દ—આપના ઉપર આવેલો પત્ર ? Astounding !

એજન્ટ—આ પત્ર અમારી એન્કના કોષ શેરહોલ્ડરે લખ્યો છે. જોકે નામ નથી આપ્યું, છતાં જે કંઈ તે લખે છે તે ખાખતની મ્હારે ખાત્રી કરવી હતી. અરવિન્દરાય, મ્હારી ફરજતી રૂએ મ્હારે દિલ્લીની સાથે કહેવું જોઈએ કે આ અપ્રમાણીકતા જો ન હોય તોપણ એક શબ્દ તો અવશ્ય છેજ.

અરવિન્દ—(સ્વગત) અનિલ ત્હને ખ્યાલવા જતાં શું તુજ મ્હને કસાવવા પારે છે ? (વિચાર કરીને) નહિ અનિલ તો કાંપી પણ એમ નજ કરી શકે તો પછી આ પત્ર કોનો ? આપણા જે સિવાય ત્રીજો કોઈ પણ સખ્સ આ હકીકત જાણ્યો નથી. છતાં આમ થવાનું કારણ શું ? મ્હાય તેમ થાવ મિત્ર ખાતર શું મ્હારાથી આટલું પણ સહન ન થાય ? અથવા તો આ મ્હારી પરાક્ષરીતે કસોટીજ કેમ નહિ થતી હોય ?

એજન્ટ—અરવિન્દરાય, આ મોનપનો અર્થ એજ કે તમો ખ્યાલ કરવાને અસમર્થ છો. જાત આજથી તમારી નોકરી ખલાસ થાય છે. પ્રભુનો પાડ માનો કે તમારી આ વર્તણૂક તમોને જલમાં નથી મોકલતી !

(અરવિન્દનો પીતા નીતીસેન પ્રવેશ કરે છે)

નીતીસેન—શા માટે નહિ ? જે માણસ પોતાના સગા આપનું ઘર ફાડે તેને તો જલ નહિ, પરંતુ કાંસીએ લટકાવવો પડે. એજન્ટ સાહેબ, આ મ્હારા કુશાંગાર કપુને તો મ્હારી તીજેરી તોડીને આપને આપના પછસા ભરપાઈ કર્યા છે. માટે મ્હારી આપને વિનંતી છે કે તેને માયદેસર વ્યાજખી શિક્ષા થવી જ જોઈએ. બોલ બોલ, આ વિષય લખટ ધાડપાકુ ! એવી ત્હારા ઉપર કઈ મોટી આકત આવેલી કે આપની જ તંજેરી ફાડવા, તું તઇયાર થયો ?

અરવિન્દ—આપુ આપુ આ તમો શું બોલો છો ? મ્હને ચોર કહો છો ? ખુશીથી ચોર કહો ! ધાડપાકુ કહેવો હોય તો તે પણ કણુલ ! કાંચુ કે તમારી તીજેરીમાંથી મ્હેં પછસા લીધા છે, પરંતુ વિષય લખટ ! તે તો ગત જન્મમાં નહોતો આ જન્મમાં પણ નથી અને આવતામાં પણ નહિ થાઉં એ યાદ રાખજો.

નીતીસેન—ચુપ કર હરામખોર ! એક પાપ છુપાવવા માટે જુહું બોલીને ખીજું પાપ કરતાં અચકાતો નથી ? આ જો ત્હારા કોઈ હિતકર્તાએ મ્હારા ઉપર લખેલો આ પત્ર ! વાંચ, અને પછી મ્હારા સામે ઉભો રહેવાની હિંમત કર.

(૩૫)

અરવિન્દ—(પત્ર વાંચીને સ્વગત.) વાહ ! મ્હારા સામે પણ કાંઈ ચયતાનીયત બરેલી બાજુ ગોઠડાઈ છે. અરવિન્દ આ મ્હોટી આકરી છે, તેમાં પાર ઉતર્યાં સિવાય છુટો નથી. શું કરે ? કરવાનું શું હોય ? એરણ ઉપરે માથું મુક્યું તો હથોડાનો ભય થાનો હવે ?

અનિલ કુમાર—(મ્હારથી સ્વગત.) આતો બધું ચોકળા પુલ્લુ થતું જાય છે. અરેરે હવે તો અરવિન્દ મ્હને બરેર ફસાવશે, અને મ્હારા ઉપર જે ઉતરી તો નકકી મ્હારેજ જેલ ભાગવવાનો વખત આવશે.

નીતિસેન—કેમ ? ખાનદાન કુટુંબના કુલદીપક, કંહો તો ખંગ, જીભ કેમ સીવાઈ ગઈ ? બોલા તો ખરા ? એ મેઘિની કાણ છે, આપની સગી ?

એજન્ટ—એ આઈ સી. હવે સમજાયું. મીસ્ટર રાત્રે નાંચ મુજરામાં જતા લાગે છે ! વાહવાહ. મેન્કને પપ્પસે એજ ઉડાગે, અને પછી સવારે ફાધરની તિજેરીમાંથી ધાડ મારી આવે, a good fun ! an excellent entertainment ! good God ! !

નીતિસેન—નીચ ! દુગચારી ! વેશ્યાબાજ ! ! નફાટ થઈને સામે ઉભો રહેતાં પણ શરમાતો નથી ? જા કાણું કરે ! ત્હારા જેવા પૂત્રો હોય તે કરતાં તો વાંઝયા રહેવું સાચું કે નર્કમાં પણ રાહત તો મળે !

એજન્ટ—શાંત થાવ. શેઠ. તમે. તમારા પુત્રના દેવ આમ જાહેરમાં મુકીને તમારા કુટુંબની હલકાઈ ન કરો.

યુગાતી છે જીલ્લ મધ્ય તે ઠોકરે સુધરી જશે
સંબંધિનો દોષ છે જે આખરે નાબુદ થશે
સંસાર ચાંદિ માનવી સહુ કાંઈ જીવને પાત્ર છે
જીવનીમાં જીવને કરનાર માનવ માત્ર છે.

નીતિસેન—મહિ. એજન્ટ સાહેબ. એ બધા પાપમાંથી જીટકલા માટે જીવ્યા લોકોનો શોધેલાં બહાનુંઓ છે. માથુસ ચુંદો કરે અને પછી કહે કે મ્હારી જીલ્લ મધ્ય, એટલે કંઈ એ છુટી જતો નથી. એ તો ત્યારેજ છુટી થકે કે જ્યારે તેના મુશ્કાલી લેને પુરતી સગાં મળે. માટે આજવખતે, અત્યારેજ પોલીસ પ્રિન્સેપેક્ટરને આપ ટેલીફોન કરો અને સંજ્ઞા તાકીદ કરો કે આ ધાડ પાડતે કામદા અનુસાર આકાશમાં આકરી સગાં કરવામાં આવે.

અરવિન્દ—(એ હાથે માથું દવાવતાં સ્વગત) એહિ. વિધિ. આતો ધમ્ કરતાં ધાડ આવી !

(નીતિસેન ટેલીફોન ઉપર જાય છે.)

નીતિસેન—હલ્લો ! !.....હલ્લો ! !.....(એજન્ટ વચ્ચે ટેલીફોન અટકીવાને)

એન્ટ—અરે અરે. આ શું કરો છો? Don't you be so ornal to your son ! This is nothing but travesty of your principles ! !

નીતિસેન—નહિ બસ ! એને સદન કરવું જોઈએ ! ચોરી મ્હારી થઈ છે, ગ્રન્ડેગાર મ્હારો છે, તો પછી તમે શા માટે વચ્ચે આવો છો? હલ્લો હાં... ઇન્સ્પેક્ટર એફ પોલીસ.....હું નીતિસેન.—મ્હારે ત્યાં પચ્ચાસ હજારની ચોરી થઈ છે. ચોર? ભારત બેન્કમાંથી હાથ આવ્યો છે. હાં...જલ્દી આવો...હાં... હાં...બેન્કમાંજ,.....હાં હાં.

નીતિસેન—મ્હારી ફર્જ મહેં બજારી લીધી ! બેટા આમ આવ. આંહં એસ. હું કહું તે સાંભળ. હું ત્હારો પિતા છું. દુસ્મન નથી. જગતમાં માનવીને હંમેશાં વચ્ચે ચીજ બલિસ આપી છે. પછસો, તન્દુરસ્તી, અને ચારિત્ર્ય. મનુષ્ય જીવનની કમાઈમાં આ ત્રણજ ફક્ત મુખ્ય ચીજો છે. તેમાંથી જો પછસો જાય તો સમજવું કે કંઈ પણ ગયુંજ નથી. તન્દુરસ્તી ઓછી થાય તો જાણી લેવું કે આપણે કંઈક ગુમાવીએ છીએ, થોડું ધણું તો અવશ્ય આપણને નુકસાન થાય છે. અને જો ચારિત્ર્ય ગયું તો યાદ રાખજો કે તહેં બધુંજ ગુમાવી દીધું છે. હું આ પચ્ચાસ હજાર રૂપિયાને નથી રહતો, પરંતુ મ્હને લાગી આવે છે ફક્ત ત્હારા ચારિત્ર્યને માટે ! એક નેશ્યાની સાથે પ્રેમ કરવા જતાં આ ત્રણે ચીજોનો એકી સાથે હુણ થાય છે. બેટા હું કહું છું તે કંઈ સમજાય છે ?

અરવિન્દ—આપુજી. હું બધું સમજું છું. પરંતુ લાચાર છું, કે ખુલાસો કરી શકતો નથી. સંજોગોએ મ્હારે મોઢે તાળું વાસી દીધું છે

નીતિસેન—એજ બતાવી આપે છે કે તું પાપી છે. તહેં ચોરી કરી છે, તું વેશ્યાગામી બન્યો છે. નાલાયક કુલાંગાર અધર્મિ રંડીખાજ, જા દુર થા મ્હારી નજરથી.
(પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર પ્રવેશ કરે છે)

ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ, બધ જાવ આ મ્હારા શાફુકાર સપુતને. મ્હારી તીજેરી તોડીને એકેકેક હજારની પચ્ચાસ નોટો એણે આ એન્ટ સાહેબને આપી છે. હ્યો આ કાયરીમાં લખેલા મ્હારી નોટના નંબર. ચેક કરો એટલે ખાત્રી થાય.

એન્ટ—Well, Inspector, I'll explain you the whole thing. આ મીસ્ટર અરવિન્દરાય, અમારી બેન્કમાં નોકરી કરે છે. ગયા શનીવારની કેશ એમના ચાર્જમાં હતી. જેનો એમણે ગઈ કાલે મેજિસ્ટ્રેટના દર ઉપયોગ કરીને આજે તેણે તેના કાધરની તીજેરીમાંથી પછસા ઉપાડીને અમેને ભરપાઈ કરેલા, જોકે એમાં અમારે કંઈ ફરીયાદ કરવા જેવું તો નથીજ.

ઇન્સ્પેક્ટર—(નીતિસેનને) એટલે શું તમે તમારા પુત્ર ઉપરજ કામ ચલાવવા માગો છો ?

(૩૭)

નીતિસેન—કાયદો કાપને પણ નજ હોડી દીધે, માટે તમે તમારી ફરજ બજાવો.

ઇન્સ્પેક્ટર—Mr. Arbindrai, I am sorry I must arrest you.

અરવિન્દ—ખુશીથી !

(ઇન્સ્પેક્ટર અરવિન્દને હાથકડી પહેરાવતા જાય છે ત્યાં શ્યામાકાન્ત અને વૈકુંઠરાય પ્રવેશ કરે છે)

શ્યામાકાન્ત—જુઓ વૈકુંઠરાય, આપની તીજેરી ફાડનાર આ આપના જમાધારાજ.

અનિલકુમાર—સમજતું નથી કે આ મ્હારો મિત્ર છે કે ઘોષેબાજ ?

(ઇન્સ્પેક્ટર અરવિન્દને હાથકડી પહેરાવે છે, શ્યામાકાન્ત મૂંછથી મર્વ કરતો તેની સામે જુએ છે. નીતિસેન અડગ નિશ્ચયથી પુત્રને કેદ થતો નિહાળી રહે છે; અનિલ મૂઠ જોવો ઉભો રહે છે, અને વૈકુંઠરાય તથા એજન્ટ અજાયબીથી આ બધું જોઈ રહે છે.)

ટેબલો.

(પડદો પડે છે.)

અંક પહેલો

પ્રવેશ ૧લો

બેદી વિપ્લવ મંડળ

સ્થળ—મુડીરાદીઓનો નાશ પુરુષતા વિપ્લવવાદીઓનું બેદી મકાન.

પાત્રો—મોહન, લલિતા અને તેના ખીજા સાથીદારો. તથા પાછળથી પ્રવેશ નાર તેઓના નાયક તરીકે કામ કરનાર એક બેદી વ્યક્તિ.

(પડદો ઉપડતાં સામસામી બે બાંકડાની લાઈન અને વચ્ચે એક લાંબું ટેબલ ગોઠવેલું છે. ટેબલના સ્ટેષનની અંદરના છેડા તરફ વચ્ચે એક ખુશી ખાલી પડેલી છે. એ (નાયકની) ખુશી સિગાયની બાકીની જગ્યાઓ ભરાઈ ગઈ છે. બધા એકી સાથે નીચેનું ગાયન બોલે છે.)

—ગાયન—

વિપ્લવવાદીઓ—

જે શ્રમજીવીના રક્તે
અવનિતલ જ્યાં સિંચાય
તેનાં બચ્ચાનાં આજે
તરફડતાં જીવન જાય

જે પરસેવાને ટીપે ખેડું મેળવતો અન્ન
તે શ્રીમંતોના હસ્તે પહોંચે જમ શત જોજન
નિમ્ન દેશ રડે દુષ્કાળે, પરદેશીને પયદાશ
મહેનતનું પશુ ના મળતું તો અધિકની કયાં આશ ?

ભારતની આ હાલત છે
શ્રીમંતો માણે મોજ
કંગાલ પ્રતિદીન થાતો
ભારતનો ખેડુ રોજ

(નાયક પ્રવેશ કરે છે.)

એ સ્થિતિ મીટાવા કાળે, શ્રમજીવી થા તપ્યાર;
શ્રીમંતોને સંહરવા, ધર વિપ્લવના હથિઆર.

સર્વે સાથે—

સહુ દુખોને દૂરનાવા
સળગાવો વિપ્લવ જળ
કરો કુચ સુધીર સમરમાં

શ્રીમંતોના થઇ કાળ—જે શ્રમ જીવી.

મોહન—નાયક, મહારી તુષા હજી છીપી નથી. તે દિવસે, એક શ્રીમંતનું ઘર ફાડયું અને એકી સાથે રૂપીઆ પચ્ચાશ હજાર લઈ આવ્યો. હવે તો દુષ્ટ શ્યામાકાન્તના ઘર ઉપર ઘાડ મારવા મન તલપાપડ થઈ રહ્યું છે.

વેર ફરી આગથી મ્હોરે હવે સળગી રહ્યું
ખુન કરવા દુષ્ટનું આજે જીવર ઉકળી રહ્યું;
હુકુમ આપો આજ એના મહેલમાં પહોંચું.

જીવતો છે એ હજી અરમાન બસ બાકી રહ્યું

નાયક—ખામેશ કર, અધીરો ન થા, વખત આવ્યે એ કામ ત્હનેજ
સોંપવામાં આવશે.

ઉત્તારણ કરવા જતાં બાજી બધી કથળી જશે
ભેદ આ મંડળ તણો દુનિયા ઉપર ખુદસો થશે
આજે શ્રીમંતો થર થરે છે તમારી એક ધાકથી
ખુદશા પડ્યા તો માનજો હસ્તિ તમારી નહિ હશે

એક વિશ્વવવાદી—ત્યારે શું અમારે આપ બાયલા ની માફક જાના દાવપેચ
સહનું માટે ગમ્યાજ કરવું? નહિ નાયક, હવે તો અમારે ખુદશા મયદાનમાં બહાર
પડવું છે અને શ્રીમંતોને ખતારી આપવું છે કે અમે ગુલામ નથી પરંતુ તમારા
જેવાજ માણસ છીએ.

નાયક—શુરવીર બંધુ ! એટલી સન્તા જમાવો અને પછી બહાર પડો.
બંધુઓ, હજી તો તમારે બીજાં ધણાં કાર્યો સિદ્ધ કરવાનાં બાકી રહ્યાં છે, માટે
આટલાંજ ધા ગરમ નહિ થમ જતાં કંઈક શાંતિથી અને ધીન્જથી કામ કરતાં
શીખો.

(એક જમસુસ આવીને અદ્ય વાળી ઉભો રહે છે)

(જમસુસ તરફ) કેમ ? શા નવા સમાચાર લખ આવ્યો ?

જમસુસ—પચ્યાસ હજીજરની ચોરી માટે અરવિન્દને એ વરસની જેલ
મળી છે.

મોહન—ગરીબ આપડો તેના મિત્રને ખચાવવા જતાં જેલમાં ગયો !

નાયક—મોહન, શાહુકારના પુત્રો ની દયા ખાતી હોય તો આ મંડળને
તિત્રાંજતી અપજો. આ સ્થાનમાં દયા રહેમ અને નીતિની વાત ઘેરેજ રાખીને
આવવાનું છે. સમજ્યો ?

મોહન—કસુર થઈ નાયક, હવે ફરી વખત એવા નામદોષના શબ્દો આ
જીભાન ઉપર નહિ આવે.

નાયક—જનાં આ મંડળનો કાયદો છે કે કોઈપણ સભાસદ બીજા સભાસદની,
અમર તો કોઈપણ વ્યક્તિની દયા ખાય તેને સજા ભોગવવી પડે છે.

મોહન—હું તે સજા ખમવા તૈયાર છું.

નાયક—તો મંડળ હુકુમ કરે છે કે મોહનનો બાળુવાળો સભાસદ મોહનને
ત્રણ તમક્યા લગાવે.

લલિતા—કોણુ હું ?

નાયક—હા તું !

મોહન—નાયક તમે મ્હારી કસોટી કરો છો ? બહે લલિતા ! મંડળને હુકુમ માથે ચડાવ.

(લલિતા મોહનને તમાચા મારે છે)

નાયક—મસ આજથી યાદ રાખજો કે આ વિપ્લવ મંડળમાં કોઇની દયા ખાતી એ પણ એક બચાંકર ગુન્હો છે.

મોહન—નાયક, જોકે મ્હું મંડળના હુકુમને અત્યારે તો માન આપીને તમારી સજા માથે ચડાવી છે છતાં એક સ્ત્રી પાસે સજા કરાવવામાં મ્હારું જે અપમાન તમેએ આજે કરાવ્યું છે તેનું વૈર હું તમારી પાસેથી વસુલ કરીશ.

નાયક—શું કહ્યું ? સ્ત્રી અને પુરૂષનો ભેદ હજી સુધી પણ ત્હારા હૃદયમાંથી નથી ગયો એમ ? પામર પુરૂષ ! તું ત્હારા નાયકને હજી પુરા પીછાનતો હોય એમ લાગતું નથી ?

મોહન—નાયક મને લાગે છે કે તમે પણ કોઇ નાર્મદ હિયકારા છો ! નહિ તો એક સાધાણુ ઓરત પાસે આવી સજા મને કદી પણ નજ કરાવત.

નાયક—મૂર્ખ માનવ ! આજે ત્હારું મે ત જ બચતું હોય એમ લાગે છે અત્યાર સુધી તે તારા નાયકને ઓળખ્યો નથી. તો આજ જોઇને ખાતરી કર કે ત્હારો નાયક કોણુ છે. ?

(નાયક ખુરખો ઉતારીને દુર ફેકે છે. અને મોહનના ખરા રૂપમાં પ્રકટ થાય છે)

મોહન—કોણુ મે હીની ?

લલિતા—વેશ્યા.

(એક સાથે અગિઆર તમાચા મોહન અને લલિતા સામે તાકવામાં આવે છે.) (મોહન અને લલિતા સ્તબ્ધ થાય છે.)

બધા—ચુપ !

(ટેબ્લો.)

પ્રવેશ ૨ જો

સગપણુ તુટ્યું.

સ્થળ—વૈકુંઠરાયનું મકાન.

પાત્રો—રજની વૈકુંઠરાય અને શ્યામાકાન્ત.

(જોરી પૂજન કરવા તૈયાર થએલી રજની ગાતી ગાતી પ્રવેશ કરે છે.)

(૪૧)

ગા થ ન

રજની:— અમર સદા મન આશા
જીવનમાં જે ન ત્યજતી—અમર૦
પામર શક્તિ માનવ જનની
બોમ નિહારને વલખે;
ભાતી દિવાલ ન તૂટે કદાપિ
ત્હોય તે બેદગ તલખે
સુખ તૃષ્ણા ન છીપાતી
જીવનમાં જે ન ત્યજતી—અમર૦

અકળ પ્રારબ્ધના બેદો ન પામ્યું પાર કામ માનવ
વિધિના એ વિધનોએ ન છોડ્યા દેવ કે દાનવ
જન્મતના માનવી ઉપર અજન્મ એની મહત્તા છે.
સુખી થાવું દુઃખી થાવું એ મધરનીજ સન્તા છે.

એક આર્ય કન્યાનું સાચું સુખ કયું ? મન ગમતો સ્વામી મળે તેજ !
એટલા ખાતર તો મન માન્યા સ્વામીને મેળવના અર્થે આર્ય કુમારિકા ગોરી
પૂજન વખતે ગોરીને પ્રાર્થના કરે છે, અને એ ભગવતિના આદેશો પોતાના
જીવનમાં ઉતારે છે.

મહેશને પામવા અર્થે ઉમાએ કળ્પ લીધાં'તાં
કરીને ઉગ્ર તપ એ દેવીએ વરદાન લીધાં'તાં
અજન્મ સંયમ કરીને પાર્વતિએ સાધના સાધી
પ્રભુ સાક્ષાત શંકર પામવા લગની હતી લાધી.

આજના મારા ગોરી પૂજનનો પણ એજ ઉદ્દેશ છે. દેવી પાર્વતિ !
તમારી માફક મારી આશા પણ મફત થાઓ; મારા પ્રિય અરવિન્દરાયની હું
હૃદયરાણી થાઉં એ ઇચ્છા આપ ફળિભુત કરો.

(સ્વામાકાન્ત સાથે વૈકુંઠરાયને આવતા રજની જુએ છે. એટલે તેમને
જોઇને તે રહેજ ચમકે છે.)

અરે ! પણ પિતાશ્રીની સાથે આજે સ્વામાકાન્ત ક્યાંથી ! એ માણસ
મને કંઈ સારો જણાતો નથી, કે પછી મને એના તરફ તિરસ્કાર અને ધૂણાની
લાગણીથી જોવાની ટેવ જ પડી છે ? ચાલ તો એક બાળુ છુપાઇને સાંભળું કે
બાપુજી એની સથિ શી મસતત ચલાવે છે ?

(વૈકુંઠરાય અને સ્વામાકાન્ત પ્રવેશ કરે છે)

વૈકુંઠરાય:—એટલે તમારું કહેવું એમ છે કે અનિલ કુમારને પોતાની સાથે તેડી લાવીને મારે ત્યાં આવ્યા બાદ અરવિંદે પૈસા ગ્રુમ કર્યા ?

શ્યામાકાંત:—તે વિના પૈસા જાય ક્યાં ? તમે એમ તો કહો છો ના કે તમારે સગ્ગે હાથે તમેએ જ તમારી તિબેરીમાં એ પૈસા રાખેલાં ?

વૈકુંઠરાય:—હા. વળી, અનિલ કુમાર મારી સાથેજ હતા. હવે અરવિંદ રાયેજ બગીચામાં જવાનું પ્હાનું કાઢીને અમેને એકલા મૂક્યા. એટલે હું સમજ્યો કે યુવાન હુદયોના મીલનનો આ સંકેત હશે. તમે જાણો છો ના કે આપણી રજનીનું એમની સાથે સગપણ થએલું છે ? એટલે હુંએ જરા નવા વિચારોને મળતો થાઉં ખરો !

શ્યામાકાંત:—વૈકુંઠરાય નવા વિચારો વડે અપાએલી એવી છુટજ, કોઈ વખત ગંભીર પરિણામ લાવે છે એ આપ નહિ જાણતા હો ! અને તેમાં વળી અગ્નિન્દ જેવા ઉચ્છૃંખત યુવાન, રાત ને દિવસ, મોહીનીને ત્યાં જનારો, એને તમે સજ્જન લેખો છો? એ શું તમારો જમાઇ થવાને પણ લાયક હોય ખરો?

વૈકુંઠરાય:—અહીંસા શ્યામાકાંત, હું બીંત લુપ્તો છું. અને એવી શી ખબર કે નીતિસેત જેવા નીતિચુસ્ત સજ્જનનો પુત્ર આટલો બધો ઉઠાઉ અને બદમાશ નીકળશે !

શ્યામાકાંત:—તો હવે તમારી એ ભુલને સુધારી લ્યો, કાગલ કે આતો રજની બહેનની આખી છાંછીનો સલાહ છે. તમારી એકની એક પુત્રોની ખાતર, આવો જેર વ્યાજખી સંબંધ તોડી નાંખવો એ શું તમારી ફરજ નથી ?

વૈકુંઠરાય:—પરંતુ જ્ઞાતિ તે બાજતમાં વાંધો નહિ લ્યે ?

શ્યામાકાંત:—જ્ઞાતિમાં એવા દાખલા ક્યાં નથી ખનતા ? અગ્નિન્દને તો એ વરસની જેમ પણ મળી ચુકી ! અને રજની બહેન તો હવે ઉંમર લાયક ગણાય. એટલે અપણે શું એ વરસ સુધી થેબી જવું ? ના, ના, જ્ઞાતિ એમાં વચ્ચે ન જ આવે. વળી મૂંતિયાની પણ ક્યાં આજકાલ ખોટ પડી છે ? આ ભુલોને મારે જ.....

વૈકુંઠરાય:—શ્યામાકાંત, હું સમજ્યો. પરંતુ તમારો રમેશ તો હજી ક્યાંય નહાતો ગણાય.

શ્યામાકાંત:—(સ્વમત) કાચું કપાયું, અને ઉંધું વેતરાયું. હું મારા પોતાના માટે કહું છું તો એ કમબખ્ત મારો હોકરો સમજી બેઠો. હવે તો વાતને ફેરવી જ બાંધું (પ્રકટ) હું તો એમ કહેતો હતો કે મારેજ ક્યાં એવું નહિ બનેલું ! એક જગ્યાએ મારું સગપણ થએલું છતાં તેને તોડીને હું બીજો પરણ્યો, પરંતુ કિસ્મતમાં નહિ એટલે પાંચેક વરસ ધરવાસ ગાળ્યો ત્યાં તો એ મરી પણ ગઈ !

(૪૩)

વૈકુંઠરાય:—યાશ્ શ્યામાકાંત હું એ વિચાર નિરાતિ કરી નોંધશ. તમે પણ કોઇ મૂર્તીઓ ખ્યાનમાં હોય તો ખબર રાખજો. દ્યો જય જય !

શ્યામાકાંત:—વ્રણીજ ખુશીની સાથે, દ્યો ત્યારે હું પણ રજા લઉં છું સાહેબજી.....

વૈકુંઠરાય:—સાહેબજી આવજો હં કે.....

(શ્યામાકાંત જાય છે)

વૈકુંઠરાય:—રતનની ખાણમાંથી હીરાને બદલે પથ્થર હાથ આવ્યો ! બિચારો અનિશ્ચ ! ડરતાં ડરતાં એકની દેશ એણે મને સોંપી, અને મહારાજ વિશ્વાસવાદી જમાનાએ એ ગરીબની મગ્દન ઉપર છુટી ફેરવી ! હવે જ સમજાવ્યું પડે છે કે તે દિવસે ધાંધલ કરવાની તે શા માટે મના કરતો હતો. આજે જ હવે ખ્યાલ આવે છે કે ધાંધલમાં ક્યાંક એની ચોરી પકડાઇ જત એની એને ખીક હોતી નોંધએ, કેટલી બધી લુચ્ચાઇ ? કેટલી બધી બદમાશી ?

રજની:—(પ્રકટ થાય છે) પિતાજી, આ માણસ કે જેના કહેવાથી આપ અરવિંદરાય ઉપર આટલા બધા વહેમાયા છો તેને ઝોળખો છો ?

વૈકુંઠરાય:—કેમ ન ઝોળખું એટલું ? એને અરવિંદરાયનું આટલું બધું ખરાબ બોલવાની થોડી કંઈ મતલબ છે ?

રજની:—મતલબ હોય, કે ન હોય તે તો હું નથી જાણતી, છતાં એણે જે કહ્યું તે બધું સાચું જ છે એમ કેમ કહી શકાય ?

વૈકુંઠરાય:—સંજોગો સામીત કરી આપે છે, કે અગવિદે જ ચોરી કરી. અને એ પૈમા રંડીપાછમાં ઉડાવી આવ્યો; પરંતુ જ્યારે પકડાઇ જવાની ધારતી લાગી, ત્યારે તેના બાપનીજ તીજેરીમાંથી તેણે એ પૈમા લઇને એકમાં બરી દીધા.

રજની:—મહાર્ મન, હજી પણ એને દોષિત ગણવાની ના પાડે છે ?

વૈકુંઠરાય:—ગાંડી એ તો દોષિત કરી પણ ચુક્યો છે ! એને એ વરસની જેલ પણ આવી ગઇ !

રજની:—હાય ! તો શું મારા નાથ ચોર ? ઓહ ! પ્રભુ !! (મૂર્છિત થાય છે તેને વૈકુંઠરાય ઝીલી દ્યે છે)

વૈકુંઠરાય:—સાવધ થા એટલું ! એમ હિંમત હારી જવાય નહિ. હવે તો તું એને ભૂલી જા. મારો જમાના એવો હોય જ નહિ.

રજની:—બસ કરો બાપુ ! મહાર્ હૃદય તેને નિર્દોષ ગણે છે. હાં, કદાચ સંજોગો અને વાંતાવરણના ઉભા થએલા પુરાવાથી ભણે એ જેલમાં ગયા, છતાં આ જન્મ એજ મહારા સાચા.....

(૪૪)

વૈકુંઠરાય—ચુપ કર ? હિંદુ છોકરી ! મહારી ફળવણીનું આ પરિણામ ? જા હરમાં જા ! ખમરદાર ! અરવિન્દ સંમધે એક મળદ પણુ બોલી છે તો ! અરવિન્દ તારો કાણુ ? કોઇ નહિ ! જા, હું જેની સાથે પરણાવું એજ તારો સ્વામી.

રજની—અરેરે ગરીબ દીકરી અને મુંગા પશુને તો તેનો પાલક દોરે ત્યાંજ જવાનું રહ્યું ! હાય હિન્દુ સમાજ ! મહારા જેવી આવી કેટલી કન્યાઓ ની આંતરડીને તું કંકળાવતો હશે ? (જાય છે.)

વૈકુંઠરાય—થું કરું કે મહારા ફરજદ તરફ પણુ મહારે સમ્પત થવું પડે છે ! દક્ષત એની ભવિષ્યની જીદગી ખાતર ! અરવિન્દની અપકીર્તિથી હવે ગાંધી પણુ વાંધો લાઇ શકે તેમ નથી. મહારી ગરીબ ગાય જેની દીકરીનો ભર ખમડે તે કસતાં કોઇ સજ્જન અને લાયક વર મળી જાય તો સ્વામાકાન્તની સમાજ શી ખેટી છે ? હાં, ડીક વાદ આગ્યું ! અનિલકુમાર, ખિયારો સાધારણ સ્થિતિનો છે, છતાં છોકરો નમ્ર અને લાયક લાગે છે. વળી રજની પણુ તેને ઓળખે છે. માટે અત્યારે તો એજ તેને લાયક મણાય. તો પછી હવે તિલંબ શો ? સંમધ અને લગ્ન બન્ને સાથેજ કરી નાંખવા ? રજનીને પુછી તો જોકે ? ના અત્યારે એ જરા કયજેલી છે. એટલે નાજ પાડશે. પરંતુ લગ્ન થઇ ગયાં એટલે અરવિન્દને ભુલી જતાં શી વાર લાગરાની હશે ? દુઃખનું અકિષક દહાડા અને ધુનનું અકિષક વિસ્મૃતિ. દીવસો જશે એટલે એની ધુન આપ મેળેજ હેડી ખેસી જશે. એવી ગાંડી ધુન ખાતર કંઇ દીકરીનું જીવન ચોંટું વેડશે નાંખાય છે ?

—ગાયન—

દુહિતા સજ્જનને દેવાય
પરધન તહેયે થાપણુ સમજ
ફેંકી નવ ફેંકાય—દુહિતા૦

દુર્જન સ્વામી વેશ્યાગામી
જીંદગી દુઃખમાં જાય નકામી
પીડા પામે ત્રાસજ પામી
કેમ કરી સહેવાય—દુહિતા૦

ગરીબ પણુ ગુણિયલ વર સારો
સુખમાં જ્યાં જાયે જનમારો
દિકરીને જ્યાં રહે સહારો
ત્યાં હૈયું હરખાય—દુહિતા૦

(ગાતાં ગાતાં વૈકુંઠરાયનું જવું)

પ્રવેશ ૩ એ

કાણું બન્યું ?

સ્થળ:—જગમોહનદાસનું મકાન.

પાત્રો:—કવિ વિદ્યાપર, વિલાસીની, મેના અને જગમોહનદાસ.

(કવિ વિદ્યાપર ઇંગ્લીશ પોશાકમાં વિલાસીનીના શિક્ષક તરીકે વિલાસીની સાથે પ્રવેશ કરે છે.)

કવિ વિદ્યાપર:—ચાલો, મીસ વિલાસીની આજનો પાઠ વાદ કરી લાવ્યાં છે કે ?

વિલાસીની:—જી હા. વાદ તો એંગે સરસ કર્યો છે કે કડકડાટ મોટે બોલી બહો.

કવિ વિદ્યા:—નો બોલો જોષએ પહેલું વાક્ય શું છે ?

વિલાસીની:—એ ફેટ રેટ રેન એટ એ ફેટ.

કવિ વિદ્યા:—ખરાખર હવે તેનો અર્થ કયો જોઈ.

વિલાસીની:—એ એટલે એક, ફેટ એટલે બડો, રેટ એટલે ઉંદર, એક બડો ઉંદર !

કવિ વિદ્યા:—હાં પછી ?

વિલાસીની:—રેન એટલે દોડયો, એટ એટલે તરફ અને એ ફેટ એટલે બિલાડી. એક બડો ઉંદર એક બિલાડી તરફ દોડયો. અરે ! વાહ આ તો ખરાખર ઉલટીજ વાત આવી !

કવિ વિદ્યા:—ઉલટી વાત વળી શી રીતે ?

વિલાસીની:—જુઓને બિલાડી-તરફ ઉંદર ?ાડે કે ઉંદર તરફ બિલાડી દોડે ? ઉંદર જો બિલાડીને જુએ તો ઉભો પથ્થુ રહે ખરો કે ?

કવિ વિદ્યા:—ત્યાંજ ખુબી છે તો ! આજકાલ આપણી સરકારના રાજ્ય માં તો બધું ઉત્તરું થાય છે. જુઓને આપણા શાસ્ત્રોમાં લખ્યું છે કે પૃથ્વીની આસપાસ સુર્ય પ્રદક્ષિણા કરે છે. ત્યારે સરકારે આપણને એથી ઉલટું જ શીખવ્યું કે સુર્યની આસપાસ પૃથ્વીનું પરિક્રમણ થાય છે. માટે જે કંઈ આજ આપણે વાંચીએ તેજ સાચું. બાકીનું બધું ધર્મીગ. સમજ્યાં કે ?

વિલાસીની:—તારૂં બિલાડીને જોષો તેની તરફ ઉંદર દોડયો ત્યારે એ બિલાડી પથ્થુ જખરી હોવી જોષએ, ખરું કે નહિ ?

કવિ વિદ્યા:—અલખત. જખરી તો ખરીજ. બાજુ કે તમારી પેલી રસોઈઅણ મેના.

વિલાસીની:—એમ ? મેના જો બિલાડી થાય તો પછી એ ફેટ રેટ એટલે કે બડો ઉંદર કાણ ?

કવિ વિદ્યા—તમારો બાપ !

વિદ્યાસીની—હેં એં !

(ચમકીને ઉભી થઇ જાય છે.)

કવિ વિદ્યા—એમાં ચમકે છે શેની ?

રસોઇ કરતાં પ્રેમ ફેરી જાળ જેણે પાથરી,
લટકાં અને નખરાં કરી આંખો નચાવી માંજરી;
એ બિલાડીને જોઇને ઉદર બન્યા લાચાર છે,
તે પિંજરું જોયું કે બસ ઘુસી જવામાં સાર છે.

વિદ્યાસીની—એટલે શું એ પાડીને જોઇને મ્હારા બાપુ લપસી પડ્યા ?

કવિ વિદ્યા—હા, પુટપાથ ઉપર ફેળાંની છાલ ઉપર પગ આવતાં જેમ
એક જેન્ટલમેન લપસે એમ એકદમ ત્હારા બાપ મેનાને વળગી પડ્યા.

(અભિનય બનાવતા કવિ વિદ્યા વિદ્યાસીને ભેટી દે છે.)

વિદ્યાસીની—ખા દુર હડો ! તમે તો જુઠ્ઠા બોલા છો. હવે તો તમારો
એક શબ્દ પણ હું માનવાની નથી.

કવિ વિદ્યા—નહિ માન તો તો હવે નજરો નજર જોઇનેજ ખાત્રી કર.
જોઇ લે, સામેથી મેના પોતે આ તરફ આવે છે. ચાલ આપણે અહિંથી જરા
દુર છુપાઇ જઇએ અને સાંભળીએ કે દાળમાં કંઈ કાળું છે કે નહિ !

વિદ્યાસીની—ભલે ચાલો.

(બન્ને જણાં છુપાઈ જાય છે અને મેના પ્રવેશ કરે છે.)

—ગા થ ન—

મેના: — બની હવે ધરની હું ધણીઆણી
મ્હારો સહુના પર અધિકાર,
મને કાઈ નહિ કહેનાર—બની હવે.

ચટક ચાલની લટક નિહાળી જુદો મન મધકાય
ધીરે ધીરે ધારી જુએ ને પાણી પાણી થઈ જાય—બની હવે.
માન વખ્યાં મ્હારાં આ ધરમાં રોક મને જોઈ રાજ
પણ તેની પૂત્રી એકજ બસ કરતી બહુ પતરાજ—બની હવે.
મા-માપે ન્હાના બાળક, પોપટથી પાતું પાડ્યું
જોખનીયું આ રસભર મુજ, ફેરી કળેડહુંજ બગાડ્યું—બની હવે.
પોપટ પીટયો પડ્યો ચૂલામાં, હું એનાથી છુટી
શેઠાણી થઈ મોજ માણતી, કહો હવે શી તુટી ?—બની હવે.

(૪૭)

રસોઇ કરતાં લાગ સાધી શેઠને ધાયલ કર્યા,
તે દિવસથી આપણા પોમાર બસ ખાસા પકયા;
જેણે મહેને પકો દધને એક દિન કાઢી હતી,
તેજ આજે આંખની એક પલકમાં આશક પડ્યા.

માણસ ધારે તો શું નથી કરી શકતું ? સહુગી પહેલી વખત, જ્યારે
એ પીટયા પોપટ માથે આવી, ત્યારે તો એજ શેઠે મને ધમકાવી, પરંતુ જ્યારે
રસોઇબચ્ચ બનીને મેં મારી મારકણી આંખ બનાવી, ત્યારે તો બસ શેઠે પોતાની
સાન પણ દીધી ગુમાવી. હવે તો આ ધરમાંથી વિલાસીનીનું પાપ ટળે, તોજ
શેઠાણી થવાની મારી આશા ફળે, અને શેઠની મીઠકતનો વારસો મળે. પણ
એ થાય કેમ ? એની શી હીકમત લડાવું કે જેથી વિલાસીની બચ અને શેઠ
ઉપર મ્હારીજ સન્તા થાય ? (વિચાર કરે છે)

કવિ વિદ્યા—કેમ વિલાસીની હવે તો ખત્રી થઈ ના ? જોયું ? એ તો
ત્હારેજ કાટલુ કાઢવા તૈયાર થઈ છે કે નહિ ?

વિલાસીની—રાંડ શંખણી, તું જ્યારે મહેને જ આ ધરમાંથી કાઢવા માગે
છે તો યાદ રાખજે કે મ્હારા નીકળવા પહેલાં તો ત્હારેજ ટાંટીઓ ટાળી દઈશ.

મેના—(કંઈક સાંભર્યું હોય તેમ) હા હીક યાદ આવ્યું ! પેલો એક
માસ્તર અહિયા વિલાસીનીને બણાવવા રોજ આવે છે તેની સાથે એ છોકરી
જરા છુટ લેતી હોય એવું જણાય છે. માટે એ બનેને લટુ બનેલા શેઠને બતાવું
તો જ શેઠ એની છોકરી ઉપર ગુસ્સે થાય અને પછી માસ્તર અને શેઠની વચ્ચે
થાય તકરાર, એટલે આપણો એડો ખર.

વિલાસીની—વાહ રે વાહ અકકલની ઇમ્મરદાર. સંભાળ કરજે કે ક્યાંક
તારી જ રેવડી ન થાય દાણા દાર. બહાલા કવિ ચાલો હવે આપણે અહિયા
છતાં થઈએ. (કવિ વિદ્યાધર પ્રકટ થાય છે)

કવિ વિદ્યા.—કાં મેના બાપ મીસ વિલાસીની કેમ દેખાતાં નથી ? શિશુઓનો
ટાંપમ પણ થઈ ગયો છે, છતાં હજી સુધી હાજર કેમ નથી થયાં ?

(બીજી તરફથી વિલાસીની આવે છે)

વિલાસીની—અહિયા જ છું માસ્તર, અત્યાર સુધી હું તમારી જ રાહ
જોઈ રહી છું. કહો આજે કેમ મોડા આવ્યા ?

કવિ વિદ્યા.—આજે મ્હારે એક મિત્રને ત્યાં પાર્ટીમાં જવાનું હતું. એટલે
મહેજ મોડું થયું. ચાલો આપણે અબ્યાસ શરૂ કરીએ, મેનાબાપ શેઠ કેમ નથી
જણાતા ?

મેની—એ જરા બહાર ગયા હોય તેમ જણાય છે. તમે બન્ને બેસો ત્યાં

(૪૮)

શેઠ પણ આવી જશે. હું જગા મ્હા માટે તૈયારી કરી આવું. (જતાં જતાં)
થોડીવાર એકાંતમાં રહેશે એટલે રંગે ચડશે; પછી તો શેઠ આવે એટલે બરા
બર બતાવી દઉં કે માસ્તર કેવુંકે બજાવે છે.

(મેના જાય છે)

કવિ વિદ્યા.—જેયું ? આપણે પણ હવે તો પ્રેમનીજ વાતો કરવી. કે શેઠને
પણ ખાતરી થાય.

વિલાસીની.—હાજ તો છાનું ક્યાં સુધી રાખવું ? આજે તો આપણને
પણ હું સાફ સાફ કહી દેવાની કે કાંતો ઘરમાં મેના નહિ અને કાંતો હું નહિ !

કવિ વિદ્યા.—એમ ! ત્યારે આજે તો તમારામાં કંઈ અજબ દિમત
આવી ગય છે ?

વિલાસીની.—દિમત કેમ ન આવે ? જ્યારે મ્હારી પડખે મ્હારો મીઠો
મનમોહન વિદ્યાધર ઉભો છે ત્યારે મ્હારે શા માટે બહીવું ?

કવિ વિદ્યા.—અર્થ છે. પ્યાર કરવો તો પછી બય કાનો રાખવો ? મીઠી,
જેટલી આજે તું નિર્ભય બની છે, તેટલી જ તું સુંદર દેખાય છે.

અડગ ત્હારું પ્રેમ પર મુજ જન આ કુર્યાન છે.

ત્હારા અઝૌકિક પ્રેમનું મુજને સદા અભિમાન છે.

એ પ્રેમ ખાતર કળ્પ સહેવા (જો) તું બની તૈયાર છે.

તો હું હવે સમજ્યો કે અહિં ધુસી જવામાં સાર છે.

માટે ઓ મધુરી આવ ' નજીક આવ ! બલે દુશ્મનોનાં દિવર ડાખે, પરંતુ
ત્હારા આલિંગને મ્હારા હૃદયની અંદર અમી વરસાવ.

વિલાસીની.—ઓ પ્યારા કવિ !

(વિલાસીની કવિ વિદ્યાવરને સ્નેહના બરા હૃદયના ઉમંગગ્રામી બેઠે છે અને
મેના સાથે જગમોહનદાસ પ્રવેશ કરે છે)

જગમોહન—ઓ કહેવું કે કંઈ હવે ? અરે આમાં તે ત્હોં નહું શું દેખાડ્યું ?
આતો એના માસ્તર છે. અને વળી એતો સાહેબ લોક કહેવાય ?

મેના—પણ તે આમ હોય ?

જગમોહનદાસ—અરે એ તો વિલાસીને એટીકેટ શીખવે છે એટીકેટ !

મેના—પણ તે આવી એટીકેટ ?

જગમોહન—હા એવી એટીકેટ શીખે તા, ત્યારે જ મ્હને રાત બહારનો
પ્રદકાળ મળે, સમજી ? આ એ લોકાના દિવરમાં કંઈ પાપ હોતું નથી ! પરંતુ
શિક્ષણને અંગે માસ્તરને આવું અધું બતાવ્યા સિવાય ન આવે.

મેના—મૂઝો માસ્તર અને મૂર્ખ એ તમારી એટીકેટ છોકરી હાથથી જશે
ત્યારે જ પરતાયો.

(૪૬)

જગમોહન—લે ચાલ હવે બહુ ડાહી ન થા. એમના શિક્ષણમાં ખસેલ ચડશે તો પાછું રાત બહાર નહિ ચરાય !

(મેનાને ખેંચીને જગમોહનદાસ જાય છે. કવિ વિદ્યાધર અને વિલાસીની પોતાની જીત ઉપર મલકાય છે.)

કવિ વિદ્યાધર—કોણ બન્યું ?

વિલાસીની—બુઢો

કવિ વિદ્યાધર—કોની આટ પડી ?

વિલાસીની—રાંડ મેનાની !

કવિ વિદ્યાધર—કોની યુક્તિથી ?

વિલાસીની—તમારી !

કવિ વિદ્યાધર—મેમ છે ત્યારે ! લે ચાલ હવે, થોડી વોક લઇ આવીએ.

વિલાસીની—ચાલો.

(બંને અરસ પરસ બગલમાં હાથ નાંખી જાય છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

જેમાં મોહિની મહાત થાય છે.

સ્થળ:—મોહિનીનું દીવાનખાનું.

પાત્રો:—મોહિની, મોહન અને લલિતા.

(પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગ ઉતરી આવ્યું હોય એવા ભવ્ય દિવાનખાનામાં અપદ્મ ટેડ ફર્નિચર ગોઠવેલું છે, સામ સામા બે કબાટના આરીસામાંથી દ્વિગુણિત થતો ઇલેક્ટ્રીક લાઇટનો પ્રકાશ આખા ઝોન્ડાને ઝાપ આપી રહ્યો છે. કૃત્રિમ પ્રલોના કુંડાથી સુમંજિત ઝરૂખામાં મદ્યેલી આંખે આડી પડેલી મોહિની કંઈક વિચારી રહી છે.)

મોહિની:— વિના પૈસા કમાવાનો અધમ ધંધો અમારો છે.
ન રોકે પાછ પણ ચાપણ છતાં વ્યાપાર સારો છે
તરંગર હોય તે આવી અહિં મોજે ઉડાવે છે
વિલાસો પોપત્તા કાજે નગદ કદદાર લાવે છે.

અમારું વેશ્યાનું મકાન એટલે શ્રીમતોનું સંગ્રહસ્થાન. દિવસના જે સમાજના સ્થંભો અમારા તરફ નજર નાંખતાં પણ અમડાઇ જાય છે, તેજ સદ્ ગૃહસ્થો રાત્રિના વખતે અમારી ઠોકરો ખાતા પણ તૈયાર થાય છે. ધર્મના ઠોકેદારો જેઓ પુરાણોનાં પોથાંઓ ખોલી અમારા તરફ તિરસ્કાર વરસાવે છે, તેજ ત્રિપુરજારી ભૂદેવો અને ગાજરીયા દેવો રાત્રિએ નિશાચરની માફક લપાતા

છુપાતા અમારા પગ ચાટવા આવે છે. શું આરી જ રીતે દંભના કિલ્લા
બાંધીને હિંદુ સમાજ પરાયા આક્રમણોથી બચવા મ્હાય છે ?

ધર્મના પદવિધરો લુટે જગતને દંભથી
શ્રીમંત સન્તાપિશ્ચ ચુસે ગરીબોને દંભથી
એ સર્વ લુંટારા અમારે આંગણે અચડાય છે
પળવારમાં જે લુંટારે તે પણ અહિં લુંટાય છે.

(મોહન પ્રવેશ કરે છે)

મોહન—મોહિની, જે શીકાર માટે હું તમારા મંડળમાં જોડાયો છું તે
પ્રુદ શ્યામાકાન્ત.....

મોહિની—ચૂપ કર બેવકુફ ! અત્યારે તું એક વેશ્યા સાથે વાત કરી રહ્યો
છે નહિ કે બેઠી વિપ્લવ મંડળના નાયકની સાથે.

મોહન—મોહીતી, મોહીતી, ચાલાકી મૂર્ખા દે. જે કામ કળી સરતું હોય
તેને માટે બાળ વાપરવાની જરૂર નથી. ત્હારે જ ત્યાં એ શ્વત્તાન આજે આવ
નારો છે. માટે યાદ રાખ કે આજે એ જીતો ન જાય.

મોહિની—એટલે ? શું હું એનું ખૂન કરું ?

મોહન—ખૂન કરવા માટે તો આપણે વિપ્લવવાદીઓએ આ સંસ્થા બોલી
છે. મોહીતી નાયક થઇને આવેલી તક ન ગુમાવજે.

મોહિની—મૂર્ખના સગદાર ! દિવાલને પણ કાન હોય છે. એ કહેવત કેમ
ભૂલી જાય છે ?

મોહન—જાને ખુણે દાવ પેચ રમનારી ધૂઈ ઓગત ત્હારી સફાઈથી હરે
હું નહિ છેતગડે. આજે કાર્ક પચુ મંજિગોમાં જે વાતનો નિકાલ કરવા આવ્યો
છું તેનો ફેંસલો કરીને જ જમશ.

વેશ્યા બનીને ત્હેં જગતમાં ચાલ્યાજી આદરી.
કપડે લીધા નિયોતી દ્રવ્ય ને દૈવત હરી.
કુલ્તા છતાં સાખી થવા ત્હેં ફંડમાં નાણાં ભર્યાં
વળી વેશ પલ્ટો કરી બેઠી મંડળો ઉમાં કર્યાં
પૂરી રમત રમનાર ત્હારી કળા જણી કામિની
પણ આખરે વેશ્યા રહી તું તુચ્છ બેજ બદામની.

મોહિની—હા, હા ત્હારા સ્વાર્થિ સમાજનીજ હું બેબદામની વેશ્યા છું.
આ કમ અકકવ ફગાલ ! ત્હાના જેવા સેંકડો મનુષ્યોના પરસેવે તાગડધિન્ના
કરનાર શ્રીમંતોને આ મ્હારી ટચવી આંગળી ઉપર નચાવનાર વેશ્યા જ છું.

પરંતુ ત્હારી માફક હું વૈરની ધૂનમાં પાગલ નથી બની ગઇ. જે મૂડીવાદીઓ ઉપર તું આજે શ્રાપ વરસાવે છે, જે શ્રીમંત વર્ગનો તું કદો દુશ્મન છે, તેજ શ્રીમંતોને હું મહાગ ચર્ચામાં નમાવું છું. તું જેઓનો નાશ છડે છે, તેઓને જ મ્હારે ત્યાં હું મર્કટની માફક નંચાવું છું. તું જાણે છે એ બધું શા માટે ?

મોહન—હા, જાણ્યું છું સારી રીતે જાણ્યું છું કે તેઓની પાસેથી પછસો પેદા કરીને ત્હારે પણ શ્રીમંતાઇને સાતમે આસમાને બેસવું છે. અને છતાં બેદી મંડળમાં તુંજ એ શ્રીમંતાઇને ધિક્કારવાનો ઢોંગ કરે છે.

મોહિની—મોહન હું શ્રીમંતાઇને નથી ધિક્કારતી, ધિક્કારું છું ફક્ત શ્રીમં તોને. અને એટલા જ ખાતર મંડળ દ્વારા અને આ મ્હારા ગણિકાના વ્યવસાય દ્વારા એ શ્રીમંતોને હું પાયમાલ કરી રહી છું.

મોહન—મોહિની તું મહા ભયંકર બાકા છે. બેદી વિપ્લવ મંડળની નાયક બનીને ત્હેં અમારું હિત સાધવાને બદલે અમારો જ ઉપયોગ કરી ત્હારું ધર ભરી દીધું છે. પરંતુ ખેર, આજથી અમો સાવચેત થયા છીએ.

મોહિની—એટલે ? શું ત્હું આ મોહિનીને નાયકના સ્થાન ઉપરથી મીટાવી દર્શિ ? મ્હારા હૃદયનો બેઠ પામીને શું તું અદિયી છડી જઇશ. કદાપિ નહિ !

કાતિબ અને કરપીણ કૃત્યોની રમત રમનાર છું,

જાતની છું નાયનારી પણ છુપી તલ્વાર છું.

બેદથી ભૂ-પૂર ભામાને પિછાને તું નહિ.

સ્વાર્થ ખાતર છુરી થઇને ગરદને ફરનાર છું.

મોહન—વાહ ! શી શબ્દોની સફાઈ છે ? મોહિની મ્હને ડરાવવા માટે આટલા બધા ગુરસાની જરૂર બીલકુલ નહોતી.

લાલ ત્હારી આંખથી ડરનાર આ મોહન નથી.

ક્રોધ કેરી ધાકથી ડરનાર આ મોહન નથી.

તુજ છુરી કેરી ધાર તીક્ષણ મ્હને નહિ બતલાવજે.

એ નકામી ધમકી થકી નામદં કાઢ ધમકાવજે.

મરણિગો થઇ વીગ જે મયદાનમાં પડશે સહી

તે એક વેશ્યાથી ડરી પાછું કદમ ધરશે નહિ.

માટે સાવધ થા. આટલા દિવસ મંડળમાં હુકુમ આપનાર તું હતી, આજે હુંજ ત્હને એ મંડળના નાયક તરીકે સત્તાવાર હુકુમ કરું છું કે મ્હારો શિકાર ત્હારે ત્યાં આવે ત્યારે ત્હને ત્હારે ઠાર કરવો.

મોહિની—ત્હને નાયક તરીકે હું લેખતી જ નથી.

(લલિતા પ્રવેશ કરે છે)

(૫૨)

લલિતા—તમારે લેખવો જ પડશે, આ રહ્યું મંડળનું ફરમાન. આજથી નાયકની જગ્યા ઉપરથી મોહિની પદભ્રષ્ટ થાય છે, અને તે જગ્યાએ મોહનની ચુંટણી થાય છે. (મોહિની લલિતાના હાથમાંથી ફરમાન લઇ લ્યે છે અને વાંચે છે.)

મોહન—કેમ ? હવે માનવું છે કે નહિ ? શ્રીમંતોની દયા ખાવા માટે એક ઓરત પાસે મળે તમાચાની સગ્ન અપાવનારી રંડા ! ત્હેં અનેકને ઠગ્યા છે, અનેકને હથેળીમાં રમાડ્યા છે. ત્હેને જીવતી રાખતી એ પણ મંડળ માટે હવે તો આકૃતરૂપ છે કારણ કે અમારો બેદ ફોડી નાંખીને તું ત્હારું વેર કદચ વસૂલ પણ કરે, પંતુ ફિકર નહિ, અમેને ખાતરી છે કે એ બેદ ફોડવાની ત્હારી ક્ષિપ્ત જ નથી. મંડળને દગો દેવાની ત્હારામાં રહેજ તાકાત પણ નથી. અમારો બેદ ઉઘાડો કરતાં કાચવાની ચુંગાલમાં તું પણ ફસાઈ જાય છે. માટે જ ત્હેને અમે મૂકત રાખીએ છીએ. પરંતુ તે એકજ શરતે કે અમારી આજ્ઞા ત્હારે માન્ય રાખવી પડશે.

મોહિની—તમારે આધિન રહીને જેમ મંડળ મળે ફરમાવશે તેમ કરવા હું બંધાઈ છું.

મોહન—તો હવે જ્યારે શ્યામાકાન્ત ત્હારે ત્યાં આવે ત્યારે અમેને ચેતાવવા. યાદ રાખજે કે ગફલત કરી છે તો જનથી જમ્મશ.

મોહિની—જરૂર હું આવને ચેતવી દમ્મશ. જરા પણ ગાફીલ નહિ રહું.

લલિતા—તો બસ. કોઈની તાકાત નથી કે ત્હારો એક વાળ પણ વોંટા થાય. મોહન ચાલો હવે.

મોહન—હા ચાલો. મંડળમાં આપણી રાહ જોવાતી હશે.

(લલિતા અને મોહન જાય છે)

મોહિની—દુનિઆ આખીને છેતરનાર એક વેશ્યાને મ્હાત કરનાર મદદ બચ્ચા ! જગતમાં જવાન હો તો ત્હારા જેવા હોજો. ત્હારી મદદોને જોઇને મ્હારો ગર્વ ગળી જાય છે. ત્હારી આંખોમાં ચળકતું તેજ, ત્હારા ઉઘ્ર ચહેરા ઉપર દેખાતુ ક્ષાત્ર ગૌરવ, સિંહ સમા ત્હા ! સીનામાં વસેલી ધીરજ, એ બધું જોતાંજ મ્હારો દંભ ઓસરી જાય છે, જીવનમાં પહેલી જ વખત ખેંચાતું હોય તેમ ફક્ત ત્હારાજ તરફ આજે મ્હારું હૃદય ખેંચાય છે.

ગાયન

કિમ જે ન કદિ પ્રેમ તણું મૂલ્ય પિછાણે
તે જીત્યું પરાણે

(૫૩)

જે વેશ્યા ન જતામ કદિ મોહના બાણે
તે હારી આ ટાણે
ધિકકારતો જતાંયે તહારં દિલ ન ધિકારે
મહારી બૂલને સુધારે
બહાદુરી નિહાળી બની મહાત આ વારે
તહારા શબ્દ પ્રહારે

શેર

દિલ ઉસીકું દીજીયે દિલેર ચાર હો
શેર સેં બી બઢકે કુરત મેં મદાર હો

મર્દ એ મોહનને આજે દિલ આ વખાણે
ને ઝંખે પરાણે—
દિલ જે ન કદિ

પ્રવેશ ૫ મો

પરાજય પામેલું પુરુષત્વ

સ્થળ—અનિલ કુમારનું મકાન.

પાત્રો—રજની, રમા. સખીઓ અને પાછળથી અનિલ કુમાર.

(અન્નિદને ખે સાલની જેલ મળવાથી વૈકુંઠરાયે રજનીનો વિવાહ અનિલ સાથે કરી દીધો છે. અરવિન્દ તરફ અનુરાગ ધરાવતી બાળા હૃદય પર પથ્થર મૂકી પિતાની આજ્ઞાને આધીન થઈ અનિલને પરણી ચુકી છે. રજનીની આજે પરણ્યાની પહેલી રાત છે જતાં અરવિન્દને દિલ આપી ચુકેલી આર્ય કન્યાના હૃદયમાં પ્રેમનો ઉશ્કાર નથી દેહ અનિલને આધીન છે અને હૃદય અરવિન્દને ઝંખે છે. તોપણ કુમુદની માફક પડયું પાનું નિભારી ભેવા તે તત્પર થાય છે. દિલની આ વ્યથાને ન જાણનારી ન્હાતી નણુંદ અને અન્ય સખીઓ તેની મશ્કરી કરે છે. અભાગી આર્ય બાળા દિલના દર્દ કાને કહે ?)

રજની—આજે મહારી પંડ્યાની પહેલી રાત છે. જે સુખદ પ્રસંગ માટે એક આર્ય મુગ્ધા તલસી રહે છે તેજ મહારા દામ્પત્ય જીવનની સોપાન ઉપર મહારે આજે પગ મૂકવાનો છે.

સ્નેહ બદલે દેહનાં બળિદાન દીધાં જ્યારથી
લગ્ન કરા દહાવનાં રત્નનાં છુંસાયા ત્યારથી
આર્ય કન્યાને જીવનમાં સ્નેહનું ક્યાં સ્થાન છે ?
હૃદય બદલે દેહના યાતાં અહિં વેચાણુ છે.

(રમા અને સખીઓ પ્રવેશ કરે છે)

(૫૪)

રમા—હ્યો જોયું ? અમે બધાં નીચે બાબીને શોધતાજ રહ્યાં, અને બાબી સાહેબ તો ઝટપટ બાબીને બેટવા માટે શયન મંદિરમાં પણ આવતાં રહ્યાં,

કમળા—તે રમા બેન, તમેને કંઈ બાબીના સુખની અદેખાઈ આવે છે ?

(રજની હૃદયના બાવ છુપાવીને પણ વિનોદમાં બાગ દે છે.)

રજની—એમ અદેખાઈથી અધિરાં થશે તે કેમ પાલવશે ? રમાબા તમે પણ હવે પરણવાના છો સમજ્યાં ?

રમા—હાજતો ! બાબી સાહેબનાં આ ઘરમાં પગલાં થયાં કે નણુંદને પરણાવીને ઝટ સાસરે મોકલાવીજ દેશોને ! જે અમે તમાના આનંદમાં આડા આવીએ છીએના ! (સ્હેજ કૃત્રિમ ક્રોધ દર્શાવે છે) અહ !

નિર્મળા—એમાં વળી ગુસ્સે શેની થાય છે ? મનમાં તો ત્હનેયે તાલાવેલી થાતી હશે. છતાં મોઢેથી આટલું બધું માન શાની ખાય છે ?

રમા—જા જા બટક બોલી ! ત્હેં કેમ જાણ્યું કે અમેને તાલાવેલી થતી હશે.

કમળા—જુહું શું કામ બોલે છે ? તુંજ ન્હોતી કહેતી કે ત્હને તો પીટ્યાં પરણવાનાં સ્વપ્ના આવે છે ?

રજની—હા...! હવે કેવાં પકડાઈ ગયાં ? રાતને દિવસ મ્હારા નણુંદોઈનું રટણ થાય એટલે સ્વપ્નામાં પણ મીઠી મોજ ચખાય. સાચું કહેજો રમા બા, ત્હમને મ્હારા સમ છે ! શું રમેશ કુમારે સ્વપ્નામાં તો હેડતી નથી કરીને ?

રમા—લાજે લાજે, જરા બોલતાં તો શરમાવ ? આવી તે મશ્કરી હોય ?

રજની—અરે વાહ ! અમારી જેવી બાબીની મ્હાય તેવી મશ્કરી ખુશીથી થાય અને તમને નણુંદલખાને કંઈપણ ન કહેવાય એમજના ?

કમળા—શું કામ ન કહેવાય ? આપણે તો બધાંએ સરખાં. સમાનતા ન હોય તો સહિષ્ણુ શાનાં વળી ?

નિર્મળા—પણ મૂળ વાતને કેમ બૂલી જાય હો ? રમા બાને પેલું સ્વપ્ન આવેલું તે તો રજની જ્ઞેનને કહી સંભળાવો.

રજની—હેં રમા બા, કહો તો ખરાં સ્વપ્નામાં શી મોજ માણી ?

રમા—મશ્કરી મુકો ! મ્હારે જવું છે.

કમળા—હવે જશો તે ક્યાં ?

નિર્મળા—મધી વાત કહ્યા વિના જવાજ કેમ દેવાય ?

રજની—મ્હારા સોગન. આજ તો આનંદનો દિવસ છે. મ્હારું વેણ નહિ રાખો ?

રમા—એ તો ખત્રી છે કે તમે એમ મ્હને હોડવાનાં નથીજ, હ્યો ત્યારે સાંભળો:—

(૫૫)

—ગા ય ન.—

રમા— સહિયર શાણી સ્વપ્નની સાંભળ વાત
સર્વે કહેતાં કાં અચકાણી ?
રમા— આવી'તી જાણે પરણ્યાની માજમ રાત
સર્વે અંતરમાં હરખાણી—સહિયર૦

રમા— ખીલી વસંતની રાત રૂપાળી
ચાંદનીથી બિંપી સૃષ્ટિ રસાળી
બ્યોમે તારબિયાની બાત.
સર્વે દીઠી ને મલકાણી—સહિયર૦

રમા— જ્યન મંદિરની ચંદા અટારી
વાજમની રહી'તી વાટ વિચારી
આવ્યા અચાનક નાથ
હું તો છેક અજાણી—સહિયર૦

સર્વે—એમ ?

રમા—હા.

રજની—વારૂ પછી ?

રમા— દેહલતા મહિં છુટી કંપારી
નખતો નીચાં ઢળયાં અંગ ધુળારી
હૈયે વખો ઉકળાટ
સર્વે સમજ ! તું શરમાણી—સહિયર૦

રમા— હેત કરી નાથે બાયમાં લીધી
અટક્યાજે અકળાવી ત્યાં દીધી
પર્યંકે પહોંચ્યા સાથ
સર્વે સાચી મોજ તહે માણી—સહિયર૦

રમા— વેણી છુટી મહારી સાડી ચોળાણી
ક્રોધ કરી હું તો રહેજ રિંસાણી
મનવીને થાક્યા કાન્ત
સર્વે તોયે તું ન મનાણી—સહિયર૦

રમા— રીસ કરી રસ વલ્લભ રૂપા
ત્યાગી પલંગ એ તુરતજ ઉઠ્યા
જગી ત્યાં ઉગ્યું પ્રભાત
ઉપા નભમાં સંતાણી—સહિયર૦

(૫૬)

કમળા—વાહ. આવી મોજ તો કાંઈએ કદિ ચાખી પણ નહિ હોય.

રમા—ચાખી નહિ હોય તે આજે ચાખશે. કેમ બાબી સાહેબ ?

રજની—વાહરે, રમા બા, આને તમેએ સ્વપ્નાનો અનુભવ કહ્યો કે આવી બધી વાતો કરીને મહેજ દલાણમાં લીધી.

નિર્મળા—એ તો જેમ સમજો ! સ્વપ્નાને સાચાં કરી બતાવવાં એ હવે તમારું કામ. હ્યો રમા બહેન ચાલો. આ જુઓ અનિલ બાઈ પણ આવી પહોંચ્યાં.

રમા—હાજ તો. ગુલામમાં કાંટા રૂપ આપણે શા માટે થવું ? બાબી સાહેબ, અતિથીરાજ આવી પહોંચ્યાં છે, એમને બાવતાં બોજન પીરસીને પ્રસન્ન કરજો.

કમળા—પણ શાં શાં બોજન પીરસવા એ તો જરા સાંભળી હ્યો:—

નેત્રના કટાક્ષ રૂપ શિતળ જળ પાન દર્શ
મુગ્ધ મનો ભાવ વડે આદર બતાવજો

નિર્મળા:— આશ્વિંગન સ્પર્શ થકી અમીથી ભરેલા એવા
ચુંબનના સુધામય થાળને ધગવજો

રમા:— પ્રીતિ રૂપ પાક કરી થાકને ઉતાર્યા પછી
કંસાર મળજે. રતિકેલીનો અખાડજો
તૃપ્ત થાય નાય પછી હાથે હાથ સ્હાપ અને
હાસ્યના ત્રિશાસ રૂપ મુખત્રામ આપજો.

સમજ્યાં ?

(સખીઓ સહિત રમા જાય છે)

રજની—(જતી રમાને જોઈ રહેતી) જેનાં અંગે અગમાં યુવાની નીતરી રહી છે એવી કોડભરી નયદી, મેલુ તમારા કોડ પૂગ કરો. હું તો મહારા હૃદયની આગથી સળગી રહી છું. જે નિર્બળ નારી—હૃદય પિતાની આજ્ઞા ન ઉઠાવી શકયું, તે શું આજની કસોટીમાંથી પસાર થશે? ઓ ધ્રુવર ! મહારા અર વિન્દને વફાદાર રહેવા તું મહેને હિંમત દે.

(સોફા ઉપર બેસી જાય છે; અનિલ પ્રવેશે છે.)

અનિલ—પ્રિયતમા અવનત મૂખે કંઈક વિચારી રહી છે.

(પાછળથી જમીને રજનીના ખજા ઉપર પોતાના બંને હાથ મૂકે છે રજની હાથને ખસેડી દઈ સામે ઉભી રહે છે.)

રજની—અનિલ, મિત્રને જેલમાં મોકલ્યા બદલ મહારે તમેને અભિનંદન આપવાં જોઈએ અરૂં કે નહિ ?

(૫૭)

અનિલ—ગુન્હેગારને તેના ગુન્હાની સજા થઈ તેમાં મ્હને અભિનંદન શાના?

રજની—ગુન્હેગાર એ નહિ પરંતુ તમેજ છો, કે જેણે મિત્ર દ્રોહ કરી તેને હૃદયથી વરેલી તેની પ્રિયતમા સાથે લગ્ન કર્યાં.

અનિલ—રજની રજની, આપણા મીલનની આ પ્રથમ રાત્રિએજ તું મ્હને આવા પ્રહાર કરવા માગે છે ? મ્હારા મન મનોરથોના ચૂરા કરીને મ્હને સંતાપ આપવા માગે છે ? હાય મેં કેવી કેવી ભવ્ય કલ્પનાઓ કરી રાખી હતી.

ધ્રુવંટ થઈ ઢંકાયેલા મૂખ ચંદ્રને કલ્પી અને,
પટ ખોલવા ને ચૂમવાની આશ અંતરમાં હતી.
મુઝા તણું જે હૃદય ધડકે શર્મના આવેશથી,
તે હૃદય કરવા શાંત બાહુપાશથી, આશા હતી.

રજની—અને સાથે સાથે એ પણ કહો કે—

નિજ મિત્રને દષ્ટ છેલ્લે તેની પ્રિયતમાને ભેટવા
ને હવસ નિજ સંતોષવા દિલ રાક્ષસી ઈચ્છા હતી.

અનિલ—જ્ઞાતી તું મ્હને અન્યાય કરે છે. યાદ છે ત્હારે જ ત્યાં અરવિંદ સાથે મહેમાન થઈ હું આવેલો, ત્યારે જે ચોરી થઈ તેમાં અરવિંદનો હાથ હોવો જ જોઈએ, નહિ તો તિજેરીમાંથી પૈસા જય ક્યાં ?

રજની—અનિલ, તમે બધા જેને ચોર સમજે છો, તે તમારા પૈસા ઉપર થુકે પણ નહિ. મ્હારો અરવિંદ શક અને સંજોગોને આધીન થઈ આજે જેલ ભોગવે છે. અને હાય ! હું અહિં પરાયાને પનારે પડી ચૂકી છું. ઓહ દૈવ ! મ્હારું હૃદય બધ કમ નથી પડતું ?

(ધ્રુવકું મૂકી દષ્ટ રોઈ પડે છે.)

અનિલ—રજની ત્હારા નારી સુલભ અશ્રુપાતથી તું મ્હને નહિ છેતરી જાય. જેમ જેમ હું નમ્રતાપ્ત બતાવું છું તેમ તેમ ત્હારી છદ્દ તું છોડતી જ નથી, પરંતુ એક આર્ષનારી તરીકે તું મ્હારી અર્ધાંગિના છે, તેમજ હું ત્હારો સ્વામી છું એ ન ભૂલી જા.

રજની—અને અનિલ એક આર્થ કુમારીના ભાવી મનોરથોને કચરી નાંખી, તમેજ તેને પગણે તમારી અર્ધાંગિના બનાવી છે એ પણ તમે ન ભૂલી જાવ.

અનિલ—ત્યાં તું મ્હને નથી મ્હાતી ?

રજની—ચાહતું એ કંઈ મ્હારા હાથની વાત નથીજ તો !

હૃદય શિષ્યું ચાહતાં જે એક પ્રિય અરવિંદને
ગોણ જતાં તે તમેને ચાહતાં શીખશે નહિ.
મન વચનથી જે બની અરવિંદની અર્ધાંગિના
તે બાહ્ય લગ્નાદિ વિધિથી અન્યની થાશે નહિ.

(૫૮)

અનિલ—એટલે શું મ્હારી સાથે ત્હારાં લગ્ન નથી થયાં ?

રજની—એ લગ્ન દિલનાં નહિ પરંતુ દેહનાં હતાં. ન ભૂલી જવ
અનિલ, કે હસ્ત મેક્ષાપન એટલે લગ્ન નહિ, પરંતુ પ્રાણ મેક્ષાપન એટલેજ લગ્ન *

અનિલ—જ્યારે કવિઓની એવી કલ્પના સૃષ્ટિમાં જ ત્હારે વિહાર કરવો
હતો તો પછી તું મ્હારી સાથે પરણી જ શા માટે ?

રજની—હિન્દુ સમાજમાં પરણ્યું પરણાતું નથીજ તો. અહિંયા તો પરાણે
પરણ્યાયું જ પરણાય છે તેનું કેમ ?

અનિલ—ત્યારે તું મ્હને તો ગણકારવાની જ નથી એમજ ના ?

રજની—મરતાં સુધી નહિ.

અનિલ - તો હવે સાંભળ રજની, કે પુરૂષો, પોતાની સ્ત્રીઓની સર્વ
પ્રકારની વર્તણૂક સાંપી શકે છે, પરંતુ જ્યારે તઓના પુરૂષત્વ ઉપર જ અધાત
થાય છે, ત્યારે પુરૂષ એ સ્ત્રીઓનો મહાન શત્રુ બની જાય છે.

રજની—શત્રુ બનીને પણ તમે અમેને જીતી શકવાના તો નથીજ, એ
રખે ભૂલ ખાતા.

અનિલ—(રવ.) હવે જોઈ છું કે કાણ જીતે છે. (પ્ર.) રજની
જ્યારથી મ્હેં ત્હને પહેલી વખત જોયું છે ત્યારથી જ, ત્હારા સૌન્દર્યને હું
પુજારી બન્યો છું. અરવિંદ અને ત્હારી મૈત્રીની અનેક વખત મ્હને ઈર્ષ્યા
આવેલી. પરંતુ એના દુષ્કૃત્યોને લક્ષને એ ત્હારા માટે નાશાયક ઈર્ષ્યો, માટે મધ
ગુજરી ભૂલી જ, અને આપણા સંસારમાં કલેષનાં બીજ ન રોપ. મીઠી !
આજની વસ્ત્રની રાત્રિએ મ્હેં અનેક સુખ સ્વપ્ના કલ્પેશ્વાં, એ બધાં શું હવે
તું ભૂસી નાંખવા ચાહે છે ?

રજની—અનિલ કુમાર, તમારી સાથે મ્હારા પિતાએ કરેલા લગ્નની રૂએ
દુનિયાની નજરે તમારી સ્ત્રી તરીકે ઓળખાવા હું તૈયાર છું પરંતુ તે એકજ
શરતે કે તમારે તમારી વાસનાઓને મારવી પડશે. સમાજના દ્રષ્ટિએ તમારી
પ્રતિષ્ઠા અને પુરૂષત્વને હું કદાપિ પણ આંચ નહિ આવવા દઉં. પરંતુ જે દિવસે
તમે વાસનાને વશ બનીને મ્હારા ઉપર હવસી આક્રમણ કરશો તે દિવસે હું
તમારી નથી.

અનિલ—પરંતુ એવી શરત કરવાનું કંઈ કારણ ?

રજની—કારણ એજ કે મ્હારો આત્મા, મ્હારા અરવિન્દને ગુન્હેગાર
માનવાની સાફ ના પાડે છે. કોઈ કપરા સંજોગોમાં જ મ્હારાં પિતાને ત્યાં
તમારા ચાર્જમાં રહેલા બેંકના પૈસાની ચોરી થઈ, અને તમેને બચાવવા જતાં

(૫૬)

કોષ સચતાનની ઇન્દ્ર જળથી ભરમાઈને તેના પિતાએ જ તેને પરાણે દોષિત ઠરાવ્યો છે.

અનિલ—પરંતુ હવે બનનારું હતું તે બની ગયું. તેને માટે તું ચોરી બંધાએલી છે ?

રજની—એ પ્રશ્ન તો તમે તમારાજ અંતરને પૂછી જુઓ. હું એકલીજ નહિ પરંતુ તે મધત્રીને વધાઈર રહેવા આપ પણ બંધાએલા છો. શું આપણા એક સ્નેહિ, આપણા માટે જેલમાં સડે અને આપણે અહિયાં વૈભવ વિકાસોમાં મશગુલ રહીએ ?

અનિલ—રજની તું કોષ વિચિત્ર ભાવના ઘેલી સ્ત્રી હોય એમ જણાય છે. પરંતુ હું તારી એવી કોષ પણ શરત કબુલ કરવા બંધાએલો નથી.

અગ્નિ અને મા-આપની સાનિધ્યમાં મુજને વરી
સ્વામી કરી સ્થાપ્યો મ્હને મંડપ મહિં ફેરા ફરી
અધિકાર મ્હારો તુજ ઉપર છે તે દિવસથી સાંપડ્યો
આધિન થા મુજને બહે અરવિન્દ ચુલામાં પડ્યો.

રજની— અધિકાર મુજ પર સ્થાપવાને હજુ તમને વાર છે
નિશ્ચય કર્યો તે તોડવાને વિધિ પણ લાચાર છે
જે પરમ રહેલી તમ તણો તેની જ આ દિલ્લાર છે
આ લોક ને પરલોકમાં અરવિન્દ મુજ ભરથાર છે

અનિલ— નાદાન કહું છું છોડ આજી જીદમાં નહિ સાર છે,
હીલ હઠમાં સમજજે નાશ તુજ નિરધાર છે.
હઠ ચ્હાય તેવો ત્હોય અતે તું સદા લાચાર છે.
મ્હાગ સકંજની મહિથી કહે ક્યાં જનાર છે ?

(દોડીને પકડવા પ્રયત્ન કરે છે, રજની છટકીને દુર ખસી જાય છે.)

રજની—આખર પુરૂષ જાત પોતાની હેગનિયત ઉપર અતે આવી ખરી.

પરંતુ—

જેર જુદમે વશ કદી નારી હૃદય થાતું નથી
દેદને કબજે ક્યાંથી દિલ કબજ થાતું નથી
બદ હવસને સનોષવા જે આપ પાશવતા ધરો
પુરૂષત્વ એથી આપનું કંઈ અમર થઈ જતું નથી

અનિલ—તેવા વિચારો અને દલીલો હવે મને એક ક્ષણ માટે પણ નહિ ગ્રાપી શકે; બોલ, સહેલાઈથી માની જવું છે કે બળજેરી અજમાવું ?

રજની—ગૂપ ચૂપ મ્હને એકલી મૂની તમારા રૂમમાં જા હો કે બૂમો કરીને શાર મચાવું ?

(૬૦)

અનિલ—રજની રજની, આ હડ ત્હને બારી થઇ પડશે.

રજની—અત્યારે મધ્ય રાત્રિએ શોરશાર કરીને મહોદ્ધાના લોકોને બેગા કરી મૂકીશ તો ખાનદાનીમાં ગાળકું પડશે.

અનિલ—જા, રાંડ તું કુદટા છે ! દુર થા વ્યભિચારિણી ત્હારું કાળું કર. (ધક્કો દઇને, હાત મારી અનિલ ચાલ્યો જાય છે. રજની પડી જાય છે.)

રજની—(કંઇક કળ વળે છે એટલે ખેડી થાય છે.) પ્રભુ ! જમદાધાર ! ત્હારી કૃપા કે આજની આકરી કસોટીમાંથી ત્હેં મને બચાવી.

(ઘુંટણ બર પ્રભુને પ્રાર્થી ગદી હોય તેમ બે હાથ આકાશ તરફ જોડીને રજની ખેસી જાય છે)
(પડદો પડે છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

પતનને પંથે

પાત્રો:—શ્યામાકાંત અને અનિલકુમાર.

સ્થળ:—અનિલનું મકાન.

શ્યામાકાંત—પણ એ જાતી જ કેમ શકાય ? શું તમારામાં એટલી પણ હિંમત નથી કે એક સ્ત્રીને વશ કરી શકો ?

અનિલ—શ્યામાકાંત, મેં પણ ઘણી સ્ત્રીઓને જોઇ છે, છતાંય રજની જેવી જીદી સ્ત્રી તો આ પૃથ્વી ઉપર એક પણ નહિં મળે.

શ્યામાકાંત—તો પછી સંસાર ચાલશે શી રીતે ? આમ ને આમ એની જીદને પોષતા રહેશો તો લોકો તમોને પાણી વિનાના ગણશે એ કંઇ સમજો છો ?

અનિલ—મધું સમજું છું શ્યામાકાંત ! છતાં એને જોઉં છું એટલે ખબર નહિ શું થાય છે કે મ્હારું પુરૂષપણું પણ ગુમાવી દઉં છું. સાચું કહું તો હવે તો મ્હારી નબળાઇ ઉપર પણ મ્હને ક્રોધ ચડે છે.

શ્યામાકાંત—એવો નકામો ક્રોધ કરવાથી કંઇ વળવાનું નથી. પતિનો હુકમ જો પત્નિ ન માને, સ્વામિની આજ્ઞાનાને આધિન જો સ્ત્રી ન થાય તો તમારા સ્વામી થવામાં પણ ધુળ પડી.

નારી હૃદયને જીતવાના માર્ગ છે વિધ વિધ નવા
આજુબજાદિ વસ્ત્ર લઇને આપજો અવનવાં
અનૂર ગુલાબોથી અગર જો સુંદરી શણગારશો
તો તુર્ત એ તાબે થશે નહિ લેશ શંકા ધારશો.

(૬૧)

અનિલ— એ સર્વ યુક્તિ વ્યર્થ ગણ, જે ખાસ અજમાવી બધી
વિનવી ધણો થાક્યો છતાં તાબે થઇના એ કદિ
છેવટ બન્યો હું કુર બળથી કાણુમાં લેવા સહી
પણ ભુમની બીકે ફળેતી એટલી બાકી રહી
બોલ એવી બલાને શી રીતે વશ કરવી કહે
જે નજીક જતાં શેર કરવાનું કહી છેટી રહે

શ્યામાકાંત—એમ ? વાત એટલે સુધી વધી ગઇ છે ? ત્યારે તો હવે તેને
ઢોડી જ છો. એવી રજની એકને બદલે એકસો કરેશે તો સો પણ મળી રહેશે.
અરે એતો શું પરંતુ એનાથીએ ખુપમુરત સ્ત્રીએ દુનિયામાં પડી છે.
ચાલો, મ્હારી સાથે ચાલો, હું તમોને એક એવી આરસની પુતળી બતાવું કે
તેને જોઇને જ તમો થંભી જાવ.

અનિલ—પરંતુ દોસ્ત, એ તો પગાઇ હશે ના ? આ પરણ્યો છું તેનું શું ?

શ્યામાકાંત—બલે ઘરમાં પડી પડી રોટલા કુરે. આપણે તેને અમુક વખત
સુધી નહિ બોલાવીએ એટલે પોતાની મેળે ઠેકાણે આવી જશે.

અનિલ—એ વાત ત્હારી ખરી છે. મૂંઝીએ ખસતી તો આવે હસતી. લે
ચાલ હવે સાંજ પડવા આવી છે.

(રમા પ્રવેશ કરે છે.)

રમા—મોટાભાઇ.....(શ્યામાકાંતને જોતાં જ રમા શરમાઇને ધુંધટમાં
મ્હોં છુપાવી નહાસી જાય છે. શ્યામાકાંત પણ રમાને જોઇને ચમકે છે.)

અનિલ—હવે મ્હા પીધા પછી જ જઇએ તો ? કારણ કે રમા મ્હાયનું
કહેવા જ આવી હોય એમ લાગે છે.

શ્યામાકાંત -બલે તો મંગાવે. (શ્યામાકાંતનું ધ્યાન રમા ગઇ તે તરફ છે.)

અનિલ—મંગાવે શું ? હવે તો મારે પોતાને જ લઇ આવવો પડશે. ત્હને
જોઇને રમા શરમાણી, એટલે એ પણ મ્હાય દેવા નહિ આવે. લે હું જ લઇ
આવું છું.

(અનિલ અંદર જાય છે)

શ્યામાકાંત—(સ્વ.) પુત્રને વિકસતાં તો વાર જ લાગતી નથી. હજી
ગઇ કાલેજ રમેશની સંમતિ રમતી રમા જાણે કેક ન્હાની લાગતી હતી. ત્યારે
આજે તો એ પણ ચૌવનના પ્રભાવે કરીને સુંદરી સમી સુઢાય છે. ખરેખર બેટા,
તું બાપ કરતાં પણ લાબજાણી હોય એમ જણાય છે.

(અનિલ મ્હા લઇ આવે છે.)

અનિલ—ત્રે દોસ્ત હાં પણ શ્યામાકાંત, તું આ ધુન્દળે એટલે કે લાજના
રિવાજને સારો ગણે છે કે-ખરામ ?

(૬૨)

શ્યામાકાન્ત—(સ્વગત) અરે મ્હારું ચાલે તો એ રિવાજ કાઢનારને અત્યારે જ ગોળીએ દઈ કે જેને લીધે એક મધુ. મૂખચંદ્ર જોયો અણુજોયો અદૃશ્ય થયો. (પ્રકટ) અલગત એ રિવાજમાં મર્યાદા સમવાય છે ખરી, એટલે હું તો જરૂર તેને વખાણીશ.

અનિલ—બસ ! હું પણ ત્હાગ જ મતને મળતો ચાઉં છું. શ્યામાકાન્ત, રજની જ્યારે પરણીને આવી ત્યારે એ કુટ્ટાએ મ્હારી તો લાજ પણ નહિ કાઢેલી.

શ્યામાકાન્ત—એ બધી તેના પિતાની કેળવણીગે પ્રતાપ. હવે તો તમારે તેના ઉપર પૂરો અંકુશ રાખવો પડશે. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

ઢોલ મમાર પણ અર નારી

વો સખ તાડન કે અધિકારી

એ તો વખત આવ્યે પંજરી પણ ચખાડતી. લ્યો ચાલો, અત્યારે તો જરા ખ્હાર જઇ આવીએ આજે તો તમોને કુદરતની એવી કારીગરી બતાવું કે તમો પણ ઘડી બર સ્તબ્ધ થઇ જાવ.

(બને જણ જવાનું કરે છે)

શ્યામાકાન્ત—(પાછળ રહી જઇ, જતાં જતાં) રમા, રમા ! તું હવે રમેશને યોગ્ય નહિ પરંતુ મ્હારે જ યોગ્ય છે. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

મેનાની ચાલાકી

સ્થળ—જગમોહનદાસ જે. પી. નું મકાન.

પાત્રો—જગમોહનદાસ, મેના અને પાછળથી પોપટ,

કવિ વિદ્યાધર તથા વિલાસીની.

—ગાય ન—

મેના—

હવે જાશે દુર થાશે અમથી

ગેલ ન ગમતી. મન મોહનજી હાર્યાં તમથી જાવ.

જગમોહન—

શીદ તમે શરમાવ

સલુણી સ્નેહ સુધારસ પાવ.—હવે.

નખરાં ત્હારાં મનહરનારાં

નયન મહિં શ્યાં જાદુ ન્યારાં

દિ લ ઝ ખ મા ય.

મેના—

મુકો મ્હારી બાંય

ક ર મ ર કા ય

અ ર ર ર હા ય !

—હવે—

જગમોહન— સલુણી શીઠ જીણકા નાંખતી આવી ખસે છે તું ?
સતાવી રતેહ વ્યાધીથી અરેરે કાં હસે છે તું ?
જીગરના પ્યારની કિંમત ઝવેરી થઇ કસે છે તું ?
પડેલા ઘા ઉપર શાને અરે નિમક ઘસે છે તું ?

મેના— તમારા પ્યારની કિંમત પૂરી મેં પારખી આજે
ખનાવટ નહિ કરો જુડી તમોને તે નહિ જાજે
અરેરે હું બની બોળી તમારી જાળમાં આવી
કરી સોદાગરી આપે મહને તો પુણ્ય સપડાવી.

જગમોહન—હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? અરે પણ છે શું ? કાષ્ટ દિવસ
નહિ અને આજે આટલી બધી નારાજ કાં થાય છે ?

મેના—હાય હાય, મ્હારા ઘણીને મૂળીને તમારી થઇ ત્હોય નશીબમાં તો
એની એ રસોઇના ડામજ રહ્યા. હું રાંધું, સીંધું, ઘરનું કામકાજ કરું અને
બેડી બેડી હુકમ ચલાવે તમારી દીકરી ! એ હવે મહને નહિ પોશાય !

જગમોહન—હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? શું વિલાસીની ત્હારા ઉપર હુકમ
ચલાવે છે ? સજુર કર હું બોલાવીને સાફ સાફ કહી દઉં કે આજથી ત્હારા ઉપર
કાળનો પણ હુકમ નહિ ચાલે. ઉલટું તું પોતેજ બધાને હુકમ કરીને બધા
પાસેથી બરાબર કામ લેતી રહે.

મેના—મસ ! તમોએ કહી દીધું કે મ્હારો હુકમ સર્વેએ કબુલ રાખવો,
એટલે શું તમારી વિલાસીની એમ માની જવાની હતી ? ના. ના, આજ કાલ
તો એણે આખા ગામમાં મ્હાનો નામનો ધગ્ગરો બાંધ્યો છે.

કહે છે સર્વને કે આપ કરો પ્યાર મુજ પર છે.

રસોઇનું નામ છે ખાલી પરંતુ બેદ અંદર છે.

ઘણી છે જીવતો ત્હોયે નહિ તેનો જરા ડર છે.

અરેરે હું બની હલકી! હવે તો મોત બહેતર છે !

માટે શેઠ, ગામમાં મ્હારી વાતો થાય તે કગતાં તો મહને રગ્ગ જ આપી
છોતે. આપને વળી બીજી ઘણી રસોઈઅણ મળી રહશે.

જગમોહન—હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? એમ શું હું ગામની વાતોથી ડરી
જવાનો હશે. અરે જાં એમ ડરી જાઉં તો પછી રાત્ર અહાહૂર શી રીતે થાઉં ?

ગપાટા ગામ લોકોને ગમે છે પરાયા કરવા

પડુંતું એ ગપાટાની નહિ તું રાખતી પગવા

ચતુરા ચતુરી જેવી ચલાવી ચિત આ હરવા

નિલાવી રાખજે પ્રીતિ જીગર માફં ખુશી કરવા

તું જો કહેતી હોય તો ત્હારા ધણીને પણ આપણી સાથે રાખું. પરંતુ નોકરી મૂકીને ચોલ્યા જવાની વાત તો નજ કરતી.

જવાનું નામ લેતાં તો જીગરમાં ઝાળ થાય છે.
નજરથી દુર થાતાં કાળજી મ્હારું કપાયે છે.
અદા ત્હારી નિહાળીને બુઢાપો દુર જાય છે.
સદા ચડતી જુવાની તુંજ થકી મૂજને જણાયે છે.

મેના— શેઠ મ્હારા, એ પીટયા પોપટને સાથે રાખવાની વાત તો કરશોજ મા.

અહિં એ હોય તે કગતાં રહે છે દુર એ સારું
કે જેથી આપણી પ્રીતિ રહે ઢંકાઇ એ સારું
પરંતુ આપની પુત્રી થકી ડગતી ફરું છું હું
રખેને જુએ સાથે એજ ખીકે ચરચરું છું હું

જગમેહન—જુએ તો બલે જુએ. ક્યાં આપણને થોડી એની ખીક છે ?
એ તો એમ કે જ્યાં સુધી વાત જાની રહે ત્યાં સુધી ઠીક છે. ને એમ જતાં
કોઇને ખબર પડશે તો પોપટને પડતો મૂકી મ્હારી સાથે પૂર્ણ કરી લેજો.
એ પણ એક આજકાલનો સુધારો છે.

મેના—મ્હારી પણ એજ ઇચ્છા છે કે આવાં જાનગપતીયાં રમવાં, તે કરતાં
પૂર્ણ કરી લેવાં એજ સારાં ગણાય.

જગમેહન—ધીરજના ફળ મીઠાં. સમજ ?

મેના—પરંતુ તમો પુરૂષોનો ભરસો શો ? આજ કહો છો કે આપણે
પૂર્ણ કરશું અને કાલે પાછા કરી જવ. એટલે હું રખડી જ પડું ના ?

જગમેહન—ત્યારે એમજ કહેના કે મ્હારા ઉપર ત્હને વિશ્વાસ નથી
આવતો ? હ્યો. કહેવું છે કેમ હવે ? આને શી રીતે ખાત્રી આપવી કે જેથી
મ્હારો વિશ્વાસ આવે ?

મેના—જો આપને ખાત્રી આપવી જ હોય તો તીજેરીની ચાવી
લાવો જોડે.

તુરતમાં ખબર પડશે કે તમારો ખ્યાર કેવો છે ?
તમારી બાવિ પત્નિમાં હવે વિશ્વાસ કેવો છે ?

જગમેહનદાસ—અસ કે ? એટલી જ વાત છે ના ! લે આ ચાવી. બોલ
કહેવું છે કેમ હવે ?

(૬૫)

ત્હારા થકી જો તારૂણી આ તિજોરી વ્હાલી નથી.
ત્રેમ કરવામાં મરદ આ કડક બંગાલી નથી.
મીલકત બધી ત્હારી થશે. મ્હારા મરણ પાછળ પ્રિયા
પણ એટલું કરજે વફાદારી નહિ તજતી ત્રિયા !

મેના—અરે કંઈ તમારાથી તો એવકા નહિ થાકે, મ્હારા ખાનગી ભરથાર ?

જગમોહન—અસ હું પણ એજ પ્રયત્નું છું મ્હારી મેના દિલ્લદાર. ચાલો હવે
રાત થયું જ વીતી જવા આવી છે માટે થોડો આરામ લઈએ.

(જગમોહન મેનાના ગળામાં હાથ નાંખીને જાય છે.
પાછળથી પોપટ પ્રવેશ કરે છે.

પોપટ— ઐરી મળી એવી કે જેના હુકમથી તરકર બન્યો.
પારકા ઘરમાં ઘુસીને ધાડ પાડુ હું બન્યો.
શેઠ પોદયા પલંગે સામે સુતા દેખાય છે.
પણ ક્યાં ગઈ મેના ? હવે તો જીવ આ ગભરાય છે.

રાંડ બઈરીની જાતનો વિશ્વાસ કરવો એ પણ ધારતી ભરેલું કામ છે,
એ આવી. (મેના પ્રવેશ કરે છે.) ઓહો આતો નોટોના બંડનના બંડન
ઉપાડતી ભાતી !

મેના—લે, બધાં સુઈ ગયાં છે. ગૂપ્ત્યુપ લઈને ન્હાસી જા. કોઈને ખબર ન
પડે એમ પસાર થઈ જા.

પોપટ—મેના મેના, આપણું તો દાગદરજ ભૂકકા થઈ જવાનું, પણ કોઈ
પકડી તો નહિ પાડે ?

મેના—માટે જ કહું છું કે જલદી ઘર ભેગો થઈ જા.

પોપટ—બને તું ?

મેના—મ્હારાથી હાથ તુરત તો ન જ અચાય કારણ કે અત્યારે જ
અદિથી ન્હાસી જઈને તો શેઠ મ્હારા જ ઉપર વહેમ ખાય.

પોપટ—ભગવાન, આવી ઉત્સાહ બઈરી તો ભરેભર મળજે, કે કોઈ દિવસ
કમાવાનો તકલીફ જ ન પડે. કીક ત્યારે મેના જઈને છું.

(પોપટ પસાર થાય છે)

મેના—હવે આજ, તિજોરી બંધ કરીને ચાલી ઓશીકે રાખી સુઈ જાઉં.

(મેના તિજોરી પાસે જાય છે)

કવિ વિદ્યાધર—આ શું ? મેનાબાઈ તિજોરીમાંથી કંઈ ધાપ તો નથી મારતાં
કે ? ભાવ પુરાવો હોય તો કોઈક દિવસ કામ આવશે. માટે નાછૂટ કેમેરાને પ્રથમ
તો અદિ જ અજમાવી લઉં ! (કેમેરાથી મેના તિજોરીમાં ચાલી ફેરવતી
હોય એ સ્થિતિમાં ફોટો પાડી કવિ વિદ્યાધર છુપાઈ જાય છે.)

(૬૬)

મેના—ખેડો પાગ. ભલે પછી સવારે શેઠ ચોદ હાથનું ઝોટ ચોદાળ.

(મેના જાય છે)

કવિ વિદ્યાધર—જરૂર, મેનાએ તિજેરી ઉપર હાથ માર્યો છે. ઘરડે ઘડપણ દશકમાં આંધળા થાય તે બધા બેવડુક આમ જ હુંટાય. ચાલો સવારે ભલે તાલ જામે. હવે તો જ્યારે, છુટા પાસેથી વિલાસીનીને પરણાવવાનું વચન લેવાશે ત્યાર પછી જ આ ફોટો શેઠને હવાલે થાશે. નહિ તો પછિમાને બદલે શેઠ હવા ખાશે, અને મેનાને દબાવીને તેની પાસેથી અરધાઅધ દિસો વસુ થાશે. આપણે તો આજે બંને હાથમાં લાડવા છે.

(કવિ વિદ્યાધર જાય છે)

પ્રવેશ ૮ મો.

મોહિની કોણ ?

સ્થળ—મોહિનીનું મકાન.

પાત્રો—મોહિની, શ્યામાકાંત, અનિલ. પાછળથી લલિતા અને મોહન.

મોહિની— કયો અહેસાન મુજ પર આપ સાહેબો અહિં આવ્યા.

અહા શી ખુશ નશીબી કે મહરબાં કદમ ફરમાવ્યા.

શ્યામાકાંત—જે અનિલ, આ અવની ઉપરનું ઇંદ્રભુવન મુલાકાતમ ગુલા-
બોનું નંદનવન. અને મધૂરાં બુદ્ધિલોથી કદલોલ કનું આનંદભૂવન.

ગુલ બદનના ગાલ નીરખી ગુલાબો શરમાય છે

કંઠના માધુર્ય આગળ કોયલો લજ્જાય છે

સૌંદર્યના ઉદ્યાનમાં આ પુષ્પ રોનકાર છે

લાખમાંથી એક સાચું રત્ન પાણીદાર છે.

અનિલ—શ્યામાકાંત, “ મૈત્રીમાં સંકોચને સ્થાન ન હોય ” એ સુત્ર
આજે હું ત્હારી પાસેથી શીખ્યો છું ત્હારી સાથે ફક્ત વેવાઇતો જ જે સંબંધ
રાખ્યો હોત, તો આ સ્થાનમાં આપણે પગ પથ મૂકી શકત નહિ.

સત્ય છે કે મિત્રતાથી મોકળાં મન થાય છે

મર્યાદા બુડી ત્યાગતાં સરખાપણું દેખાય છે

ખાનગી જીવન રહર્યો મિત્ર જાણે એકલો

જેથી કરીને લોકમાં પણ આખરૂં સચવા” છે.

શ્યામાકાંત—અરે ! આખરૂં અને ઈજ્જતનો ફાંકો રાખનારા સદગ્રહસ્થો,
પણ કયાં અહિંયાં નથી આવતા ?

(૬૭)

ખાનદાનીના ખબના કમક અહિયાં આથડે
ઉપદેશકો પણ આ સ્થળે ફરતા ધણાં નજરે પડે
દેશ ભકતો લીડરો, વારાંગનાના દર્શને
આવે વળી સત્યાગ્રહી જે દંભ નીતિનો કરે
છે દંભની દુનિયા જગતનો દંભથી વ્યવહાર છે
ન્યાય નીતિ પૂન્ય એ સહુ દભના હથીઆર છે

મોહિની—શ્રેષ્ઠ સાહેબ, આપનું કહેવું અચૂર અચૂર ખરું છે. જગત ઉપર
દંભ જેની ચીજ ન હોત તો કિરતારને દુનિયા ચલાવતી પણ ભારે થઇ પડત.
પરંતુ એ ફિલોસોફીને અત્યારે જવા દ્યો. અને દાસીને ફરમાવો કે
આપને માટે શું લાવું ?

શ્યામાકાંત—શું લાવું ?

લાવ બસ પ્યાલી શરાબે અર્કવાનીથી ભરી
દર્દની મીઠી ગઝલ કંઈ નાઝથી ગા સુંદરી

અનિલ—શ્યામાકાંત, વારાંગનાનો મુજરો કદાચ સંગીત અને કળાની
દ્રષ્ટિએ માંભગવામાં મ્હને વાંધો નથી પરંતુ શરાબ ! એ શ્વતાનીયતથી ભરેલી
બલાને તો હું હાથ પણ નહિ લગાડું.

માનવ જગતનો ધર્મ બોલે છે શરાબ આ
ન કરવાનાં જે કામ તે કરાવે શરાબ આ
શ્રીમંત ઈજ્જતદાર આનો કેફ જો કરશે
ગંદી ગટરમાં ફેંકશે તેને શરાબ આ.

મોહિની—શ્રીમાન, એ જીવન સંજીવની બુટ્ટીને જ્યાં સુધી આપે ચાખી
નથી ત્યાં સુધીજ આપ તેની નિદા કરશો. પરંતુ દિલ્લખરના હાથનો એક ભમ
આપના ઉદરમાં ગયો કે તુરત જ આપ તેની તારિક કરશો.

શ્યામાકાંત—હા અનિલ, મોહિની સાચું કહે છે.

ચાખ્યો નથી બસ ત્યાં સુધી તું દારૂને ધિક્કારશે
ચાખ્યા પછી તું પીપ આખું પેટમાં પહરાવશે

અનિલ—ખેર હું ત્હારી સાથે વાદ વિવાદમાં ઉતરવા નથી માગતો.
પરંતુ એવીજનો કૃપા કરીને મ્હને આગ્રહ નહિ કરતો.

શ્યામાકાંત—મલે, ત્હારું દિલ્લ દુખાય તો મ્હારો પણ એટલો બધો આગ્રહ
નથી. છતાં શરબત લેવામાં તો વાંધો નથી ના ?

અનિલ—હા, શરબત લઈશ.

શ્યામાકાન્ત:—

ભલે તો શરખતે અંગુરથી દિલ તાજગી પામે
અને ઓ દિલરૂખા ગા ચીજ એવી કે મન જામે.

ગા થ ન

મોહિની:—

દોરે શરાખ નાજનીં ચલતા રહા અલગ અલગ
પ્યાલે શરાખ શરખતે મલતા રહા અલગ અલગ
—દોરે૦

જો હય મરીઝ ધરકકા ઉસકી હવા અગલ અલગ
દિલમેં તુફાન હુસ્નકા ઉસકી હવા અલગ અલગ
—દોરે૦

ઝુલ્ફેસેં ખાત કર ચુકા દિલકા સુનાઓ
હાલ ક્યાં ?
ઉસને કહા મય ક્યાં કહું ? રખતે હય વો
અલગ અલગ૦

(શરખતમાં મેળવેલા શરાખથી અનિલ ચક્રચુર અને છે.)

અનિલ—વ.....વ.....વા...હ...ભ.....ઈ.....ક.ક...માલ !
દ.....દો.....ઓ.....રે.....શ.....શ.....રા...અ.....ખ...શ્યામાકાન્ત,
આ દીલખરે તો કમાલ કરી. લ...લા.....વ...પ્યા...રી...શરખત ભા...વ.

મોહિની—હ્યો શ્રીમાન.

પીયો પ્યાલી ઉપર પ્યાલી, અનેરો રંગ ખતલાવો.

અનિલ—ભૂલાવ્યું બાન ઓ માશુક મ્હારી બાળુમાં આવો.

શ્યામાકાન્ત—મોહિની હવે સાવધ થા. ચીડીયાં આપાદ જળમાં ફસાઈ ગઈ છે. શરખતમાં મેળવેલા શરાખની અસર પૂરેપૂરી થઈ ગઈ છે.

મોહિની—(સ્વગત) મિત્ર દોડી નર રાક્ષસ, ત્હારા પાપની પશુ હવે અવધી આવી રહી છે. (પ્રકટ) જનાન આપ બેઠકિર રહો હમણાં જ એના ખીસાં સાફ થઈ જશે. (અનિલને) વહાલા ચાલો. સામેના જ રૂમમાં આપને માટે અયશ-આરામની ગેઠવણ થઈ છે.

અનિલ—(જતાં જતાં) દ...દો...રે...શ...રા...ખ...ન...ન...ના...જ
...નીં (ગાતો ગાતો મોહિની સાથે જાય છે)

શ્યામાકાન્ત—અનિલ એકદમ નૂશામાં ચક્રચુર છે, જે માણસ જીંદગીમાં શરાખને હાથ પશુ ન લગાડે તે આજે કેટલી બરપુર છે, આજ સ્થિતિમાં તેને અહિંયા છોડી, મ્હારે હવે જલ્દી તેને ઘેર પહોંચવું પડશે, કારણ કે:—

(૬૯)

રંભા સમી રમણી રમા મુજ આંખમાં ખૂંચી રહી
ખીલેલા પુલની મળ ખસ માણી બાકી રહી.

અરે પણ આજે મારું હૃદય રમાને માટે આટલું તલપાપડ કેમ થાય છે ? શું
રમાથી રજની ઓછી સ્વરૂપવાન ગણાય છે ?

ગુલાબો છે એ અને બને પુરાં વિકસેલ છે
એક છે તાજું ખીલેલું અન્ય અર્ધ ખીલેલ છે
આજ એ બન્ને ગુલાબોની મળ માણીશ હું
જાળ એવી છે કે બન્ને છટકવાં મુશ્કેલ છે.

માટે ચાલ જલદી જાઉં. અનિલની ગેરહાજરીમાં રજની, અગર
તો રમા એ બેમાંથી એકાદનો ભોક્તા થાઉં.

લલિતા—સભુગ! શ્યામાકાન્ત. ક્યાં જાય છે ? અરે ઓ નર રાક્ષસ !
ત્હારી પોતાની પુત્રી સમી પુત્રવધુ ઉપરજ કુદ્રષ્ટિ કરવા તૈયાર થાય છે ?

• શ્યામાકાન્ત—કોણ લલિતા ? તું વળી પછી મરવા માટે અહિં આવી ?

લલિતા—હા, શ્યામાકાન્ત. જીંદગીનો હિસાબ ચોકખો કરી લેવા માટેજ
મેહિનીએ મ્હને અહિંયા બોલાવી છે.

શ્યામાકાન્ત—એટલે ? શું એ વેશ્યા પણ મ્હારી સાથે દગો રમે છે ?

(મેહિની એકલી પ્રવેશ કરે છે.)

મેહિની—અરે ઓ નીચ કાન્સ્યાની, ત્હારા પાપનો હિસાબ લેવા ત્હારા
દુશ્મનો ત્હારી પાછળ કાળ થઇને લમે છે.

(મોહન પ્રવેશ કરે છે.)

મોહન—અને ત્હારો જાન લેવા માટે આ મોહન પણ હવે મોતનો હલ્લો
દાવ રમે છે !

શ્યામાકાન્ત—સમજ્યો ! તમે સર્વેએ મળીને મ્હને ફસાવવાની જાળ
ગોઠવી છે ! પરંતુ આ શ્યામાકાન્ત એમ ત્હમોથી ડરવાનો નથી. મ્હારી સાથે
દગો રમનારી નીચ રંડા, લે આ ત્હારી બેઇમાનીનો બદલો.

(મેહિની ઉપર પીસ્તે ત્ર છોડે છે મેહિની ધ્રુવાય છે. શ્યામાકાન્ત ન્હાસી જાય છે)

મેહિની—હાય ! ઓહ ! પાછળ પડો. એ શયતાન છટકી ગયો !

(શ્યામાકાન્તની પાછળ મોહન પણ જાય છે.)

લલિતા—ખામ, ઝખમ જીવલેલુ તો નથી થયો ? અરે આ શું ? આ
હાથ ઉપર લાખું છે ? કોણ ? મ્હારી પુત્રી ? હાથ ! બેટા, શું ત્હારી આ
ફશા ?

મેહિની—ઓ મા ! મ્હને જતા દે ! મ્હારો જીવ ઉડો ઉતરતો જાય છે !

• (લલિતા મોહનની ટેકા આપી અંદર લઇ જાય છે.)

લલિતા—પાપના કીચડમાં ખૂંચી ગએલા શ્યામાકાન્ત ! તું આજે ત્હારી
પુત્રીનુંજ ખુન કરવા તૈયાર થયો ! !

(બંને જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ મો.

જેમાં શ્યામાકાંત બચી જાય છે.

સ્થળ—જેલખાનું. (ત્યાર બાદ અનિલનું મકાન.)

પાત્રો—અરવિન્દ, (અને તેની સ્વપ્ન સૃષ્ટીમાં દેખાતાં રજની તથા શ્યામાકાંત.), પાછળથી મોહન, તથા અનિલ.

[ગયા પ્રવેશમાં મોહીની શ્યામાકાંતની પીરતોલથી ધવાય છે. તેને લક્ષિતા લઈ ગયા બાદ મોહીનીના મકાનવાળો પડદો ઉઘાડાય છે અને સાથે જ ત્યાં પડેલું ફરનીચર (સોફા વિગેરે) પણ સામસામેની સાઇડમાં ખેંચી લેવાય છે.

પડદો ઉપડતાં જ ફેદખાનાની દેખાવ નજરે પડે છે, જેમાં અરવિન્દ લમણે હાથ દઈ નશીબ ઉપર વિચાર કરતો ગાતો જણાય છે.]

ગા થ ન

અરવિન્દ:— ગતિ છે કર્મની ન્યારી
જતો જ્યાં માનવી દારી—ગતિ૦
હતો શ્રીમંત જે આજે
બને છે કાલ લિખારી—ગતિ૦

—(સાખી)—

જે સત્ય પથ પળનાર તે જન જગતમાં દુખિયો અરે !
જતાં બચાવા મિત્રને તે હાય અહિં દોષિત હરે !
પરમાર્થનો બદલો, સખ શું જેલ ફેરી સાંપડે ?
કરતાં લલાઇ બાંધી, ભગવાન ! બીંતિ કાં નડે ?

વિના અપલક્ષણે એકેકે
ગણાયો ચોર વ્યભીચારી—ગતિ૦
ન દીધું પાપમાં પગલું
છતાં આવી દશા મ્હારી—મતિ૦

કર્મને આધીન માનવ, જગતમાં સુખ દુઃખ સહે
ચાહે કરે પરમાર્થ ચાહે સ્વાર્થમાં હરદમ રહે.
લેખ જે વિધીએ લખ્યા (તે) ભૂંસ્યા નહિ ભૂમાય છે
આજે નહિ તો કાલ અંતે સત્યનો જય થાય છે.

કાણુ જાણતું હતું કે અનિલ એકના જ પૈસા લઇને મારી સાથે રજનીને મળવા આવશે ? કાને ખબર હતી કે તીજેરીમાં રાખેલા એ નાણાં ચુમ થશે ? અને છતાં એજ અજબ વાત છે કે પરાયે ઘેર, પરાઇ તીજેરીમાં મૂકેલી અનામત એકાએક ચોરાઇ ગઇ ! અનિલ બિચારો ગભરાયો, એને બચાવી

લેવા માટે મહારાજ પિતાની મીલકતમાંથી મેં તેટલાજ પૃષ્ઠસા ચોરવાનું સાહસ કર્યું. છતાં પાપ છાનું ન જ રહ્યું મારા એ સિખ્યાંતવાદી પિતાએ મને ચોર ઠરાવ્યો. અનિલ બિચારો ગભરાટમાં ચુપજ રહ્યો. અને એના જ ખાતર હું અત્યારે આ સ્થિતિ બોગવી રહ્યો છું. છતાં આ જેલની દિવાલ અને આ લોહ શૃંગલાથી મને જરાયે શોક નથી. મને ફિકર છે માત્ર રજનીની ' એ બિચારી મહારા વિયોગે તરફડી રહી હશે. સંજોગવશાત, સર્વેએ મને દોષિત ગણ્યો હશે. છતાં મારી પ્રિયતમાની નજરમાં તો મારા વિશે શંકા પણ નહિ હશે. શંકા કેમ હોય ? આત્મા આત્માને ઝોળખે છે ને ! હૃદય હૃદયને પીછાણે છે ને ? ત્યાં હું દોષિત હોઉં એમ રજની માને જ શી રીતે ? રજની ! બહાવી ! આ બે વરસની સગ્ગમાંથી છુટીશ ત્યારે જ દિલ ખોલીને વાત કરીશ; ત્યારે જ તને તેમજ ત્હારા પિતાશ્રીને ખાત્રી કરી આપીશ કે, હું પાપી નથી. પ્રિયા ! ત્યાંસુધી તું મહારી રાહ જોજે. મીઠી ! ત્યાંસુધી ત્હારા દર્શનના મધુર સ્વપ્નોથી આ જેલના દુઃખી દિવસોને સુખમય કરજે. અંધારી ઓરડીની બહાર જગત ઉપર રાત્રિ પડી ચુકી હોય એમ જણાય છે. ચાલ હવે સુષ્ઠ જાઉં મહારી પણ આંખો ઘેરાય છે.

(અરવિન્દ ફાટેલી કામળીને સરખી કરી જમીન ઉપર સુષ્ઠ જાય છે. અરધી કામળી પાથરી છે અને અરધી ઝોઢી છે. થોડીજ મીનીટમાં અરવિન્દ નિદ્રાવશ થઇ સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં જઇ ગયે છે, કેદખાનાની દિવાલનો પડદો ફાટે છે. તેની પાછળ ઝીણી સફેદ જળીવાળો પડદો આવેલો છે, જેમાંથી પાછળનું આખું દ્રશ્ય પ્રેક્ષકો જોઇ શકે છે. પાછળના દ્રશ્યમાં રજની બહારની જેવી ગભરાતી પ્રવેશ કરે છે.)

રજની—દુર થા નરાધમ ! દુનિયાએ મને જે રી સાથે પરણાવી છે, તેને પણ જો તામે ન થઇ તો તું કંઈ વિસાતમાં ?

શ્યામાકાંત—હું કંઈ વિસાતમાં ? રજની, આ શ્યામાકાંતે અનેક સાધી ઝોના ગર્વન ગાળો નાંખ્યા છે. એ તો અનિલ માયજો, કે રહારી એવી ધમકી રી કરી ગયો. પરંતુ આ શ્યામાકાંત આવેલી તક કદાપિ પણ નહિ જ ગુમાવે.

રજની—એટલે શું અનિલ કુખાર અત્યારે અહિંના નહિ આવે? રમા પણ રમેશને મળવા ગઈ. અને હું એકલી જ ઘરમાં રહી. તેનો તું લાભ લેવા માગે છે ?

શ્યામાકાંત—હા. અનિલ શગળ અને સુંદરીમાં મશગુલ થઇ મોહિની વેશ્યાને ત્યાં મોજ કરતો હશે, રમેશ રમાને જગલમાં ફેરવતો હશે. બાકી રહ્યા આપણે બે. સુંદરી શા માટે આપણે પણ એવો જ આનંદ ન લૂંટીએ ?

રજની—આગ લાગો, ત્હારા એ આનંદમાં! અરે એ નરાધમ શયતાન !

(૭૨)

વિષય વિષ્ટા ચાટનારા કુતરા તું દુર થા
બેવફા શયતાન તું છે મિત્રદ્રોહી દુર થા.
અબળા નથી નાદાન આ, છે નાગિણી
વિષથી ભરી

છંછેડતાં તુજ નાશ છે. માટે કહું છું દુર થા.

શ્યામાકાંત—રજની, રજની! તું નાગિણી નહીં પરંતુ પ્રેમાંમૃત પાનારી
યક્ષિણી છે.

તું નથી વિષથી ભરી કિંતુ સુધામય સુંદરી
તુજ અધરમાં અમૃત ભર્યું વળી દેહ પશુ
અમૃત ભરી

સર્વાંગ સુંદરતા સુધા રસથી રહી છે નીતરી
ગાલ લાલ ગુલાબ સમ, શી ખાલની શોભા ધરી !

અરવિન્દ-(સ્વપ્નમાં) ઓ દુષ્ટ ! તારો દી' કેમ ઉઠ્યો છે ? પર સ્ત્રી
પર કુદ્રિષ્ટ કરનાર નર રાક્ષસ, ખ્યાલ તો કરકે તારો ઇશ્વર પશુ આજે તારા
ઉપર રૂઠ્યો છે ?

રજની— અમૃતભર્યા આ અધર પર અધિકાર છે અરવિન્દનો.
જે દેહને સુંદર કહે તે દેહ છે અરવિન્દનો.
લગ્નથી કે જોરથી નહિ અવરની થાનાર છું
આ દેહ ને આત્મા ઉપર એક પ્યાર છે અરવિન્દનો.

શ્યામાકાંત— અરવિન્દને મહાનાર, તું નિજ નાથથી થઈ બેવફા
ભરથાર નિજ તરછેડતાં તું ધર્મથી થઈ બેવફા
લગ્ન જોનાથી ક્યું તેનીજ તું સામે થઈ
જ્યાં અનિલ અવગણના કરી કે પાપની ભોક્તા થઈ
તો એક ક્ષણ પાપ તો જ્ઞાને હવે અચકાય છે ?
બસ આવ મુજને ભેટ પ્યારી પાપનો જય થાય છે

રજની— પાપનો કીડો સદા તું પાપમાં કુળ્યો રહે
શ્રાપ છે મહારો સદા તું પાપમાં કુળ્યો રહે
પરિતાપ વધતાં પાપનો, તું જ બદનમાં કીડા પડે
દુર્ગંધ એવી છુટશે કે લાશ રસ્તામાં સડે.

શ્યામાકાંત— શ્રાપની ધમકી નથી ગણતો જરાએ આજ હું
પાપની પરવા નથી શયતાનનો શીરતાજ છું
સમય આજે સાંપડ્યો મરતાં સુધી મુકું નહિ
તક હાથ આવેલી હવે કાલાન્તરે મુકું નહિ
છટકી થકે નહિ સુંદરી તું કહે ક્યાં જનાર છે ?
છે આખરી પાસો હવે આ પાર કે ઓ પાર છે

રજની—ઓ પ્રભુ ! આ શયતાન હાય ધોખને મ્હારી પાછળ પડ્યો છે.
ઓ નાથ ! મ્હને બચાવો.

(એકદમ અંધારું અને પુર્વવત જોલનું દ્રશ્ય દેખાય છે)

અરવિન્દ—સખુર કર સ્યામાકાન્ત ! આ અરવિન્દ ત્હારો કાળ થઇને આવે છે.

(એકાએક જાગ્રત થાય છે. સ્વપ્નું અદ્રશ્ય થતાં જોલની દિવાલો હતી

તેમની તેમ દેખાય છે)

લોહ કેરી શુંખલા એક પલકમાં થા દુર તું,
બાલી ધરી લે ધીર ! એ બદમાશની મગદુર શું ?
આ તુટી બેડી અને સળિયા તણા દુકડા થયા;
બસ આ હવે આવ્યો સમજ, સંત્રો બધા ઉંઘી ગયા.

(અરવિન્દ જોલ તોડીને જોલરની પીરતોલ ઉઠાવી લઈ ન્હાસે છે;

અને દ્રશ્ય પરિવર્તન થાય છે)

(જોલનો સીન દ્રાન્દ્ર થઇને અનિલના મકાનનો સીન દેખાય છે. રજની ન્હાસતી ફરે છે. તેની પાછળ સ્યામાકાન્ત પકડવા ધસે છે. મકાનનું ફરનીચર અવ્યવસ્થિત ખુરશી, ફલાવર વાઝ વિગેરે ફેંકીને પોતાનો બચાવ કરતી રજની, ઘણા પ્રયત્નને અંતે થાકી સ્યામાકાન્તના પગમાં ફસાય છે.)

મોહન—ખબરદાર ! મિત્રની ગરદન ઉપર છુરી ફેરવનાર શયતાન, એ નિરાધાર અજાણને મુકીને આ મર્દની સામે આવ ! આજ સુધી તું ઘણા પ્રપંચો રમ્યો છે હવે એકાદ દાવ મ્હારી સામે પણ અજમાવ.

સ્યામાકાન્ત—કાણ મોહન. મ્હારા દુકડા ખાનારો બીખારી તે શું મ્હારી સામે આટલી કરે છે ભવારી ?

તાકાત શી છે અજાણી, કે સિંહને હાકલ કરે ?
મગતરાના બાર શા કે સર્પ સામે આથડે ?
સુર્યની સામે થવા દીપક તણી હિંમત નથી
મેરૂથી ટકકર ઝીલવાની પહાડની હિંમત નથી.

મોહન— સિંહ કેરા સ્વાંગમાં તું શ્વાનનો અવતાર છે
પાપથી તુંજ દાંત તુટ્યા સર્પ તું લાચાર છે
સુર્ય કેરો ગ્રામ, આજે રાહુથી ચાનાર છે
મેરૂ ગીરીવર તોડવા મોહન હવે તર્ક્યાર છે.

સ્યામાકાન્ત—મોહન વિચાર કર, કે તું એક વખતનો મ્હારો તાબેદાર છે.
હું ત્હારો શેઠ, તેની સામે થવામાં માલ નથી.

મોહન—તું શેઠ હતો ત્યારે ! અત્યારે તો શકથી પણ નાલાયક છે. માટે ગુપ્ત ચુપ ચાલ્યો જ ત્હાગથી દુબાર્ધ જાય એટલો આ મોહન પણ હવે કંગાલ નથી.

શ્યામાકાંત—આ તું નથી બોલતો પરંતુ ત્હારો કાગ તને બોલાવે છે.

મોહન—અને ત્હાગં આ કાળા કામો પણ એજ બતાવે છે કે આ કાર્યો તું નથી કરતો પરંતુ તારૂં મોત ત્હારી બુધ્ધિને ભભાવે છે.

શ્યામાકાંત—મોહન ! મોહન ! મ્હારા કાર્યની વચ્ચે આવીશ તો જનથી બધુંશ.

મોહન—પરવા નહિ ! એક નિરાધાર અજાણને બચાવતાં જે માણે મોત થશે, તો પણ એક નારી હૃદયના આશીર્વાદથી પ્રભુના દરબારમાં પણ શાંતિ લઇશ.

શ્યામાકાંત—એમ ! તો જ્યારે મરવાની ઇચ્છા કરીને આવ્યો છે તો થઇ જા તઈયાર.

(બંને મારામારી કરવા તઈયાર થાય છે. ત્યાં અરવિન્દ પ્રવેશ કરે છે.)

અરવિન્દ—સખુર ! આ શી છે તકરાર ? રજની આ બધો શા માટે થાય છે શોરશ્વાર ?

રજની—ઓ વ્હાલા તમે આવ્યા ? બદમાશ શ્યામાકાંત મ્હારી લાજ લુટવા આવ્યો છે. આ બિચારો મારી મદદે આવ્યો તો તેનું પણ ખૂન કરવા એ બદમાસે હાથ ઊઠાવ્યો છે.

અરવિન્દ—શ્યામાકાંત, આનંદાનીના લિખાસમાં આટલી શયતાની ! અદસ્ત્યા મ્હની બીતરમાં આવી બેઠમાની ?

શ્યામાકાંત—હવે તો એકમાંથી બે થયા કેમ ? પરંતુ શીકર નહિ. આવી જાવ બંનેને હંફાવવાની મ્હારામાં તાકાત છે.

અરવિન્દ—બેવકુફના સરદાર, જે માણસે જેલ તોડી હશે તે શું ત્હારા જેવા એક ફૂતરાના લસવાથી ડરવાનો હતો ? ચાલ નામદં દિયકારા ! ત્હારામાં કેટલી તાકાત છે તેજ આજે હું જાણુવા માંગું છું. જો ! આ દેવીને કાન પકડીને પગે લાગ. નહિ તો આ કાળમૂખી ત્હારી બોપરીની આરપાર ઉતરી ગઇ એ નક્કી માનજો. ચલાવ ! જલદી ! બોલ : “ માતા ! મને ક્ષમા કર. ”

શ્યામાકાંત—(ધડબડો થરથરતો પરાણે, હાંત કંચ કચાવતો રજનીને પગે પડે છે.)

શ્યામાકાંત— માતા મ્હને ક્ષમા કર.

અરવિન્દ—કાન પકડ !

(શ્યામાકાંત કાન પકડે છે.)

(૭૫)

અરવિન્દ—હં એમ. જો હવે જરા પણુ હસ્યો કે ચસ્યો છે તો મૂઓ સમ
જજો. (મોહનને,) ચાલ દોરત, હવે તું પણુ છુટયો છે. (રજનીને) રજની, બોલ હવે...

રજની—અરવિન્દ, મહેને અહિંથી લઈ જવ. હું પછીથી બધી હકીકત
જણાવીશ. ઓ ! બહાલા મારો જીવ અત્રે જોખમમાં છે.

મોહન—બહેન ગભરાશો નહિ. તમો બંને મારેત્યાં ચાલો. હું તમોને ઉની
આંચ પણુ નહિ આવવા દઉં.

અરવિન્દ—વારૂ તો ચાલો.

મોહન—તમારી પીસ્તોલ મને આપો.

(મોહન, રજની, અને અરવિન્દ જાય છે ત્યાં અનિલ દારૂના ઘેનમાં પ્રવેશ કરે છે.

અનિલ—દ...ઓ...ઓ...રે...શ...શ...શ...રા...રા...ખ...ના...જ....
ની...ચ...લ...તા...ર...હા...અ...લગ...અ...લ...ગ...(લથડીયાં ખાય છે.)

શ્યામાકાંત—અનિલ, રજની ન્હાસી જાય છે.

અનિલ—તો...જ...જ...જ...વા...રે.

શ્યામાકાંત—જવા તે કેમ દેવાય ? પીસ્તોલ કાઢ.

અનિલ—પી...સ્તોલ...?...પી...પી...પીવાઇ...ગઇ ?

શ્યામાકાંત—તદન ચટ ! (શ્યામાકાંત અનિલના ખીસામાંથી પીસ્તોલ કાઢે
તે પહેલાં તો—)

મોહન—લેતો જ !

(મોહને કરેલો ધા શ્યામાકાંતને બદલે અનિલને વાગે છે)

રજની—હાય ! અનિલનું ખૂન !

મોહન—ચૂપ ! ન્હાસો નહિ તો પોલીસ પાછળ પડશે.

(અનિલ ધાયલ થઇને પડે છે. અને શ્યામાકાંત તેને ઝીલી લેવા જાય છે
ત્યાં મોહન, રજની અને અરવિન્દ ન્હાસી જતા જણાય છે.)

મોહન—(જતો જતો) શયતાન ! તું આજે મારા હાથમાંથી પણુ
છટકી જાય છે ! !

(મોહન, શ્યામાકાંત સામે મુઠી ઉગામતો અને શ્યામાકાંત હાથ ધસતો દેખાય છે
પડેલા પડે છે. બીજો અંક સમાપ્ત.

(૮૦મો.)

(૭૬)

અંક ત્રીજો

પ્રવેશ ૧ લો

ખોદે તે પડે

સ્થાન—ભેદી વિષ્ણવ મંડળનું મકાન.

પાત્રો—રજની, અરવિંદ અને મોહન.

ગા થ ન

રજની:—

જીવનને જાણનારાઓ જીવનનો રાહ બતલાવે
ભૂલી છું કે જની ગણિત મૂળે એ કાઈ સમજાવે
હૃદય આ એકને ચાહે, છતાં અધિકાર ખીજનો
વિના અધિકાર થી રીતે કરું છું પ્યારનો દાવો?
જગતની છે જુદી નીતિ, હૃદયની છે જુદી રીતિ,
જગતને હૃદયની વચ્ચે, ફરકના આંક સરખાવો.

અરવિંદ—કેમ રજની, આ વિચારમાં આટલી બધી ગુંથામ્મ ગમ્મ છે ?

રજની—અર, બહાણા, હું એજ વિચાર કરું છું કે કિસ્મતે આખરે મૂળે
ક્યાં ફેંકી ? ત્હને હૃદયથી વરી ચુકેલી બાળા, જ્યારે ખીજની સાથે પરણી છે
એમ ત્હેં સાંભળ્યું હશે ત્યારે તો મ્હારા ઉપર ત્હારા ક્રોધનો પાર પણ નહિ
રહ્યો હોય, ખરું ના ?

અરવિંદ—અને જેને તેં હૃદય અરણ્યું તે જ્યારે ચોર કરીને જોશમાં
ગયો ત્યારે ત્હને પણ તેના ઉપર તિરસ્કારનો પાર રહ્યો નહિ હોય એ પણ
ખરું ના ?

રજની—મ્હારા હૃદયને તો ખાત્રીજ હતી કે મ્હારો અરવિંદ કદાપિ પણ
દોષિત ન જ હોય.

અરવિંદ—એવી જ રીતે મ્હારી પણ ખાત્રી હતી કે મ્હારી અનેલી રજની
કાલંતરે પણ અન્યતી નહિ જ થાય.

રજની—ઓ બહાણા આટલો વિશ્વાસ !.....

(ભેટવા જાય છે તેને અટકાવતાં)

અરવિંદ—રજની, નજીક ન આવતી ! સંયમથી બાંધેલી આપણી વચ્ચે
જે દિવાલો છે તેને તોડી ન નાંખતી ?

રજની—એટલે ?

(૭૭)

અરવિન્દ—જ્યાં સુધી, માતા પિતાની મેં આજ્ઞા નથી લીધી ત્યાં સુધી, હવે તને સ્પર્શ કરવાનો મ્હને અધિકાર નથી, રજની. બલે તું હૃદયથી મ્હને જ મ્હાય છે. દેહથી પવિત્ર પણ રહી છે, છતાં અનિલ સાથે ત્હારા લગ્ન સંસ્કાર થયેલા છે. એ સંસ્કાર જ્યાં સુધી બુપાશે નહિ ત્યાં સુધી ત્હારે અને મારે કડક સંયમને આધિન રહેવું પડશે.

રજની—પરંતુ હવે એ કંઈ ભૂમી તો થેંડા શકાય તેમ છે, અરવિન્દ ! મીઠા ! એવી સંસ્કારની શીશોસોશીને ડહોળવી રહેવા દે. એના પરાણે થએલા લગ્નના બંધનોને તો મેં ક્યારના ફગાવી દીધા છે.

અરવિન્દ—ત્હા ! હૃદયથી તું માની લે છે કે તેં ફગાવી દીધા છે પરંતુ દુનિયાને આપણે તે બતાવી આપવું પડશે.

રજની—અને અનિલને તિરસ્કાર કરી તે મ્હેં બતાવી પણ દીધું છે.

અરવિન્દ—હા, તેં ત્હારી ફરજ બજાવી હશે છતાં મ્હારે મારી ફરજ બજાવવી હજી બાકી છે. ત્હારાં એક વખત અનિલ સાથે દેહ લગ્ન થએલાં છે, એટલે આત્માના આ પૂનર્લગ્ન કરવા માટે મ્હારે મારા પિતાશ્રીની રજા લેવી પડશે.

રજની—અને જો પિતાશ્રી રજા નહિ આપે તો ?

અરવિન્દ—તો પછી આપણે આપણા મનના માલેક છીએ. પરંતુ સંમત તો લેવી જ પડે.

રજની—ત્યાં સુધી, તું મ્હને ટળવળાવીશ એમ !

(નિશ્વાસ નાંખે છે)

અરવિન્દ—રજની શા માટે ઉઘાસ થાય છે હું ખાતરી આપું છું કે પિતાશ્રી તો શું પરંતુ ખુદ અનિલ પણ આપણા દપતિ જાનને અભિનંદન આપશે.

રજની—તદન અશક્ય !

અરવિન્દ—અશક્ય નહિ, રજની મ્હાન આત્માનો એ અવાજ છે.

(મોહન પ્રવેશ કરે છે)

મોહન—અરવિન્દભાઈ, તમે અદિત્યી ન્હાસી જાવ. પોલીસ તમારી શોધમાં છે. કોઈકે સેમને અ ભોંયરતો પનો આપી દીધો છે. માટે હવે ત્યાં જ કદાચ તેઓ અદિત્ય આવશે. જાવ આ ન્હાતી બહારી વાટે ન્હાસો નહિ તો.

અરવિન્દ—ભાઈ, હવે રજનીની તું સંભાળ રાખજે. હું જઈ છું. પાછો મળીશ પ્રભૂ અચાવશે તો.

(અરવિન્દ જાય છે)

(૭૮)

રજની—હોડ સુધી આગેલું અમ્રન વિધાતાએ દોળી નાંખ્યું. હાય...
અભાગી...રજની ! (રજની રડે છે.)

મોહન—બહેન, આમ નિરાશ ન બનો. સ્વસ્થ થાવ, જુઓ બહાર પેલીન
તો પગરવ સંભળાય છે, મારે આ પથર પાછળ થઇને તમારી કોટડીમાં
ચાદ્યા જાવ.

(રજની જાય છે અને શ્યામાકાંત સાથે પોલીસ તથા ઇન્સપેક્ટર આવે છે.)

શ્યામાકાંત—આ જ એ ભોંયડું છે કે જેમાં બળવાખોરો છુપાઇ રહે છે.
અનિલ કુમારનું ખુન કરીને એ લોકો આ તરફજ આવેલ હતા.

ઇન્સપેક્ટર—યહાં પર તો કોઇ નહિ હય ! યે તો સાગ ખાલી હય !

શ્યામાકાંત—ક્યાંક નહાસી ગયા હોય એમ લાગે છે !

ઇન્સપેક્ટર—તુમ એવકુફ તો નહિ હય. યહાં પથર કી સઘ વો લોમ
કયા સર ફોડેગા ? યહાં પર છુપાનેકા જગાહ બી કીધર હય. ચલો ઇસને ખાલી
હલાક કીયા ઔર કયા ?

(ઇન્સપેક્ટર તથા પોલીસો જાય છે.)

શ્યામાકાંત—(પોલીસ વિગેરેના ગયા બાદ) મહેં મ્હરી રંગી આંખોએ
અહિંયા આવતાં એમને બાળેલાં, છનાં કયાં છુપાઇ ગયા હશે ?

(મોહન પ્રગટ થઇને પાછળથી)

મોહન—બીડ ! બાયલા ! આ સ્થાનમાં આજે તું અરાખર ફસાયો છે.

(સીટી મારે છે, એટલે દશ ખુરખાવાળા બાલા સહિત હાજર થાય છે.)

જાવ આ બદમાસને કોટડીમાં લઇ જાવ.

શ્યામાકાંત—આતો ફસાવવા જતાં હુંજ ફસાયો !

મોહન—એવકુફના સરદાર જે ખાડો ખોદે તેજ તેમાં પડે છે.

(ખુરખાવાળાઓ શ્યામાકાંતને એક બાળુ લઇ જાય છે, મોહન બીજી બાળુ જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જે

આખરી બળિદાન

સ્થળ નીતિસેનનું દિવાનખાતું.

પાત્રો—નીતિસેન, અરવિન્દ, મોહન.

નીતિસેન—

આયુષ્યની સાચી કમાણી જગતમાં કર્તવ્ય છે.

ન્યાય ને નીતિ તણાં સિધ્ધાંત જેના બળ્ય છે.

ફજ્ ખાતર માનવી જે પ્રાણ ન્યો છાવર કરે.

પુત્રને પણ ન્યાય ખાતર મોતની સામે ધરે.

પિતા માતા પુત્ર બન્ધુ કાઢને ઢોડે નહિ.

ધન્ય છે એ વિર નર જે ફર્જ નિજ તોડે નહિ.

ફક્ત એકજ ન્યાયના સિધ્ધાંતની ખાતર મ્હારે સગા પુત્રને જોલના દરવા જામાં પણ ધકેલવો પડ્યો. દુનિયા કહે છે કે હું મ્હારા પુત્ર તરફ કુર બન્યો છું. મ્હારું હૃદય કહે છે કે જ્યારે અરવિન્દે ચોરી કરીજ છે તો શા માટે તેને સજા ન થાય ? કાચદો ક્ષમા ન આપે તો મ્હારાથી એવી ખોટી ક્ષમા શા માટે અપાય ? છતાં આજે છ છ માસ બાદ પુત્ર સ્નેહ જાગ્રત થાય છે, જાણે અરવિન્દ નિર્દોષ ન હોય એવો અંતર્નાદ સંભળાય છે ભગવાન ! શું તું આજે આ વૃદ્ધના વાત્સલ્યની તેમજ કર્તવ્ય પાલનની કસોટી તો નથી કરતો ? આટલા સમય બાદ અરવિન્દને જાણે અન્યાય થયો હોય એવા બહુકારા કેમ વાગતા હશે ? શું મ્હારો પુત્ર નિર્દોષ હશે ? એ નિર્દોષ શાનો ? એતો એ કખો ગુન્હેગાર છે ચોર તો શું પરંતુ ચોરનો પણ સરદાર છે.

જે સર્વ નોટો એક સાથે ગુચ થઈતી તે વખત,
તે કષ્ટ રીતે ગર્ભ એન્કમાં જે જોઈતી મ્હેં તે વખત;
ચાની તીજેરીની હતી અરવિન્દ પાસે તે વખત,
નકકી ગધ ચોરાઈ અરવિન્દ હાથથી ખસતે વખત.

(અરવિન્દ પ્રવેશ કરે છે.)

અરવિન્દ—આપુ. આપુ. મ્હારી લુગની હું ક્ષમા ચાહું છું, તે છતાં મ્હારા ખુલાસો સાંભળી લ્યો. એ નોટો મ્હેંજ લીધી હતી. પરંતુ મ્હારા પોતાના માટે નહિ, મ્હારા મિત્ર અનિલને આશ્રિતમાંથી બચાવવા માટે

નીતિસેન—તું અહિં ક્યાંથી ? જેલ તોડીને તો નથી આવ્યો ?

અરવિન્દ—જેલ તોડીનેજ આવ્યો છું પિતાજી આપને મ્હારી નિર્દોષતાનો ખુલાસો કરવા માટે, તથા આપની પુત્ર વધુને બચાવવા માટે જેલ તોડીનેજ આવ્યો છું.

મિત્રની ખાતર તીજેરી અ પની તોડી હતી.

આશ્રિત માર્દાંગી તાગવા મ્હેં રક્ષા એ ચોરી હતી.

નીતિસેન—ઢોકરા ! દુનિયાના અનેક કાવાગવા જોઈને તો આ ઘોળાં આવ્યાં છે. મ્હારી આગળ તું ત્હરી ચાલકી ન બતાવ. બોલ જોઈ. વૈકુંઠગાયને ત્યાં અનિલે જે પૈસા રાખ્યા તે શું ત્હેં નથી લીધા ?

અરવિન્દ—એક પ્રભુજ જાણે છે કે મ્હેં એ પદ્મસાને હાથ પણ લગાડ્યો નથી.

નીતિસેન—તું સગસર જુડો છે ! બદમાસ ! એક વેશ્યાના પ્યારમાં ફસાઈ ત્હેંજ આ કાર્ગ્સ્થાન કર્યું છે. તુંજ અનિલના પદ્મસાનો ખરો હિતવગીર છે, અને હવે જતાં ત્હારી ખાનદાની બતાવવા ખાતર, અનિલને બચાવવાનો ઢોંગ

(૮૦)

કરી ત્હારા પોતાનાજ ઘરમાં ચોરી કરે છે. નાજાયક દુનિયારી ! જા. કાળું કર ! તું શું એમ સમજે છે કે જેલમાંથી ન્હાસી આવનાર પુત્રને નીતિસેન છુપાવશે ? ન્યાય એજ જેનું જીવન છે, તે શું ન્યાયનીજ સામે થશે ?

અરવિન્દ—પરંતુ આપુજી હું હજી પણ આપને કહું છું કે ચોરીના ગુન્હા માં હું નિર્દોષ છું.

નીતિસેન—તો પછી વૈકુંઠરાયને ત્યાં ત્હાગ સિવાય પછસા ચોર્યાં કાણે એ તો કહે.

(મોહન પ્રવેશ કરે છે.)

મોહન—મ્હેં ચોર્યાં ! આ મોહન ઘાડપડુએ એ પછસા સર્વેની આંખમાં ધૂળ નાંખીને ચોર્યાં ! પરંતુ અત્યારે જ્યારે જોડેં છું કે એક પિતાને હાથે તેનો નિર્દોષ પુત્ર માર્યો જાય છે ત્યારે ખુદને ખુદનું કહેવું પડે છે કે શ્રીમંતોનો દુશ્મન અને મરીબોનો દાસ આ મોહન પોતેજ ખુદ તે પછસાનો ચોરનાર છે.

નીતિસેન—આ પણ અજબ એકરાર છે. અરવિન્દ શું આ મવાલી પણ ત્હારો કાષ્ટ જલને સાથીદાર છે ?

મોહન—શ્રીમાન, પુત્ર સંજોગે આપને કાષ્ટએ ભરમાવ્યા છે ન્યાયના સીદ્ધાંતની ખોટી ધુનમાં પોતાના પુત્રને નાહક દુઃખી કરનાર કરે તેમજ પત્થર હલ્દયના પિતાને કાષ્ટ દુશ્મને બનાવ્યા છે.

નીતિસેન—એવી શબ્દોની સફાઈ ઊડીને સાફ સાફ કહી દે કે ત્હારી પાસે એવી શી સાખીતી છે કે જેથી તું જે કંઈ કહે છે તે સત્ય જ હોય ?

મોહન—સાખીતીમાં એજ આ રકમ કે જે ખેંકને ચોપડે લખેલ છે. ખોલો હવે તો આપનો પુત્ર છે નાં એ ગુન્હા ?

(નેપથ્યમાંથી દરવાજા ઠોકવાના અવાજ આવે છે.)

નેપથ્યે—ખોલો. દરવાજા ખોલો !

મોહન—હ્યો શેઠ સાહેબ, પોલીસ અહીંયા પણ અમારી પાછળ આવી પહોંચી. વાડ હવે હું રજા લઉં.

નીતિસેન—સચુર ક્યાં છટકી જઈશ ? તું પણ હમણાંજ કેદ થઈશ.

મોહન—વાર છે શેઠજી. તમેને તેમજ પોલીસને થાપ આપવામાં આ મોહન હુશિઆર છે.

(મોહન બારીમાંથી કુદીને ન્હાસી જાય છે.)

નીતિસેન—હાં ! ગયો ! આંખોમાં ધૂળ નાંખીને છટકી ગયો ! અરવિન્દ, અનિબંધે બચાવવા આતર પછસાની ચોરી કરવામાં તું લલે મ્હારી નજરમાં નિર્દોષ જાહેર થયો. છતાં ત્હેં જેલ તોડીને કાયદાનું પણ અપમાન કર્યું છે, માટે પોલીસ તને તો નહિજ છોડે.

અરવિન્દ—પિતાજી, હવે હવે થાય છે, આટલા નિર્દય ન બનેા.

નીતિસેન—ઓ પ્રજુ ! પુત્રનો પ્રેમ કર્તવ્યને પીંઝાળી નાંખે છે. આ વૃષ્ણ શરીર આખરે ફર્જને ઠોકરે મારીને ખેટાને સંધરી રાખે છે. (પ્રકટ) ખેટા આખરે પણ હું ત્હારો બાપ છું. ત્હારી ગરીબડી દયા યાયતી આંખો ત્હારી સુંદર મુખ મુંદ્રા મ્હારા કર્તવ્યના સિદ્ધાંતને મારી હઠાવે છે, વાત્સલ્ય સ્નેહને બ્હાર ખેંચી લાવે છે. આવ. દીકરા અહિંયા છુપાઈ જા.

(એક કાચની આડમાં છુપાવે છે માથે કપડું નાંખે છે. ફરી દરવાજા ઠોકાય છે.)

એકના એક પુત્રની ખાતર આજે હું અસત્ય આચરવા તઈયાર થયો છું. આ ધરડા થએલા શરીરનો પણ હવે ભરોસો નથી. આ અવસ્થાએ પુત્રથી વિખુટું પડવાનું કેમ ગમે ? શું ત્યારે મ્હારો પુત્ર-પ્રેમ આજે કાયદાને છેતરશે ? નહિ ! અરવિન્દ ભલે જોલમાં જાય. પરંતુ ન્યાયનું ખુન મ્હારાથી નહિ થાય, નહિ થાય, તે નહિજ થાય !

(ફરી પાછો દરવાજા ઠોકાય છે.)

નેપથ્યમાં—ખોલો નહિ તો દરવાજા તોડના હોમા.

નીતિસેન—જાવ દરવાજા તો ખોલું.

(ખોલે છે. પોલિસ સાથે નીતિસેન પ્રવેશ કરે છે.)

ઇન્સ્પેક્ટર—હમકાં ખબર મીઠી હય કિ અરવિન્દ જોઈલ તોડ કર ચહાં પર ભાગા આયા હય.

નીતિસેન—હા આવેલ છે,

ઇન્સ્પેક્ટર—ફિર કહાં હય ?

નીતિસેન—કાયદાની અનમત સામે મ્હારો કાલ આ રહ્યો. (અરવિન્દને) આ હૃદયને તપાસી જો. અત્યાર હું ફક્ત ત્હનેજ ન્યાયને હનાલે નથી કરતો મ્હારા પ્રાણને પણ મ્હારાથી વિખુટાં કરું છું.

કર્તવ્ય કેરા યજ્ઞમાં આ આખરી બળિદાન છે,

ન્યાયને તાખે સદા તઈયાર મ્હારાં પ્રાણ છે;

ફર્જની છેલ્લી કસોટી આજ પુરી થાય છે,

જાવ ! ખુશીથી લઈ જાવ ! ઓહ ! જીવ આ

ધુંટાય છે.

ઇન્સ્પેક્ટર અરવિન્દને હાથકડી પહેરાવે છે. નીતિસેન એકાએક હૃદય બંધ પડવાથી મરણ પામે છે.

અરવિન્દ—ઓહ ! પિતા !

ટુલ્કો.

પ્રવેશ ૩ ને

પ્રહસનની પુર્ણાહુતી

સ્થળ:—પોપટનું મકાન.

પાત્રો:—કવિ વિદ્યાધર, પોપટ, મેના જગમોહનના પત્ની તથા વિલાસીની વિગેરે.

—ગા થ ન—

કવિ વિદ્યાધર—કહું એ બોલ મતલબના

તમે માનો નહિ માનો

હુન્નર ને આવડે તમને

નથી હું રાખતો છાનો—કહું

ભલે અપમાન સાંખીને

બિગદર ને વધે આગળ

સદા છે સાર ધુસવામાં

મળે ને લાગ ધુસવાનો—કહું

મગજને કાબુમાં રાખી

પકડજો જાળમાં માંખી

કદિ પુઠા જલ્લી ચાખી

ન કરશે ખ્યાલ ડરવાનો—કહું

ધુસણીયો હોય તે ફાવે

વખત પર વેશ પકટાવે

નવા નવા દાવ અજમાવે

જુગારી જેમ રળવાનો—કહું

(ગાયન બાદ)

ચોરી કરી ખિલાડી ક્યાં કહો જનાર છે ?

છટકશે ક્યાંથી કહો જ્યાં છપી આ હથિઆર છે,

શક હતો કે મેના ચોરની સરદાર છે

પણ ચોર કરો મોર થઇ ધુસી જવામાં સાર છે.

હો આ સામેથીજ બંને ધણીધણીઆણી વાતો કરતાં ચાલ્યાં આવે છે. અહિંયા છુપાઈને સાંભળવા દે કે હરામનો માલ હજમ કરવાની કંઈ યુક્તિ અજમાવે છે. (કવિ વિદ્યાધર એક તરફ છુપાઈ જાય છે. મેના તથા પોપટ બંને પ્રવેશ કરે છે.)

પોપટ—કહું છું કે પાછો લઇજા. મ્હારે એ હરામનો માલ જોઈએજ નહિ. પછી શું ?

મેના—પીટ્યા, તો જ્યારે ત્હારે આવા સત્યવાદી રાજા હરિચંદ્રના અવતાર ચાલું હવું તો મ્હને પરણ્યો શા માટે ?

પોપટ—મોઝ્ય લાગ્યા મહારા કે હું ત્હારી સાથે પરણ્યો. નખોદ જય એ શાસ્ત્ર આપનું કે લગ્નનો કાયદો એણે કાઢ્યો, અને મા આપે એ કાયદાથી કરી જમને આગળથીજ ત્હારા જેવી હેડાને મહારે ગળે વળગાડી.

કવિ વિદ્યાધર—ભુજો આ બાળ લગ્નનું પરીણામ—સંમતિ વચનો કાયદો અમલમાં આવે તે પહેલાં આ પોપટને તેના માબાપોએ પંચાલ્યો. હજી તે બિચારાને નવમું વરસ પણ માંડ પૂરું હશે. જ્યારે આ જોગમાયાએ ત્રીમ દીવાળી તો જરૂર જોઈજ હશે. આતાં કળેડાં જે સંસારમાં થાય તે સંસારમાં નીતિની આજ્ઞા ક્યાંથી રખાય ?

મેના—લે હવે ગડ્યા, હું પાછી શેકને ત્યાં જઈ જુ. પરંતુ યાદ રાખજે જે કયાંય ખહાર વાત કરી છે તે મારી નાંખીશ. (હાથ ઉગામે છે.)

પોપટ—ઓ માતાજી ભૂલ્યો. (મેના જાય છે.) ઓ કિંતાર આવતા સાત અવતાર મુઘી વાંદો રાખજે પરંતુ આની ખાવડી તો સ્વપ્નામાં પણ દેખાડીશ નહિ.

(કવિ વિદ્યાધર પ્રકટ થાય છે.)

કવિ વિદ્યાધર—પોપટ શું તું ત્હારી સ્ત્રીથી ખરેખર કંટાળી ગયો છે ?

પોપટ—અરે સાહેબ, એવો તો કંટાળ્યો છું કે જેની વાત નાં પુઢો !

કવિ વિદ્યાધર—તો પછી શા માટે છુટા છેડા નથી કરી લેતો ?

પોપટ—અમારામાં છુટા છેડા નથી થતાં એ તો મોટી મોઝાણ છેના ?

કવિ વિદ્યાધર—તો શું આવી અસમાન ઉંમરની સ્ત્રી અને તે પણ એક ચોર ઉઠાવગીર સ્ત્રીને તું નીભારી લેવા માગે છે ?

પોપટ—હું ચોર ! ઉઠાવગીર ! શું નમોને એ વાતની ખબર છે ? ભાઈ સાહેબ. હું નિરદોષ છું ! રાંડે પરાણે મહારી પાસે ચોરી કરાવી છે. મહારી તો જરાએ મરજી નહોતી. અને હજી પણ જે કહ્યો તો બધો માલ કહાડી આપું. બાકી મહેને જેલમાં ન મોકલતા.

કવિ વિદ્યાધર—તું ગભરા નહિ. ત્હારું કાષ્ટ નામ પણ લખ શકે તેમ નથી. આ જે જગમોહન શેકની તીજોરીમાંથી ધાપ મારતી વખતેજ મહેં મેનાને પકડી પાડી છે. આ ફોટો એજ તેનો પુરાવો છે. ત્હારે કહેવું કે મહેને કંઈ પણ ખબર નથી. જે સામેથી શેક પોતેજ આ તરફ આવે છે.

પોપટ—મેના શેકને ત્યાં ગઈ અને શેક અહિંયા આવ્યા હવે મહારું તો આવી બન્યું રે મહારા આપ. (ગડ્યા ખેંસે છે.)

કવિ વિદ્યાધર—અરે ચુપ. રડે છે શાનો ? મુંગો થઈને જે તો ખરો કે હવે કેવો રંગ જામે છે.

(જગમોહનદાસ પ્રવેશે છે.)

જગમોહન—હ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? તીજેરી થઇ ચાલી અને મેના ગઇ ચાલી. અધ્યા બહુચક ત્હારી બધરી ક્યાં છે ? ઓહો ! કાણ તમે અહિંજ છો કે સાહેબ ?

કવિ વિદ્યાધર—કેમ મર સાહેબ, આટલા મધા ગભરાયલા કેમ છો ? કંઈ તબિયત તો સારી છે ના ?

જગ મોહન—આગ લગી તબિયતમાં ! મ્હારી તો તીજેરી સાફ થઇ ગઇ અને મેના રૂઝ ચક્રર થઈ ગઇ. બોલને અધ્યા ઠીંગુમ ક્યાં છે ત્હારી સગી ?

પોપટ—મ્હને શી ખબર ? હું થોડો તેની પાછળ પાછળ તમારી માફક દીવાનો થમને કરું છું.

જગમોહન—ખચ્યાજી ચાલાકી છોડી દે. એ ત્હારી ખૈરી છે. અને તું તેનો ધણી છે !

પોપટ—નહિ જી. એનો ધણી તો આફ્રીકા કમાવા ગયો છે. આપ બુદ્ધ બોલો છો ?

જગ મોહન—તમે બન્ને ધણી ધણીઆણીએ મળીને મ્હને ઘોષ નાખ્યો છે. માટે યાદ રાખજો કે હું તમે બન્નેને જોલમાં મોકલીશ.

કવિ વિદ્યાધર—સર સાહેબ. આ ખિચારા ગરીબ છોકરાને નાહક શા માટે સતાવો છો ? તમેએ જ્યારે મેનાને નોકરીએ ગાખી ત્યારે ધણીયાતી તરીકે રાખેલી કે વિધવા તરીકે ?

જગ મોહન—હ્યો કરેવું છે કંઈ હવે ? આ તો સાહેબ પણ એમનાજ પક્ષમાં જાય છે. જરૂર આ સાહેબમાં પણ દાળમાં કાળું દેખાય છે ! (કવિ વિદ્યાધરને) તો શું તમે એમની વકીલાત કરવા આવ્યા છો ?

કવિ વિદ્યાધર—નહિ ખરું પુરા તો જોણે ગુન્હો કર્યો છે, જે તમારા પછસાનો ચોર છે તેનેજ ઘટતે ફેજે પહોંચાડવા માટેજ મ્હારે અહિંયા આવવું પડ્યું.

જગમોહન—ત્યારે કહી દ્યોને કે મ્હારી તીજેરીમાંથી કાણે ચોરી કરી ?

કવિ વિદ્યાધર—તે ન કહેવું ત્યાંજ ખરી ખુશી છે !

જગમોહન—ન કહો તો કંઈ નહિ. હું હમણાજ પોલિસમાં રીપોર્ટ કરીશ અને આ બંનેને કેદ કરાવીશ.

કવિ વિદ્યાધર—બલે ખુશીથી. તેમ કરી શકો છો પરંતુ મેના અને તમારો સંબંધ.....

(જગમોહનનો હાથ કવિ વિદ્યાધરના મેઢા ઉપર પડે છે. વિદ્યાધર ચુપ રહે છે.)

જગમોહન—ચુપ રહો, સાહેબ, મ્હારી આંખડીનાં કાંકરા ચાપ છે.

કવિ વિદ્યાધર—જો આંખડે બચાવવી હોય તો પછસાને જવા દ્યો, અને પછસા પાછા લેવા હોય તો આંખડની દરકાર ઢાઢી દ્યો.

પોપટ—શું મેના વંડી ગઈ ? ખલ્લાસ ! શાકે બગડ્યું તેનો દિવસ બગડ્યો. અથાણું બગડ્યું તેનું વરસ બગડ્યું અને ખાયડી બગડી તેનું જીવતર બગડ્યું !!

જગ મોહન—પણ સાહેબ, આ તો મ્હને નવરાવી નાંખ્યો. પછસાના પછસા ગયા, અને મેના પણ હાથથી ગઈ ! હવે શું થાય ?

કવિ વિદ્યાધર—હજી પણ એક છે ઉપાય. જો ઇચ્છા હોય તો તે અજમાવી શકાય.

કવિ વિદ્યાધર—આ જુઓ. તમારી તીજેરીમાંથી ચોરી કરતી વખતે મેનાનો મ્હેં ફોગ લઇ લીધો છે. તે ફોટો તેને બતાવો, અને ખાલી રૂમ બરાબીને તમારા પછસા પાછા કઢાવો.

જગમોહન—એ ઠીક છે, જેઉં તો ફોટો બતાવો !

કવિ વિદ્યાધર—ત્યાંજ ખરી ખુશી છે. ફોટો આપવાની વાત એમ ન થાય.

જગમોહન—ત્યારે ?

કવિ વિદ્યાધર—ત્યારે વિલાસીનીનો હાથ આ ઉરતાદને અપાય, ત્યારેજ આ ફોટો આપને સોંપાય.

જગમોહન—ઓહ ! આમ સી ! દ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ? પણ આપ તો સાહેબ લોક અને અમે તો નેટીવ તેનું કેમ ?

કવિ વિદ્યાધર—તમારી પુત્રીની ખાતર હું પણ નેટીવ થતા તમ્બ્યાર છું.

જગમોહન—અને મ્હને રાવ બહાદુરનો ઇશ્કાળ ?

કવિ વિદ્યાધર—આ તરફ લગ્ન અને આ તરફ આપનો ખીતાબ.

જગમોહન—તો આપની શરત મ્હારે કબુલ છે.

કવિ વિદ્યાધર—(સ્વગત.) સનમની ખાતર સાહેબ બન્યા એ મહેનત પણ વસુલ છે, (સામેથી વિલાસીની અને મેનાને આવતાં જુએ છે.) જુઓ સર સાહેબ. સામેથી મીસ વિલાસીની તથા મેના પણ આવી પહોંચ્યા.

(મેના તથા વિલાસીની પ્રવેશ કરે છે.)

વિલાસીની—પપ્પા. આપને આપની રસોઇમણુ ઉપર શક હતો. પરંતુ ખસે ચોર તો કાંઈ ખીજેજ નીકળ્યો છે. આ મેના ખાઈ તો સાવ નિર્દોષ છે.

જગમોહન—ખીજેજ કાંઈ નવો ચોર વળી કાણુ કુટી નીકળ્યો ?

વિલાસીની—આ સાહેબ જે મ્હારા ઉરતાડ છે. મેનાખાઈ સાચું કહી દેજો. કે ચોરી કરતાંજ તમે તેને નજરે નજર જોએલા કે નહિ.

મેના—હા શેઠ. આ સાહેબને મ્હેં તીજેરીમાંથી પપ્પસા કાઢી લેતાં મ્હારી સગી આંખોએ જોયો છે ?

જગમોહન—(સ્વગત.) ચાલાકી તો સારી લડાવતાં આવડે છે. (પ્રકટ) વારૂ, જે સાહેબ લોક થઈને ચોરી કરે તો પછી તેને સજા પણ તેનીજ મળે. માટે આમ આવો સાહેબ. મ્હારે તમોને સજા કરવી છે. વિલાસીની તું પણ અહિંયા આવ.

(ખંતેના હાથ મીલાવી આપે છે.)

ચોરી તીજેરીની નહિ, પણ પુત્રોના દીલની કરી,
વળી ખાસ ચાલાકી થઈ જોણે અજાણ દિમ્મત કરી;
તે ચોરને હાજર કરી, મુળથી કહ્યું ચોરી કરી,
તે ચોરને નજરે દુહિતા ચોરને આજે વરી.

કવિ વિદ્યાધર—હો વડીલ. આ હવે આપની ચોરીની સાખીની. સેવક વિલાયતથી આવેલો કાષ્ટ સાહેબ નથી, પરંતુ આપનો તાબેદાર કવિ વિદ્યાધર છે.

(ટોપલો ઉતારી નાંખે છે અને ફોટો શેઠને આપે છે.)

જગમોહન—હું એં ! અદયા કાણ તું કવિ ?

કવિ વિદ્યાધર—શુ હા. મ્હને ખાત્રી હતી કે મેના ચોરીનો આરોપ મ્હારા ઉપરજ ઝાઢાડશે. એટલા માટે તો વિલાસીનને મ્હે પઢાવી રાખેલી કે મેનાની હામાં હા મીલાવી તેને અહિં સુધી લઈ આવે.

જગમોહન—માલ ! રાંડ ફાટા ! મ્હારો ખર્ચો માલ ક્યાં મંતડયો છે ?

મેના—હું કંઈપણ જાણતી નથી છતાં મ્હારા ઉપર શા માટે ખોટું આગ ઝાઢાડો છો ?

કવિ વિદ્યાધર—મેના ખાન, આ ફોટામાં જુઓ તો ખરાં કે તીજેરીમાંથી ધાપ મારનાર આપજ છો કે કાષ્ટ ખીજું ?

મેના—અરે પીટયા સાહેબ ત્હેંજ મ્હને ફમાની.

પોપટ—હું ! હવે કેવી ડેકાણે આવી ? જ રાંડ કુભારજ ! હવે તો તું મ્હારી સ્ત્રી નહિ અને હું ત્હારો માટી નહિ. આજથી ખસ તસ્લાક !

મેના—શેઠ, મ્હને માફ કરો. મ્હારી ભુલ થઈ આ મ્હયો આપનો માલ !

જગમોહન—શું કરું કે તું સ્ત્રી જાત છે એટલે દયા આવી જાય છે નહિ તો જલ ભેગીજ કરી મૂકત.

(૮૭)

પોપટ—જવ ! હવે જોગમાયા ! તમારું તમે ફેાડી ખાવ. મ્હારાં અપનાં હવે તમે રહ્યાજ નથી.

મેના—શેઠ હવે તો તમારોજ આશરો છે.

જગમોહન—આશરો પ્રભૂતો રાખો. દુનીયા આખી છે. જે પોતાના પરણેલા ધણીથી ખેવફા થઈ, તે મ્હારી ક્યાંથી થાય ? એતો હુંજ મુખો કે ધરડે ધડપણે એના મોહમાં ફસાયો.

ગા થ ન

જગમોહન—જવ પધારો મેના રાણી

વિલાસીની—પીંજર ખીબું ગોતોરે—

પોપટ—પોપટ નાવે જળ મહિં.

કવિ વિદ્યાધર—ધરડો અચર ખૂન બનાવ્યો

વિલાસીની—માટી રાખ્યો રોતો ર

પોપટ—આકત ગઈ જંજળ ટળી—જવ૦

જગમોહન—ધડપણમાં જાન લુલે હાલ આવા થાય છે

પોપટ—નારીના નખરેથી મુનીવર લોલાય છે

વિલાસીની—કેવા કનેડલાંના વર જોળા થાય છે

કવિ વિદ્યાધર—પોલ જોઈ પાધરંજ પેસી જવાય છે.

જગમોહનદાસ—થ્યો કહેવું છે કંઈ હવે ?

—જવ પધારો૦

પ્રવેશ ૪ થી

પ્રશ્નાતાપનો પાઠ

સ્થળ:—વિખલવવાદીઓના ભોંયરામાં આવેલી સળિયાના દરવાજવાળી અંધેર કોટડી.

પાત્રો:—શ્યામાકાન્ત, રબની, અને હલિતા.

(શ્યામાકાન્ત એકએ કોટડીમાં આંટા મારતો જણાય છે. કોટડીના સળિયાવાળા દરવાજા ઉપર તાળું મારેલું છે જેને તે ઘડીકમાં તપાસે છે, તો ઘડીકમાં સળિયા પટ્ટીને ખેંચવાનો નિષ્ફળ પ્રયત્ન કરે છે.

શ્યામાકાન્ત—

ધારી હતી શી આશ, ત્યાં પગિણામ અંતે શું જડ્યું ?
સ્વચ્છંદી આ સિંદને પિંજર મહિં પડ્યું પડ્યું.
પાસા પ્રપંચી ફેંકતાં જોણે ન આધી દાર છે.
તે ખુદ થાતાં કેદ આજે થઇ ગયો લાચાર છે.

રબની—(પ્રવેશ કરીને) કેમ શ્યામાન્ત ભાઈ, પાપનું પરિણામ જોયું ?
શ્યામાકાન્ત—હા જોયું ? રબની જ્હેન, કૃપા કરીને પડતાં ઉપર પાડું ન મારો. પશ્ચાતાપની આગથી બળી રહેલા આ શ્યામાકાન્તને દાઝવા ઉપર ડામ દઇ વધુ ન બાળો.

મિત્ર દ્રોહી બતાવે મહે મિત્રને દીધો દગો
નિજ હવસને સંતોષવા નહિ પૂરવે માન્યો સગો
વિષયની આંધી થકી નિજનું પગાયું નવ ગણ્યું
પુંડ્યને નહિ પારખ્યું. પણ પાપને પ્યાડું ગણ્યું
એ સર્વ મહારા પાપ આજે નજર સામે થાય છે.
એ પાપની છાંયા, બનીને પ્રેત પાછળ લાય છે.

રબની—ભાઈ, શ્રીમંતાઈની ખુમારીમાં આપે પાપ તથા પૂણના સારાં માડાં પગિણામોની દંકાગ ન્હોતી કરી. પરંતુ જ્યારે કુદરતી રીતેજ આપ દુબમાં સપડાયા ત્યારે હવે આપને અનશ્ચ ખાત્રી થઇ ગઈ હશે કે ઇશ્વર કોઈને પણ તેના દુષ્કૃત્યોની સજા કર્યા વિના નથી છોડતો.

ન્યાયની તદ્દવાર ઇશ્વરને સદા આધીન છે.

દેવ દાનવ માનવી સહિ ન્યાય આગળ દીન છે.

અનીતિ દુષ્કર્મ કરનારો પ્રથમ પુલાય છે.

પણ આખરે એ સર્વનો અંજામ ખુરો થાય છે.

શ્યામાકાન્ત—ખરું છે જ્હેન, આપનું કથન ખરું છે. આજ સુધી હું પાપના કીચડમાં ખુંચેલો હતો. આજે તમોએ મને એ કીચડમાંથી બહાર કાઢ્યો છે; અનિતિથી અંધા બનેલા એક ગાદિય મુસાફરને યાન સક્ષુ આપી નીતિનો રાહ દેખાડ્યો છે.

બોધ સાચો આપનારા આપ દેવી રૂપ છે
લાન ભૂલ્યા ભાષ કરાં આપ બહેન સ્વરૂપ છે.
કેરી મતિ મુજ બ્રહ્મ થઈ? મેં બદનબર તમ પર કરી ?
માતા સમી જે પુજ્ય તેના પર અધમ દ્રષ્ટિ કરી.
હા ! કેટલો હું નીચ ? કે જાણ્યા નહિ મેં આપને !
યાયું ક્ષમા, આપો ક્ષમા, હું ઘોઢું મ્હારા પાપને.

ઓ બહેન, દેવી, મ્હારો અપરાધ મ્હને ક્ષમા કરો. આપ મંત્રા સમા
પવિત્ર છે. આપના ચરણે હું મ્હારા આ પાપી હાથ અડકાવું છું, તેને નહિ
તગ્ગોડનાં આનાં ચરણ સ્પર્શથી પવિત્ર કરો. જે અધમ આંખોએ આપને
કામી દ્રષ્ટિથી જોના છે, તે ચતુષ્કો ઉપર આપના પરમ પવિત્ર હાથ, ફેરવીને
મ્હાગં ચક્ષુઓને દેવમુક્ત કરો બહેન, તમારા કામળ પુનિત હાથ મ્હને આપો,
કે જેથી મ્હંની આંખે માં મ્હયું સદયું પાપનું ઝંદેર પણ પાણી થઈને વહી જાય.

રબ્બની—ખરેખર પશ્ચાતાપ એકજ એવી ચીજ છે કે જે પાપીને પણ
પહોંચી નાંખે છે.

કરેલા પાપને માયા જીગરથી જે વિચારે છે.
કરે છે પુણ્ય પશ્ચાતાપ ને જીવન સુધારે છે.
ત્હને ત્હાગ કુકર્મોનો અમર જો થાય પસ્તાવો.
ક્ષમા આપું ખુશીથી જો ચહે છે ક્ષમાનો દાવો.
હવેથી સત્યને પથે અહર્નિશ ભાષ સંચરજો
ભરી પરમાર્થનું બાથું સદા સતકર્મને વરજો.

શ્યામાકાન્ત—તમારી એવીજ આશીર્ષો ચાહું છું બહેન ! આપની ચરણ
રબ્બ લઉં ? એથી મ્હાગ હૃદયને શાંતિ વળશે.

રબ્બની—(શ્યામાકાન્તની નજીક જઈને) ભાઈ એ તો તમારો દુરાગ્રહ કહે
વાય, છતાં હૃદયની શાંતિને ખાતર, મ્હારા પગ હું નજીક લાવુ છું.

શ્યામાકાન્ત—દાશ. હવે દિલ શાંત પડ્યું ! દેવી, હવે આપના હાથ મ્હારી
ચક્ષુઓને પાવન નહિ કરે ?

રબ્બની—(સળીયા વાટે હાથ અંદર નાખીને) ભલે ભાષ ત્હારું મન રાજ
થાય, પછી છે કંઈ ?

(રબ્બની સળીયાની અંદરથી હાથ નાંખે છે. શ્યામાકાન્ત એકદમ હાથને
પકડીને રબ્બનીને નજીક ખેંચી લે છે. અને એક હાથે તેણીનું મળું દબાવે છે.)

શ્યામાકાન્ત—મોટી પવિત્રતાની પૂતળી થઈ ગઈ છે, તે હું ક્યાં નથી
જાણતો ? ચાલ ચાલી આપ નહિ તો હમણાંજ પ્રાણ ખોઈ ખેંચીશ.

રજની—ઓહ ! શું દ.....ગો.....

શ્યામાકાન્ત—ચુપ. ચાવી લાવ.

રજની—ભલે ગુંગળાવી ચારી નાંખ, પરંતુ ચારી તો નહિજ આપું.

શ્યામાકાન્ત—કરોળીયાની ચાલાકીમાં ફસાએલી માંખી બાપ, હવે તો તું મરવાનીજ થઇ છે. બગલાની સમાધીમાં સપાડેએલી માછલી ત્હારી મેળજ તું મ્હારા સકંજમાં ફસાઈ ગઇ છે.

રજની—અરે કાઇ દોડો ! બચાવો ! આ દુષ્ટ મ્હારો પ્રાણ લેવા તૃપ્ત્યાર થયો છે !!

શ્યામાકાન્ત—ચુપ કર કમળત !

(રજનીનું ગળું દબાવી દે છે. અને એ બાન થઇ રજની સળીયા પાસે ઢળી પડે છે તેના ખીસામાંથી ચાવી લઇને શ્યામાકાન્ત તાળું એકદમ ખોલી નાંખે છે.)

શ્યામાકાન્ત—પશ્ચાતાપનો પાક એવો તો મરમ બજવાયો કે રજની પણ હેતરાઇ ગઇ. બસ હવે આ શ્યામાકાન્ત પોતાના એકે એક દુસ્મનને પહોંચી વળશે. અરે ! સામેથી કાઈ આવતું જણાય છે. માટે ન્હાસવા દે નહિ તો.....

(શ્યામાકાન્ત પલાયન થઇ જાય છે. લલિતા પ્રવેશ કરે છે.)

લલિતા—કાણે મદદની બુમ મારી ?

મોહન—શું રજનીનું ખુન કે શ્યામાકાન્ત પસાર ?

લલિતા—મોહન વાર નહિ લગાડતાં તું હાડને હાજર નેની પુંક પકડ ! નહિ તો એ શયતાન આપણી આખી બાજુને ઊંધી ગળશે. માટે જા ! જરૂરી રવાના થા !

(મોહન જાય છે. લલિતા એકલી એમાન રજનીની સારવારમાં રોકાય છે.)

[પડદો પડે છે]

પ્રવેશ ૫ મો

કંટકમાં ગુલામ

સ્થળ—શ્યામાકાન્તનું મકાન.

પાત્રો—રમા, રમેશ શ્યામાકાન્ત અને અનિલ.

—ગા થ ન—

રમા— રામે રસિલાના અંગ અંગે રામે—(ટક)

સ્નેહ સોહન મનમોહનના લોચનમાં

જોળન આ રામે—રામે

(૯૧)

રમેશ— મુગ્ધ નયને ભ્રેમનીયું નીહાળતો

રમા— તીર તીર્થાં અનંમના ચલાવતો

રમેશ— અંગે અંગ હિમંગ હિભરાવતો

રમા— ભોળા બાળા દિવ્યોળ દિવ્યાવતો

ભાનને ભુલાતી સહુણાએ સાચે—(૨૬)

ખરેખર, રમેશ, ત્હારી મનોહર મુર્તિએ મ્હને પામલ કરી દીધી છે !

રમેશ—અને તેવીજ રીતે રમા, ત્હારી આ સુકોમળ કાયાએ મ્હારા હૃદય-માં પ્રેમ સાગરની ભરતી ભરી દીધી છે. પરંતુ શું કરું કે પીતાશ્રીની ગેર હાજરીમાં ત્હારી સાથે લગ્ન કરી નાંખવાનું મનસ્વી પગલું મ્હાગાથી નથી ભરી શકાતું.

રમા—હવે તો પ્રિયતમ, મ્હારાથી પણ આપણા આ શારીરિક વિયોગનું દુખ નથી સહન થતું. રમેશ, શું વડીલોને એટલો પણ વીચાર નહીં થતો હોય કે આપણા યુવાન હૃદય પરસ્પર ભેટવા માટે ફેટલાં બધાં વજ્રખાં મારતાં હશે ?

રમેશ—શા માટે અધીરી થાય છે ? મ્હાગ બાપુજી અને ત્હારા ભાઈ વચ્ચે હવે તો એજ મસલત થાય છે કે વિવાહ ક્યારે કરવા ? આટલા દીવસ સુધી આપણે જુદા પણ રહ્યા નહોત, પરંતુ રજનીનું ન્હાસી જવું, અને ત્હારા વડીલ ભાઈનું ધાયલ થવું એજ આપણા વિવાદમાં વિધ્ન રૂપ બન્યું. છતાં મ્હારા પિતાજી રજનીની શોષમાં ગયા છે. ઘણું કરીને તો આજેજ એ આવવા બેઠાં. અને આપણા લગ્નની ખબર લાવવા બેઠાં.

રમા—ખરેખર ત્હારી વાત સાચી હોય તેમજ જણાય છે. જો મામેથી ત્હારા બાપુજી તેમજ મ્હાગ મ્હોટાભાઈ વાતો કરતા ચાલ્યા આવના હોય એમ જણાય છે. માટે ચાલ વડીલોની વાતોમાં અં રાય રૂપ ન બનતાં સંતાઈને તેમની મસલત સાંભળીએ.

રમેશ—હા ચાલ. તેમજ કરીએ.

(બંને અંદરના હોલમાં જાય છે. સ્વામાકાન્ત તથા અનિલ પ્રવેશ કરે છે.)

અનિલ—ત્યારે આખરે તમારી ધારણા સાચી પડી ! રજની અરવિન્દની સાથે ન્હાસી ગઈ એમજ ના ?

સ્વામાકાન્ત—ન્હાસી શું જાય ? તેણેજ ત્હારા ઘરમાંથી તેને ન્હાડી છે. અને ઉપર જતાં ત્હને ધાયલ પણ તેણેજ કર્યો છે; એટલે એક તો ઘર પ્રવેશ, બીજો પરત્વી હરણ. અને ત્રીજો ત્હારા પુનનો પ્રયત્ન—જે ત્રણે તહોમત તેની ઉપર એકી સાથે સામીત થાય છે.

(૯૨)

અનિલ—એમમાન નિમકહરામ મિત્ર દોહી અરવિન્દ ! તું જે મ્હારા હાથ માં આવે તો ત્હારું તો લોહી પાં જલ્લ ! !

શ્યામાકાન્ત—હાથમાં શું આવે ? એ તો પકડોઇ પશ્ય મયો છે. ખુદ એના પિતાના હસ્તેજ એ પાછો પોલિસને હવાલે થયો છે. માટે હવે તો તેના પુરેપુરો બદલો લેવો ઘટે.

અનિલ—તો હવે વેરની વસુદ્ધાત કરવામાં આ અનિલ પશ્ય પાછો નહિ હટે.

એ મુરવ્વત આજ તેની મિત્રતા જાણી બધી
સાફ સજ્જનતામાં શયતાનિયત જાણી બધી
મિત્ર કેરાં સ્વાંમીમાં પુરો પિછાણ્યો મ્હેં સહી
આજ ખુદ્દવી આંખ સાચી હકીકત જાણી બધી.

શ્યામાકાન્ત—ધીરો થા એમ ઉશ્કરાઇ જવાથી ત્હારી મુરદ પાર નહિ થાય. જે બદમાસ કળથી સપાટામાં આવ્યો છે, તેની સાથે તો કળથીજ કામ લેવાય. માટે હું કહું તેમ કર. જેલ તોડવા બદલ તેના ઉપર કોર્ટમાં કામ ચાલવાનું છે, એટલે તેજ વખતે તું તેના ઉપર આ ત્રણે આરોપો જે મ્હે કહ્યા તે કોર્ટમાં રજુ કર. મ્હને શક છે કે તેણે જરૂર રજનીન કયાંય પશ્ય છુપાવેલ છે. એટલે કોર્ટ મારફત ત્હારી સ્ત્રી ત્હને મળશે અને ત્હારા ખુનના પ્રયત્ન માટે જીંદગીભર એ કેદખાનામાં પડશે. અરે પશ્ય હાં. હવે તું રમા માટે શું કહે છે ? મ્હારો તો વિચાર છે કે આપણે તેમના લગ્ન કરી નાખીએ.

અનિલ—તે બાબતમાં ત્હારી મનાઇ છેજ નહિ. અત્યારેજ જે એ બંને અહિં હોય તો રમા તેમજ રમેશના હસ્ત મેળાપ હું કરી આપું.

રમેશ—(રમાને) રમા, આ તક ન ગુમાવ,

રમા—હું તો તમવારજ છું પશ્ય તમે તો આગળ થાવ.

(રમેશ તથા રમા પ્રત્યક્ષ થાય છે.)

રમેશ—પિતાજી, પ્રમાણ કરેં છું.

રમા—મોટાભાઇ, બાબીનો પ-તો લાગ્યો કે ?

અનિલ—રમા આજથી એનું નામજ હવે ન લેતી. શ્યામાકાન્ત, ત્હારી લાડકવાઇ બેન હવે આપની પુત્ર વધુ થાય છે.

શ્યામાકાન્ત—રમેશ. નજીક જા, તેમાં આટલો બધો શેનો શરમાઇ જાય છે ?

(રમા અને રમેશ બંને આગળ આવે છે.)

અનિલ—(અંતરેના હસ્ત મેલાપ કરતાં)

તમારા રમેહ હાંપત્યે જીવનમાં ચેતના ભજે.

શ્યામાકાન્ત—ચિરાયુ હો અમી વરસો, કલહ કંકાસ દુર ભાગે.

રમેશ—સફળ આશિષ થાઓ આપની મસ્તક ચડાવું છું.

રમા—વડીલોની કૃપા દ્રષ્ટિ થકી કંત કૃત્ય થાઉં છું.

શ્યામાકાન્ત—અનિલરાય ચાલો હવે, આપણે ગેઠવેલી જાળ ભગાવર ખીછાવીએ.

અનિલ—હા ચાલો ચાલો એ શયતાનના શાગિર્દને કાંસી અપાવીએ અને નહિતો જન્મટીપની સજ્જનો અંગમ તો નકકી બર લાવીએ.

(શ્યામાકાન્ત તેમજ અનિલ જાય છે.)

રમેશ—કેમ, હવે હૃદયને તૃપ્તિ થઈ ?

રમા—હા નાથ, આનાંદની મ્હારે મન તો આજ અવધી થઈ, ખરેખર આ વખતે જો મ્હારી ભાબી હાજર હોત તો મ્હને મસ્કરીથી પજવીને હેરાન કરી મૂત.

રમેશ—રમા ત્હારી ભાબી વિશે તું શું કહે છે ? આટલી સંસ્કારી સ્ત્રી શું પોતાના પરણેલા પતિને મુકીને પરાયા પુરુષ સાથે ન્હાલી જાય એ બની શકે ખરું ?

રમા—રમેશ, કાણ જાણે કેમ મ્હને પણ રજની ભાબીના વિશે હજી અરાધ્ય અભિપ્રાય નથી આવતા. એમનાં આખા જીવનમાં કંઈકે રહસ્ય હોય એવું જણાય છે.

રમેશ—એજ પ્રમાણે મ્હારા હૃદયમાં પણ અરવિન્દ વિશે થતું જાય છે. અરવિન્દ મ્હાય તેવો હોય પરંતુ તે નીચ તો નથીજ. ચાલને આપણે પણ કોર્ટમાં જઈએ, અને જોઈએ તો ખરા કે આ આખો ભેદ કેમ ઉકેલાય છે ?

રમા—(મોઢું બમ્બડી જોઈને) આખરે પુરુષ જાત મતલબીજ રહી ! થયું કામ પતી ગયું, લગ્ન થઈ ગયાં, એટલે જાણે કે હવે અમારી સાથે એ થડી વિતેહ કરવાની વાત પણ ખોરબે પડી, અત કોર્ટ નજર ચડી !

રમેશ—ઓહો આટલી વારમાં તો તમેને રિસ ચડી ? હીક લ્યો. ત્યારે આપણે તો આ...ખેહા ! !

રમા—ના ના જવનિ ! હું કંઈ તમેને બાંધી નથી રાખતી ?

રમેશ—મથુસને કેદ કરીને બાંધી રાખવો એ તો હજીએ હીક, પરંતુ આમ મેથા મારવા એ તો બહુજ ખરાબ !

રમા—પણ ત્યારે મેથાં સાંભળવા હિલા શું કામ રહો છો ? કહ્યું નહિ

કે તમારે કાળે ખારે દરવાજા ખુલ્લા છે. જાવ અમે બહાર ને અમારું ધર બહુ !!

રમેશ—વારૂ તો આપણા રામ આ ચાલ્યા.

(રમેશ જવા ધારે છે, રમા તેની આડી ઉભી રહે છે.)

રમા—જયો તો ક્યાં ?

રમેશ—(સ્વમત) ન ખેસવા દેવો કે ન જવા દેવો. (પ્રકટ) તમે કહેશો ત્યાં !

રમા—જાવ, તમે તો તદ્દન નિષ્કુર છો !

રમેશ—વાહ ! ખેસ કહેતાં ખેસુ છું ઉઠ કહેતાં ઉઠું છું તોય નિષ્કુર ?

રમા—તો પછી શા માટે ટળવળાવો છો ? કે ખસ મ્હારે મોટેથીજ કહેવ-

રાવીને મ્હારી શરમ મુકાવવી છે ? કોર્ટમાં અત્યારે તમારું શું કામ છે ?

રમેશ—સમજ્યો ! હવે સમજ્યો કે મુળ મુદ્દે વાત આમ છે !

(રમાને બાહુ યુગલમાં લઇ તેના અધર ઉપર પ્રેમનું સીલ મારે છે)

રમા—દૂર યાવ ! આટલી બધી લુચ્ચાઇ !

—ગા ચ ન—

રમા— છેડ છેડો સુજાય, હું છું બાળા અણબાળ

રમેશ— મીઠી આપો રસ લ્હાય, હવે પ્યારથી

રમા— કરી મુજને બે ખાન, પીધું અધરા મૃત પાન

મ્હારું બુલાવ્યું બાન પિયુ પ્યારથી

રમેશ— ગોર માલે શી લાલી લેજાની છરામ

રમા— હટો શાને છખીલાજી કરતા લુચ્ચાઇ

રમેશ— જોજો જાતી રિસાઇ (૨)

રમા— તમથી હારી છું હાઇ (૨)

બાપ મ્હારી મરડાઈ

જીગર ધામલ થઇ જાય

પુષ્પ ધનવા શર આપના પ્રહારથી—છેડો

પ્રવેશ ૬ ઠો

મોત ! મુન ! આપઘાત !!

સ્થળ—અદાલત

ન્યાયાસન ઉપર ન્યાયમુર્તિ જજ બેઠેલ છે. એક તરફ જયુરીના પ્રહરથી અને બીજી તરફ આરોપીના પીંજરામાં અરવિન્દ ઉપસ્થિત છે. સામે વકીલ મંડળ અને પાછળના બામમાં અનિલ તથા સ્યામાકાન્ત બેઠેલા છે. શાંતિ માટે બ્હાર પોલિસ ફરતી જણાય છે.

(પડદો ઉપડે છે)

ન્યાયમૂર્તિ—To day's Prosecution starts with that prisoner who has broken the jail and assaulted the Jailer.

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર—I appear for the Crown my Lord.

ન્યાયમૂર્તિ—આરોપી પોતાનો બચાવ કરવા માગે છે ?

અરવિન્દ—નામદાર, જેલ તોડીને ન્હાસી જવાનો દોષ હું કબુલ કરું છું પરંતુ નામદાર કોર્ટને જણાવવાની રજા લઈને છું કે જેલર ઉપર હુમલો કરવાનો પ્રયત્ન મેં કર્યો નથી સિવાય કે તેની ગફતતમે લાભ લઈ તેની પીસ્તોલ લઈને મ્હારે નાસી જવું પડ્યું હતું.

સ્વામાકાન્ત—(અનિલને) અનિલકુમાર તમે તમારી ફરિયાદ હવે રજુ કરો.

અનિલ—(આગળ આવીને) નામદાર. આરોપી સામે મ્હારી પણ ફરિયાદ છે આરોપીએ મ્હારી ગેર હાજરીમાં મ્હારા ઘરમાં પ્રવેશ કરી મ્હારી સ્ત્રીને નસાડી મુકેલ છે. વળી તેજ વખતે મ્હારા મિત્ર સ્વામાકાન્ત સાથે હું જ્યારે ઘરમાં હાજર થયો ત્યારે મ્હારે ખુન કરવાનો પણ તેણે પ્રયત્ન કરેલ છે.

ન્યાયમૂર્તિ—તમારો શ્રાદ્ધ ?

સ્વામાકાન્ત—નામદાર, અરવિન્દરાયે અનિલકુમારને પિસ્તોલથી ધામલ કરેલા એ વખતે હું ત્યાં હાજર હતો.

ન્યાયમૂર્તિ—Is it so? Then, there are two more charges on the accused.

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર—બસ માત્ર લોરડ પર સ્ત્રી દરમ્મ તેમજ ખુનની કોશિષ

ન્યાયમૂર્તિ—A dangerous man indeed ! (અરવિન્દને)

બેલ, આ બાબતમાં તું શું કહેના માગે છે ?

અરવિન્દ—બસ મ્હારે હવે કહેવાં જેવું કંઈ રહેતું જ નથી. ફિરમતમાં જ્યાં આદત ઉપર આદત ઉતરતી જાય છે ત્યાં બચાવ ક્યાંથી હોય ?

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર—જ્યુરીના ગૃહસ્થો આપ સન્નજનો સમક્ષ પહેલેથી છેલ્લે સુધીની હકીકતો હું હવે રજુ કરું છું. આરોપીનું સગપણ પહેલાં આ સદગૃહસ્થ મી. અનિલકુમારની સ્ત્રી રજની સાથે થયેલું. તે દરમિયાન આરોપી તેમજ અનિલકુમાર એકજ બેન્કમાં નોકરી કરતા હતા. એક વખતે બેન્કની કેશ રૂપીઆ પચાશ હજાર જે અનિલ કુમારના ચાલુમાં હતી, તે કેશ બેન્કમાં નહિ રાખતાં તેમણે પોતાની જ પાસે રાખેલી અને એ કેશ સાથેજ તેઓ બંને દોસ્તો વધકુંડરાયને ત્યાં રજનીને મળવા ગયેલા. બેખમની સલામતી અર્થે એ પચાસ હજારની રકમ વધકુંડરાયના કહેવાથી અનિલકુમારે વધકુંડરાયની તિબેરીમાં રાખી. જ્યાંથી એ નોટો ચોરાઈ ગઈ હતી. ત્યારબાદ બેન્કમાં

ભરપાષ કરવા માટે, અને અનિલકુમારને બચાવી લેવા માટે અરવિન્દરાયે પોતાના પિતાની તિજેરીમાંથી તેટલીજ રકમ ચોરેલી, અને એ રીતે બેંકનાં નાણાં ભગ્ન પાષ કર્યાં. પરંતુ આરોપીના પિતા મી. નીતિસેનથી પોતાના પુત્રની આટલી પણ અપ્રમાણ્યકતા સહન ન થઈ અને એમનીજ ફરિયાદ ઉપરથી નામદાર કોર્ટ આરોપીને ત્યારે બે વરસની સજા કરી હતી. ત્યારબાદ રજનીનો સાંબંધ આરોપીના જલમાં જવાથી તોડી નાંખીને અનિલ સાથે થયો છે. સાંભળવા પ્રમાણે અનિલ કુમાર તેમજ રજનીને બંનેજ બરાબર ભડતું પણ નહોતું તેમજ—

અનિલ—My lord, મહારી ખાનગી લાઇફમાં ઉતરવા માટે હું અત્રે વાંધો રજુ કરું છું.

ન્યાયમુર્તિ—Right, પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરને now please don't discuss that point, but sum up shortly.

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર—આરોપીના કહેવા ઉપરથી માનવાને કારણ મળે છે કે રજનીને આરોપી મ્હાતો હતો. અને એ પ્યારની તીવ્ર ઉસ્કેરણીમાં રજનીને મળવા માટે તેણે જલમાંથી ન્હાસી જવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. હવે ગૃહસ્થો, હું એ સાબીત કરવા માણું છું કે રજનીને ન્હાસાડી મુકનાર, આરોપી સીરાય બીજે કાપપણ હોષ શકે નહીં. દાલમાં તેણીનો પ-તો નથી એ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે અગર તો આરોપીએ તેણીને ક્યાંય છુપાવી હોવી જોઈએ, અને નહિતો તેણી અનિલ કુમારને પરણી છે, માટે આરોપીએ પ્રેમના પ્રતિકાર રૂપી વેરને લીધે તેણીનું ખુન પણ કર્યું હોય.

અરવિન્દ—ઓહ ! પ્રભુ ! હું શું ખુની પણ કરી ચુક્યો ? અને તે પણ ખુદ રજનીનોજ કે જેને હું પ્રાણથી પણ અધિક મ્હાઉં છું ? ખરેખર ન્યાય, તું આંધળોજ છે !

ન્યાયમુર્તિ—Shut you up now! (પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરને) yes, go on !

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર—હવે અદસ્થો, રજનીને તેણેજ ન્હાસાડી એમ પુરાવા અને સાક્ષી ઉપરથી સાબીત થાય છે. તે ઉપરાંત આ પીસ્તોલ, કે જે આરોપીના ખીસામાંથી મળી આવી છે તે મુળમાં જેલરનીજ પીસ્તોલ હોવાથી અનિલકુમાર ઉપર કરેલો ખુની હુમલો એ પણ આરોપીએજ કરેલો એમ હું આપને સાબીત કરી આપીશ. અદસ્થો, અનિલ કુમાર જ્યારે હોસ્પિટલમાં લાયલ થઈને મએલા ત્યારે તેના શરીરમાંથી શસ્ત્ર ક્રિયા કરીને જે ગોળી માલવામાં આવી તે ગોળી આ પીસ્તોલનેજ બંધ બેસતી છે. આપ સહુ એ તપાસી પણ શકો છે.

(જ્યુરીના અદસ્થો પીસ્તોલમાં ગોળી નાખીને તપાસે છે.)

હવે જેન્ટલમેન, આપ સહુની ખાત્રી થઈ હશે કે માણિની જુખાની ઉપ-
રાંત આ સંજ્ઞા પુરાવો પણ સામીન કરી આપે છે કે આરોપીએ અનીલ
કુમારનું ખુન કરવાની પણ કોશીષ કરી હતી. પછી બંને પોતાને ન્હાસવું હોવા
થી પોતાનો અચાવ કરવા ખાતર તેમ કરેલું હોય, છતાં એ એક ખુની હુમલો
તો ખરોજ ! અહસ્થો, આથી વધુ પુરાવાની જરૂરત હું જોતો નથી. અને આપ
ને આપનો અભિપ્રાય જાહેર કરવાની તક આપુ છું.

(જ્યુરી એકમત થવા જાય છે.)

સ્વામાકાન્ત—અચ્ચા અરવિન્દ, આ સ્વામાકાન્તની સામે થવાનું પરિણામ
અહુજ મંજીર છે.

(જ્યુરી પાછી ફરે છે.)

જ્યુરીનો ફારમેન—અમે આરોપીને બધા આરોપોમાં ગુન્હેમાર મણીએ છીએ.

ન્યાયમુર્તિ—ગુન્હેમારે એક વખત ગુન્હો કરેલો છે. પરંતુ ત્યારે તેની
હિમર ધ્યાનમાં લઈ તેના તરફ કોઈ દયા બતાવેલી. આજે ફરી વખત એકી
સાથે ત્રણ ત્રણ તહોમતમાં તે દોષિત કરે છે. આવા ગુન્હાઓ પ્રતિ દયા કરવા-
થીજ સમાજમાં ગુન્હાઓનું પ્રમાણ વધ્યું છે માટે દાખલો એસાકવા ખાતર
આરોપીને હું ફાંસીની સજા—

રજની—(એકદમ પ્રવેશ કરે છે) સજુર કરો નામવર ! નિર્દોષ માર્ગો જાય છે.

ન્યાયમુર્તિ—કોણ છે તું બાઈ ?

રજની—મરીબ પરવર—હું એજ અભાગી રજની છું કે જેના માટે
અરવિન્દરાયને ફાંસીની સજા કરવા આપ તત્પર થયા છો.

ન્યાયમુર્તિ—શું તમે આરોપીને અચાવ કરવા માંગો છો ?

રજની—હા.

ન્યાયમુર્તિ—કંઈ પુરાવા ?

રજની—અરવિન્દ કુમારે મને ન્હાસાડેલી ન્હોતી પરંતુ હુંજ તેની સાથે
મ્હારી ઇજ્જત બચાવવા ખાતર ન્હાસી ગએલ હતી.

ન્યાયમુર્તિ—ઇજ્જત બચાવવા ? એટલે તમે શું કહેવા માંગો છો ? ખુલાસો
કરો.

રજની—નામવર, મ્હારાં લગ્ન જે અહસ્થની સાથે થયાં તેમાં મ્હારી
બીકુલ અંજુરી હતીજ નહીં. છતાં મ્હારા એ કહેવાતા સ્વામી મ્હારા ઉપર
પાસવતાં વાંપરીને પણ પોતાનો અધિકાર સીધા કરવા મ્હાતા હતા. મ્હેં એમ
નો એ ઇચ્છાને જીજ્ઞાસા મેળવી, એટલે એમણે એમના આ જયતાન દોરત સ્વા
માકાન્તની સોબતમાં, દારૂ અને વેશ્યાને ત્યાં જવું શરૂ કર્યું.

શ્યામાકાન્ત—નામવર આજુબાઈ મ્હારી બદનામી કરે છે. હું એ સામે વાંધા ઉઠાવું છું.

ન્યાયમુર્તિ—ચુપ રહો. બાઇને બોલવા દ્યો. (પોતાના કારકુનને) બહાર પોલીસને હુકમ કરો કે કોર્ટમાંથી કોઇપણ માણસ જવા ન પામે.

રજની—હજુર એક દિવસ, એ શયતાન શ્યામાકાન્ત મ્હારા એ કહેવાતા સ્વામીને વેશ્યાને ત્યાં છોડી તેની ગેરહાજરીનો લાભ લઇને મ્હારી પાસે આવ્યા. પ્રભુ જાણે છે કે એ સંજોગોમાં મ્હેં મ્હારી ઇજાત કેમ બચાવી છે. ત્યારબાદ, અચાનક આ અરવિન્દરાયેજ મ્હને એ નરાધમના પંજમાંથી બચાવી. હું એમની સાથે ન્હાસી છુટી. પાછળથી મ્હારા પતિ પણ આવી પહોંચ્યા. એટલે.....

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર—એટલે અરવિન્દરાયે પિસ્તોલ છોડી એમજના ?

ન્યાયમુર્તિ—વચ્ચે ન પડો. બાઇને જે કહેવું હોય તે કહેવા દ્યો.

રજની—સરકાર, મ્હારી ઇજાતની ખાતર મ્હારે ન્હાસવું પડ્યું, નહીં કે અરવિન્દરાય મ્હને નસાડીને લઇ ગએલ. કારણ કે મ્હારા પતિ તો શરાબના કેફમાંજ હતો. એ બધા જમતાનોથી હું ત્રાસી ગઇ હતી.

ન્યાયમુર્તિ—પરંતુ અનિલ કુમાર ધાયલ થયા, તેનું શું ? પિસ્તોલ કાણે ફેડી ?

મોહન (પ્રવેશ કરીને) મ્હેં ફેડી, એક શીશરીના પંજમાંથી નિર્દોષ હનિણી ને બચાવવા ખાતર અનિલ કુમાર તરફ નહિ પરંતુ શ્યામાકાન્ત તરફ મ્હેંજ એ પીસ્તોલ ફેડેલી, છતાં એ છટકી ગયો અને અનિલ કુમાર ધાયલ થયા.

ન્યાયમુર્તિ—My God ! આતો કેસ ગુંચવાતો જાય છે, વાર તું ત્યાં જા માટે ગએલો ?

મોહન—જી સરકાર હું તે રસ્તેથી જ્યારે નીકળેલો, ત્યારે આ બાઇની મ્હેં ખુબ સાંભળેલી, એટલે એ બાઇને બચાવવા માટેજ મ્હારે ત્યાં જવું પડ્યું. અરવિન્દ તો ત્યારબાદ આવેલા, એટલે એમની પાસેથી પિસ્તોલ મ્હેં લઇ લીધી. અને શ્યામાકાન્તનેજ દાર કરવાના ઇરાદાથી મ્હેં જોણી ચલાવી. પરંતુ નીશાન ચુક્યો અને અનિલકુમાર ધાયલ થયા.

ન્યાયમુર્તિ—તું શ્યામાકાન્તને જોળ્યો છે ?

મોહન—જી હા સરકાર મ્હારા એક કટ્ટા વેરી તરીકે, હું તેને વર્ષો થયાં પિછાણું છું.

ન્યાયમુર્તિ—ત્યારે તું ગુન્હો કબુલ કરે છે એમ ?

મોહન—મર્દને જાજતી રીતે.

અનલિ (સ્વગત) — સ્વામાકાન્ત, ત્હારી દોસ્તીમાં આધી બેઠ્યાની ?

રજની — હજુર. એ ઉપગત સ્વામાકાન્ત સામે મ્હારી એક વધુ ફગિયાદ પણ છે, કે સ્વામાકાન્તે મ્હારું ગળું દબાવીને મ્હને મોરી નાંખવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો છે, જુઓ આ રહ્યા બળાં ઉપર તેના નખનાં નિશાન.

સ્વામાકાન્ત — પરંતુ સરકાર મ્હેં તેને ત્યારબાદ બેધ પણ નથી, નામદાર એ સગસર જુહું બોલે છે.

લલિતા (પ્રવેશ કરીને) — જુહું તો તું પેતિજ બોલી રહ્યો છે. નરાધમ ! અમારા ભોંયરામાં આટલા દીવસ કદી રહ્યો, છતાં ત્હારા પાપનો તને લેશ પણ પસ્તાવો નથી ? નામદાર. આજે અમે સર્વે જાહેર થઈએ છીએ. આપની સત્તા જેઓને શોધના માટે આકાશ પાતાળ એક કરી રહી હતી તેજ અમે સહુ વિશ્વવ વાદીઓ આજે આપની સન્મુખ આવીને એકરાર કરીએ છીએ કે સ્વામાકાન્ત અમારા કદિ હતો. અને રજનીને દમાથી નજીક બેસાવી તેનું ગળું દબાવીને અમારા પંજમાંથી તે ન્હાસી છુટ્યો છે.

ન્યાયમૂર્તિ — તો શું તમે અધા વિશ્વવવાદીઓ છો ?

મોહન — અધા નહિ પરંતુ અત્રે તો અમે બેજ છીએ ! હું અને લલિતા. અમારું બહારવટું શ્રીમતો સામે અને તેમાં પણ ખાસ કરીને આ શયતાન સ્વામાકાન્ત સામે હતું. પરંતુ અમારી દિશામાં અમે એ થાપ આપી છે. અમે હિંસાના ઉપાસક બન્યા, છતાં એ હિંસાથી અમારી ગુલામીને નાબુદ કરવામાં અમેને નિષ્ફળતા મળી છે. વેર અને હિંસા અંતે માનવ સમાજને અધોગતીએ પહોંચાડે છે એમ અમે આજે સમજ્યા છીએ. છતાં અમે મમર છીએ કે અરવિન્દરાય જેવા એક નિર્દોષ અહિંસક આત્મા માટે અમે અમારો ભોગ આપવાને પણ ભાગ્યશાળી થયા. નામદાર. આજે જાહેર રીતે કહું છું કે વધકુંઠરાયની તિર્નેરીમાંથી બેકના પાંચસા ચોરનાર બીએ કાંઈ નહિ પરંતુ આ મોહનજ હતો. રજની જેવી ગભરૂ બાળાને અચ્ચાવવા ખાતર સ્વામાકાન્તને બદલે આનહને પીસ્તોશ મારનાર પણ આ મોહનજ હતો. જે રીતે બહાદુરીથી અમે એ ગુન્હાઓ કર્યા છે, એવીજ બહાદુરી ભરી હિંમતથી કબુલ કરતાં અમે લેશ પણ અચ્ચાતાં નથી; માટે નામદાર સજા ફરવી હોય તો મ્હને કરો, અરવિન્દરાય તો ફક્ત સંજોગોને આધીન બનેલા બિચારો નિર્દોષ રીતે માર્યા ગય છે.

ન્યાયમૂર્તિ — Bravo! તમારી હિંમતને હું વખાણું છું પરંતુ લાયકાત હું કે કાયદો તમને જોડી શકતો નથી. હાં કદાચ તમારા એકરારથી અરવિન્દરાય છુટી જાય.

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર — પરંતુ નામદાર. એમણે તો જેજ તોડી છે તેનું શું ?

(૧૦૦)

ન્યાયમુર્તિ—જેણે નિર્દોષ હોવા છતાં જેલ ભોગવી છે, તેને તોડવાની પણ છુટ હોવી જોઈએ. અલબત્ત જોટલું જતું કરવાની મહેને પણ સ-તા છે. સીપાઇ અરવિન્દરાયને છોડી મુકો અને સ્વામાકાન્તને ફેદ કરો.

મોહન—(સ્વગત) જ્યારે સજા ભોગવવીજ છે તો પછી હવે વેર શા માટે ન પુરું કરું? જેની ખાતર આટલું બહારવટું ખેડ્યું, તે તો જીજ્ઞાસુ પામીને છટકી જશે! અહિંસા ઉત્તમ છે એ સાચી વાત, પરંતુ અત્યાર સુધી જ્યારે હું હિંસાનોજ ઉપાસક હોતો તો આ દેશી થીજે. શા માટે હિંસા અહિંસાના અડસટટા બાંધું? વેરની આગતો ત્યારેજ ખુઝાય કે જ્યારે મહારી નજર સામે મહારી સ્ત્રીની ઈજાત લુંટનાર એ શયતાન સ્વામાકાન્તનું મહારાજ હાથે મોત થાય.

(પોતા પાસે છુપાવેલી પીસ્તોલ વડે સ્વામાકાન્ત ઉપર ધા કરે છે. સ્વામાકાન્ત કોર્ટમાં ધાયલ થઈને પડે છે. કોર્ટમાં ગડબડ થાય છે, અનિલને ચક્કર આવે છે. તાજે ઝખમ ખુલી જાય છે. અરવિન્દ અને રબની તેની પાસે જાય છે.)

અનિલ—ભાઈ મહારે લીધે તું ખુબ દુઃખી થયો. આ અભાગી અનિલ, હવે જીવે તેમ નથી. જો આ ધા ખુલી ગયો. ફેદ વધતું જાય છે. રબની અહિં આવ! ભાઈ અરવિન્દ! પ્રભુ સાક્ષીએ રબનીનો હાથ ત્હને સોંપું છું.

દેહનાં જે લગ્ન, તે લગ્ને નહિ કહેવાય છે.

જો હૃદય બંને બિન્નતો સંસાર ઝહેર જણાય છે.

ચાહે પરસ્પર હૃદય જેનાં એજ સાચાં લગ્ન છે

લગ્ન દિલનાં થાય અસ ત્યાંજ દંપતિ મગ્ન છે.

મગ્નમાં ચક્કર આવે છે. તમો બંને સુખી થાવ. ઝોહ! રા...મ.

મોહન—કહેશે કોઈ? કાંસી લાવી, કે આપ ધાત?

(મોહન પોતે પોતાનેજ પીસ્તોલ મારે છે. મોહિની પ્રવેશે છે.)

મોહિની—હાય! મોહન, શું તું પણ ગયો? તો પછી અહિં હવે મહારાજ કાણ? ઉમો રહે વહાલા હું પણ ત્હારીજ પાછળ આવું છું.

લક્ષ્મી—એટા, આત્મહત્યા એ પણ એક ભયંકર ગુન્હો છે.

ન્યાયમુર્તિ—Oh! for God's sake take her away, don't allow her to commit suicide કેટલું ભયંકર દ્રવ્ય! એક મોત! બીજું ખુન ત્રીજો આપધાત!!

(ટબલો)

સ્થપ પડે છે.

સમાપ્ત.

**અગાઉથી આહુક બની, લેખકને રહાય આપનારા સદસ્યસ્થાનાં
મુખ્યારક નામો**

નામ	નકલ	નામ	નકલ
રા. પ્રમણ દામોદર	૧૦)	રા. રા. ચંદ્રશંકર છુચ	૨)
હરિરામ ખી. પલજી	૨)	પરમાણુદ એમ. જાજરીઆ	૧)
મહારાજ હેમરાજ અંબારામ	૧)	ડોહરરાય રં. માંકડ	૧)
હિરાલાલ વિસનદાસ	૧)	મથુરાદાસ ધનજી	૧)
શીવદાસ વેલજી માણેક	૧)	જેપ્તાનંદ ભવાનજી શેઠ	૧)
ચુનિલાલ કે. ભટ	૧)	જશરાજભાઈ કલ્યાણજી ઠાકર	૧)
બલવજી ભવાનજી જોશી	૧)	મુલજી મમુલાઈ	૧)
ગોરધનદાસ ડાહ્યાભાઈ	૧)	રવિશંકર ડી. ત્રિવેદી	૧)
ચુનિલાલ એમ. કાકુ	૨)	મીત્તી ટોપણ બીમજી પરમાર	૧)
પરસોતમ લાલચંદ	૧)	ઉમીયાશંકર ડી. રાવલ	૧)
મનજી પરમાણુદ	૧)	માધવજી ગોકલદાસ	૧)
ચુનીલાલ નર્મદાશંકર	૧)	ગોકલદાસ એન. તેજુરા	૧)
ગુલામહમદર ખંદાલી	૧)	જમનાદાસ ભવાનજી રૂપારેખ	૧)
વીસનજી દેવજી બુદ્ધદેવ	૧)	ગમનલાલ	૧)
નાનચંદ કાળીદાસ મેહી	૧)	રાજગોર પ્રાગજી રામજી	૧)
ચતુર્ભૂજ એમ. ઠાકર	૧)	સાવકશા કાવસજી વેસુવાલા	૧)
જગેશ્વર એમ. ત્રિવેદી	૧)	શાંતિલાલ ટી. પારેખ	૧)
પરસોતમ ખી. મહેતા	૧)	દેવશંકર એમ. આર્ટિસ્ટ	૧)
જગજીવનદાસ દામોદર ગણાત્રા	૧)	હિરાલાલ એન. મણાત્રા	૧)
ખીમચંદ એમ. શાહ	૧)	રામલાલ ઠાકર	૧)
ગીરધરલાલ રાવલ	૧)	ઠાકરદાસ પરમાણુદ શનિશ્વર	૧)
વલ્લભદાસ ધનજી સાધ	૧)	ગુલામહુસેન જીવન મુકાદમ	૧)
ગીરધરલાલ ચતુર્ભૂજ ગણાત્રા	૧)	વર્ધમાન વેલશી	૧)
મે. કે. જે. પાનાચંદ એન્ડ કું.	૧)	ગોકલદાસ ભાણુજી ઠાકર	૧)
જગનલાલ વીરજી	૧)	મટુલાલ જે. વ્યાસ	૧)
પ્રેમજી વાલજી કોટેયા	૧)	પીતાંબર સામજી	૧)
કાન્તલાલ એસ. રાવલ	૧)	ત્રીપુરાશંકર આર. રાવલ	૧)
દિલીપકુમાર આર. દક્ષિણી	૧)	ડો. સી. પી ભટ	૧)
તલશંકર નારાયણજી	૧)	મોતીરામ	૧)
દલસુખરામ એમ. પંચોલી	૧)	મોરારજી આર. ઠાકર	૧)
માધવજી કાનજી દેર	૧)	પુરુષોત્તમ ચતુર્ભૂજ પારિખ	૧)
જમનાદાસ નાગજી સચેદ	૧)	ભગવાનજી ત્રીકમજી	૧)

ON GOVERNMENT P.W. D, & MUNICIPAL LIS

When You Have Anything To Paint, Before Go
Else Where, You Must Always Consult

NATIONAL PAINTING WORK

ESTABLISHED 1907

Specialists in painting of all kinds, including
Grass board, Engravings, Brass, etc.
painting Marble, etc.

The National Painting Works
10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

नेशनल पेइन्टींग वर्क्स

आपका -

नेशनल पेइन्टींग वर्क्स, आर्टिस्ट,

1, नारायण ग्री-ड्रीम,

दर रोड--कलकत्ता.

